

OPETUS- JA
KULTTUURIMINISTERIÖ

Asiakirjallinen kulttuuriperintö tulevaisuudessa ja arkistolainsäädännön uudistaminen

Skenaariotyö

Laura Kolbe

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:47

Asiakirjallinen kulttuuriperintö tulevaisuudessa ja arkistolainsäädännön uudistaminen

Skenaariotyö

Laura Kolbe

Euroopan historian professori
Helsingin yliopisto

Opetus- ja kulttuuriministeriö Helsinki 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Opetus- ja kulttuuriministeriö

© 2021 tekijät ja opetus- ja kulttuuriministeriö

ISBN pdf: 978-952-263-894-6

ISSN pdf: 1799-0351

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Asiakirjallinen kulttuuriperintö tulevaisuudessa ja arkistolainsäädännön uudistaminen

Skenaariotyö

Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:47		Teema	Tiede
Julkaisija	Opetus- ja kulttuuriministeriö		
Tekijä/t	Laura Kolbe		
Kieli	suomi	Sivumäärä	99

Tiivistelmä

Professori Laura Kolben arkistonselonteko pohtii arkistojen yhteiskunnallista merkitystä tässä ajassa sekä arvonmuodostusta tulevaisuudessa. Arkistolaitoksella on ollut perinteisesti vahva rooli Euroopassa osana yhteisen valtioidentiteetin rakennusta. Aikamme avainsana, digitalisaatio, muuttaa kuitenkin ratkaisevasti tiedon, tiedon käsittelyn ja säilytyksen reunaehdoja. Julkishallinnon toimintakulttuurin muutos digitaaliseksi, yli 200 vuotta vanhan arkistolaitoksen, nykyisen Kansallisarkiston tulevaisuuden rooli arkistoitavan tiedon arvonmuodostuksessa, laaja arkistokenttä mahdollisuuksineen ja haasteineen sekä tutkijoiden näkökulmat digitalisaation vaikutuksesta tutkimuksen tekemisen reunaehtoihin muodostavat selvityksen neljä eri painopistettä. Skenaariot status quosta Kansallisen Digitaalisen Arkistoviraston perustamiseen tarjoavat aineksia vanhentuneen arkistolainsäädännön uudistamisen linjauksiin, tulevaisuuden arkistovision suunnitteluun sekä yksityisarkistojen roolin kehittämiseen osana kansakunnan tietopääomaa.

Arkistonselonteko on laadittu yhteistyössä poikkihallinnollisen ohjausryhmän kanssa, johon on kuulunut opetus- ja kulttuuriministeriön, Kansallisarkiston sekä valtiovarainministeriön edustajia. Työn yhteydessä on kuultu laajasti kotimaisen ja ulkomaisen arkistokentän osajia.

Asiasanat	arkistoala, kulttuuriperintö, kansallisarkistot, arkistointi, tiede		
ISBN PDF	978-952-263-894-6	ISSN PDF	1799-0351
Julkaisun osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-894-6		

Det dokumentära kulturarvets framtid och arkivlagstiftningens reform Scenarier

Undervisnings- och kulturministeriets publikationer 2021:47		Tema	Forskning
Utgivare	Undervisnings- och kulturministeriet		
Författare	Laura Kolbe		
Språk	finska	Sidantal	99

Referat

Professor Laura Kolbes utredning om arkiven behandlar arkivens samhällsliga betydelse i vår tid och hur arkivväsendet kommer att skapa värde i framtiden. Arkivväsendet har traditionellt haft en stark roll i Europa som en del av det gemensamma statliga identitetsbygget. Vår tids ledstjärna – digitaliseringen – förändrar emellertid ramvillkoren för information, informationsbehandling och lagring på ett avgörande sätt. Utredningen har fyra infallsvinklar: digitaliseringen av den offentliga förvaltningens verksamhetskultur, Finlands mer än 200 år gamla arkivväsendes, det nuvarande Riksarkivets framtida roll i hur den arkiverade informationen värderas, det omfattande arkivfältet med alla dess möjligheter och utmaningar samt forskarnas synpunkter på hur digitaliseringen påverkar forskningens villkor. Scenarierna sträcker sig från status quo till inrättandet av ett nationellt digitalt arkivverk och erbjuder riktlinjer för en reform av den föråldrade arkivlagstiftningen, för planeringen av framtidens arkivvision och utvecklingen av de privata arkivens roll som en del av nationens informationskapital.

Arkivredogörelsen har utarbetats i samarbete med en förvaltningsövergripande styrgrupp med representanter för undervisnings- och kulturministeriet, Riksarkivet och finansministeriet. Under arbetets gång har en stor mängd inhemska och utländska experter på arkivfältet kommit till tals.

Nyckelord arkivbranschen, kulturarv, riksarkiv, arkivering, forskning

ISBN PDF 978-952-263-894-6 **ISSN PDF** 1799-0351

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-894-6>

Documentary cultural heritage in the future and amending the archives legislation Scenario work

---

Publications of the Ministry of Education and Culture, Finland 2021:47	Subject	Research
Publisher	Ministry of Education and Culture	
Author(s)	Laura Kolbe	
Language	Finnish	Pages 99

Abstract

Professor Laura Kolbe's archives report explores the societal significance of archives in today's world and the value that archives can create in the future. The national archives services have traditionally played a strong role in Europe in forming a common identity as a nation. However, the keyword of our time, digitalisation, is crucially changing the parameters of data, data processing and data storage. The report focuses on four different priorities: digitalisation of the procedures and practices in public administration; the future role of the National Archives of Finland, which is more than two centuries old; the future role of digitalisation in the value creation of the data to be archived; an extensive archive field that provides opportunities and challenges; and the views of researchers on the impact of digitalisation on the parameters for conducting research. Scenarios from status quo to the establishment of national digital archives offer elements for policies to amend outdated archiving legislation, to plan a future archiving vision and to develop the role of private archives as part of the nation's knowledge assets.

The archiving report was prepared in cooperation with a cross-administrative steering group, which included representatives from the Ministry of Education and Culture, the National Archives of Finland and the Ministry of Finance. A wide range of Finnish and foreign archive experts were consulted in connection with the work.

Keywords archives sector, cultural heritage, national archives of Finland, archiving, research

---

ISBN PDF	978-952-263-894-6	ISSN PDF	1799-0351
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

---

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-894-6>

Sisällys

Johdanto, tehtävän määrittely ja menetelmät	8
Arkistotoimen säädösperusta Suomessa	12
Arkiston arvonmuodostus	14
Arkistolaitoksen eurooppalaiset juuret.....	15
Arkistotoimen pohjoismainen merkitysmaailma.....	18
Skenaariotyön kehykset ja näkökulmien valinta.....	20
Näkökulma 1	22
Digitaalisuus ja suomalainen julkishallinto	22
Kivuton muutos – sittenkin mahdollista?.....	22
"Digitaalisuus etenee vääjäämättä"	24
Näkökulma 2	28
Arkistointikentän kirkastaminen, vastuunjako ja toimivallat sekä Kansallisarkiston rooli.....	28
Kansallisarkiston rooli kirkkaaksi.....	29
Kuka luo tiedonhallinnan kansallista arvonmuodostusta?.....	31
Näkökulma 3	33
Arkistokentän moninaisuus: ongelma vai mahdollisuus?.....	33
Arkistokentän monet vahvat toimijat	35
Kipupisteitä ja ilonaiheita	36
Kaupungin- ja kunnanarkistot portinvartijoina	38
Yksityisarkistot osana kansakunnan tietopääomaa	45
Näkökulma 4	53
Ihmistieteiden uusi kukoistus vai <i>finis historiae</i> ? Digitaalisuus ja arkistojen käytettävyys tutkimuksen näkökulmasta	53
Uutta tutkimuskulttuuria hahmottamassa.....	53
Lähdevinoumat, tiedonhallinta ja arkistojen haasteet.....	55
Tutkijoiden huoli ja luottamuspääoman kasvattaminen.....	56
Uusi arkistolaki ja uudistamisen pohjavirrat	57

Arkistot digitaalisessa toimintaympäristössä 2050: tulevaisuuden skenaarioita	61
Skenaario 1: Nykytilanteen jatkuminen ennallaan.....	63
Skenaario 2: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut	66
Skenaario 3: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut ja Kansallisarkistolle määräävä rooli digitaalisten palveluiden tuottajana.....	68
Skenaario 4: Hyvinvointialueet ja alueellinen, hajautettu arkistohallinto	69
Skenaario 5: Perustetaan Kansallinen Digitaalinen Arkistovirasto (KDA)	71
Liite 1 Kysely suomalaisille arkistotoimijoille / kevät 2021	75
Liite 2 Kansallisarkiston strategia 2025	94
Lähteet ja käytetty kirjallisuus	98

Johdanto, tehtävän määrittely ja menetelmät

Tiedon hankinnan ja säilyttämisen menetelmät ovat muuttuneet dramaattisesti muutamassa vuosikymmenessä. Useimmat 2000-luvun vastaukset ajankohtaisteemoihin löytyvät pikemminkin netin hakukoneella etsimällä kuin perinteisistä tiedon kanavista: haku-teoksista ja kalentereista, matrikkeleista ja sanomalehdistä tai museoista, kirjastoista ja arkistoista. Digitaalinen kehityskulku on ollut valtavaa, ja se on luonteeltaan globaalia. Aineistot ja palvelut tulevat tulevaisuudessa olemaan aiempaa enemmän verkossa. Teknologia kehittyy jatkuvasti. Uusia palveluita ideoidaan, ja tutkimusalustoja ja -infrastruktuureja luodaan. Tiedonhallinnan kentälle on tullut useita uusia toimijoita. Muutaman vuosikymmenen aikana on vahvistunut nettimaailman GAF-ilmio, verkkomaailman suuryritykset, jotka tulevat Yhdysvalloista. Kirjaimet tulevat sanoista Google, Apple, Facebook ja Amazon. Esimerkiksi amerikkalainen Google on opittu tuntemaan hakukoneensa ohella muistakin innovatiivisista tuotteistaan, joita kuluttaja voi käyttää maksutta. Verkkopalvelut Facebook, Twitter, Instagram ovat sosiaalisen median alustoja, joihin on tallentunut miljardien ihmisten tietoja.

Selvitystyön ensimmäinen keskeinen kysymys kuuluu: miten 2000-luvun sähköinen tiedon vallankumous tulee näkymään arkistoissa ja muissa kulttuuriperintöä tallentavissa ja vaalivissa instituutioissa ja miten se pitäisi huomioida uudistettaessa suomalaista arkistolainsäädäntöä? Internet eli netti, eli maailmanlaajuinen toisiinsa kytkettyjen tietoverkkojen rihmasto, on tullut jäädäkseen. Se on nopeasti omaksuttu kulttuurisesti osaksi jokapäiväistä elämää, arkea ja työtä sekä vapaa-ajan viettoa ja elämyksien hankkimista. Tietoverkon vaikutuksia on analysoitu globaalisti, kansallisesti ja paikallisesti. Ihmiset, yhteisöt ja teknologiat ovat tämän monisäikeisen prosessin aikana muuttuneet ja muuttaneet elämänsä verkkopohjaiseksi. Netti on muuntanut kielenkäyttöä ja sosiaalisia suhteita. Se on vaikuttanut lainsäädäntöön ja tapoihin toimia (Saarikoski et al., 2009). Netti koostuu tätä nykyä miljoonista julkisista, yksityisistä, akateemisista ja liike-elämän toimijoiden tuottamista aineistoista, joita käyttää yli puolet maailman väestöstä.

Informaatioteknologia on tuonut mukanaan käyttäjälähtöisyyden. Toinen tämän selvitystyön kannalta keskeinen yleinen kysymys kuuluu: miten tätä verkkopohjaista julkista ja yksityistä tietoa voidaan arkistoida kestäväällä ja kustannustehokkaalla tavalla? Tiedon sähköistyminen on muuttanut muutamassa vuosikymmenessä koko yhteiskuntaa, ja myös virastokenttää ja arkistojen tapaa toimia. Lyhyesti: arkistojen on aineistoinen oltava

saavutettavissa netissä. Tämä muutos ja murros on viime vuosikymmeninä ollut runsaan tutkimuksen kohteensa. Murroksia historiallisessa kontekstissaan ovat avanneet arkistotalan johtavat tutkijat ja arkistokentän kansalliset ja paikalliset toimijat, jotka ovat kohdanneet muutosvaatimukset jokapäiväisessä työssään (Gilliland, Szekely, Ketelaar). Kun työn, tutkimuksen ja tiedonhankinnan sekä vapaa-ajan hakutoiminnot keskittyvät *on line* -periaatteella nettipohjaiseksi, muita keskeisiä arkistoja koskevia kysymyksiä on useita. Millä tavalla kansalliset, paikalliset ja yksityiset arkistot pystyvät vastaamaan verkkomaailman suurten toimijoiden ottamaan asemaan tiedon globaaleina käsittelijöinä ja sen ylikansallisenä arkistojana? Selviävätkö perinteiset arkistot käyttäjälähtöisessä nettikulttuurissa? Miten arkistot ylipäättään voivat löytää roolinsa ajassa, jossa nettioperaattorit ovat ottaneet vastatakseen monista tiedontallentamisen ja -välittämisen tehtävistä? Ne ovat perinteisesti kuuluneet arkistolaitoksen toimialaan kulttuuriperintö- ja muistiorganisaationa, joka valitsee ja seuloa sekä tallentaa ja säilyttää asiakirjoja.

Selvitystyön tavoitteena on opetus- ja kulttuuriministeriön toimeksiannon mukaisesti ”tuottaa innovoivan skenaariotyön avulla” eri vaihtoehtoja siitä, millainen suomalainen arkisto tulevaisuudessa voisi olla, keskipitkällä ja pitkällä aikaperspektiivillä. Asiaan liittyy tarve uudistaa ja ajantasaistaa suomalaista arkistolainsäädäntöä. Taustalla vaikuttaa digitalisaatio. Arkistolainsäädännön uudistamisen tarve on sidoksissa aiemmin 2010-luvulla tehtyihin lainsäädännön muutoksiin muun muassa tiedonhallinnan ja julkisuuslainsäädännön osalta. Kun arkistolakia aletaan uudistaa, on oltava ymmärrys siitä, mikä nousee tärkeäksi uutta säädöspohjaa tuottaessa ja minkälaisin käsittein lainsäädäntötyötä tullaan tekemään. *Arkistolain esiselvitys 2020* -raportti nosti esiin arkistointia koskevan lainsäädännön nykytilan ja keskeiset haasteet ja samalla korosti voimakkaasti arkistolain uudistamisen tarvetta. Merkittävin muuttuja suhteessa vuoden 1994 arkistolakiin koskee tietoteknistä kehitystä (digitalisaatio, tekoäly) ja muita lainsäädännön muutoksia, joilla on ollut vaikutuksensa tilanteeseen (tiedonhallintalaki, julkisuuslaki, laki Kansallisarkistosta, tietosuojalainsäädäntö).

Mietinnön tarkoituksena ei ole paneutua olemassa olevan ja tulevan arkistolainsäädännön juridisiin reunaehtoihin, vaan avata humanistista ymmärrystä arkistojen yhteiskunnalliseen merkitykseen tässä ajassa sekä arvonmuodostukseen tulevaisuudessa. Tavoitteena on tuoda esiin asetelmasta avautuvia skenaariota ja näkökulmia. Ne koskevat lainsäädännön uudistamisen syvävirtoja sekä tulevan lain tavoitteita ja arkistotoimen lähtökohtia ja kerrostumia. Taustatyössä on käytetty kotimaisia ja kansainvälisiä asiantuntijoita ja tutustuttu erityisesti lähimaiden ratkaisuihin (Ruotsi, Norja, Viro).

Seuraavat asiakokonaisuudet nousevat käsittelyyn tässä mietinnössä esitettävissä tulevaisuuskuvioissa. Tavoitteena on selvittää:

1. suomalaisen arkistokentän toimivaltaa ja vastuusuhteita sekä selkeämpää roolitusta ja mahdollisia uudenlaisia kumppanuussuhteita arkistoasioiden hoitamiseen julkishallinnossa. On tarve läpikäydä julkisen ja yksityisen arkistokentän rooleja tilanteessa, jossa valtionhallintoon kohdistuvat suuret muutospaineet säteilevät myös yksityisiin toimijoihin (arkistokentällä). Tarvitaan tilannekuva, joka tukee myös yksityisen puolen arkistotoimintaa. Se on tällä hetkellä julkisen sektorin ohjeistuksen ulkopuolella lukuun ottamatta ns. lakisäätteistä valtionavustusta saavia yksityisarkistoja (11 kpl). Keskeinen kysymys on: miten digitalisaatio ja kustannustehokkuus tulevat vaikuttamaan arkistoihin?
2. miten arkistokentän tulevaisuus määrittyy suhteessa sen kulttuuriperintötehtävään ja millainen tulee olemaan tulevaisuuden arkistossa analogisten ja digitaalisten aineistojen suhde. Kun arkistojen tehtävä on palvella tutkimusta, on osattava ennakoida tulevaisuuden tutkimuksen ja tiedon käytön yhteiskunnalliset tarpeet. Siihen kuuluu kysymys siitä, miten arkistojen aineistojen arvonmäärityksessä otetaan huomioon tutkimuksen lähtökohdat. Keskeinen kysymys on: miten seulonta- ja priorisointikysymykset ratkaistaan tulevaisuudessa objektiivisesti ja ilman politisoitumisen riskiä?
3. arkistokentän ja analogisen aineistohallinnan suhdetta käynnissä olevaan muutokseen eli sähköiseen arkistointiin ja sähköisen arkistoaineiston pitkäaikaissäilytykseen. ”Muutosvoimat” koskevat sekä arkistotoimen ja tiedonhallinnan yleisiä edellytyksiä että uusia teknologisia arkistoinnin mahdollisuuksia eli digitalisaatiota ja tekoälyn tuloa. Keskeisiä kysymyksiä on useita: miten sähköinen arkistointi muuttaa perinteistä analogista toimintamallia? Miten huoltovarmuusnäkökulma otetaan tulevaisuudessa huomioon? Tarvitaanko uusia kumppanuusmalleja?

Selvitystyö on tehty kevään ja kesän 2021 aikana. Työ alkoi, kun opetus- ja kulttuuriministeriön hallitusneuvos **Katariina Simonen** maaliskuussa 2021 kutsui Euroopan historian professori **Laura Kolben** Helsingin yliopistosta tekemään Tulevaisuuden arkistot -skenaariotyötä. Työtä tukemaan asetettiin ohjausryhmä, ja sen jäseniä olivat Simosen lisäksi

- opetusneuvos **Juha Haataja** opetus- ja kulttuuriministeriöstä
- opetusneuvos **Anne Luoto-Halvari** opetus- ja kulttuuriministeriöstä
- tutkimusjohtaja **Päivi Happonen** Kansallisarkistosta
- kehittämisspäälikkö **Vili Haukkovaara** Kansallisarkistosta
- neuvotteleva virkamies **Tomi Voutilainen** valtionvarainministeriöstä

Ohjausryhmän ensimmäinen kokous pidettiin 31. maaliskuuta 2021 ja sen jälkeen ryhmä kokoontui kolme kertaa etänä Teams-kokouksiin (9.4. / 5.5. / 3.6.). Ohjausryhmässä käyty keskustelu oli vilkasta ja sen työ on ollut todella arvokasta. Ohjausryhmän jäsenet ovat erikseen ja yhdessä ohjanneet selvityksen tekijää oikeille poluille, oikeisiin näkökulmiin ja skenaarioihin. Ryhmän kommentit sekä runsas suullinen ja kirjallinen palaute ovat auttaneet viemään työtä eteenpäin. Arkistonselonteon oikoluvusta vastasi hallinnollinen avustaja **Pauli Kettunen** opetus- ja kulttuuriministeriöstä.

Maaliskuussa 2021 tutkimusapulaiseksi (1,5 kk) palkattiin Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija, filosofian maisteri **Pirjo Ovaskainen**, joka kevään aikana auttoi aineiston kokoamisessa ja kartoitti kunnallisen ja yksityisen arkistokentän näkemyksiä sekä kokosi alan tulevaisuusvisioita kyselyin ja haastatteluin (ks. liite 1). Hankkeen aikana, joka osui korona-kevääseen 2021, tehtiin yksi tutustumiskäynti, joka suuntautui Kansallisarkiston massadigitoimispisteeseen Kruununhaassa (14.4.2021). Arkisto- ja tutkimuskentän kotimaisia ja kansallisia asiantuntijoita kuultiin niin sanotuilla ”arkistoaamukahveilla”, jotka olivat etänä järjestettäviä aamukokouksia. Aamukahveilla, joihin myös ohjausryhmän jäsenet osallistui-
vat, kuultiin seuraavia asiantuntijoita:

1. **Arkistoaamukahvit 12.5.2021**, teema: kunnallinen arkistokenttä ja tiedonhallinta
  - Vieras: Tiedonhallintapäällikkö **Jussi Jääskeläinen**, Helsingin kaupunki
2. **Arkistoaamukahvit 19.5.2021**, teema: tutkijanäkökulma arkistolain uudistamiseen
  - Vieraat: Historian professori **Jari Ojala** (JY), Suomen ja Skandinavian historian apulaisprofessori **Anu Lahtinen** (HY), FT, tutkija **Kati Katajisto**, pääsihteeri **Tuomas M.S. Lehtonen** (SKS)
3. **Arkistoaamukahvit 31.5.2021**, teema: kansainvälinen arkistokenttä ja digitalisaatio
  - Vieraat: osastonjohtaja **Espen Sjøvoll** (Arkivverket, Norja), vara-arkistohoitaja **Toivo Jullinen** (Rahvusarhiiv, Viro), digitaalisen kulttuuriperinnön asiantuntija, projektipäällikkö, FT **Günther Mühlberger** (Innsbrückin yliopisto, Itävalta)
4. **Arkistoaamukahvit 10.6.2021**, teema: Julkisen hallinnon digitaalinen tulevaisuus
  - Vieraat: Operational excellence **Tiina-Liisa Forsell** (VTT), finanssineuvos **Anu Nousiainen** (VM), neuvotteleva virkamies **Mikko Saarinen** (VM), erityisasiantuntija **Tuula Seppo** (Suomen Kuntaliitto)

Menetelmällisesti työ on lähellä humanistista tai yhteiskunnallista lähestymistapaa: määrittää selvityskohde ja ongelma, pohditaan näkökulmaa (digitaalisuus/tulevaisuus) ja siihen liittyviä kysymyksiä sekä kootaan tarvittavaa taustakirjallisuutta ja lähteitä. Selonteko perustuu kirjallisten tekstien, aamukahvikeskustelujen ja haastatteluaineistojen ristiinluetaan sekä täydentävän tutkimuskirjallisuuden rinnakkaiskäyttöön. Skenaariotyön valmistelija sai käyttöönsä arkisto- ja tiedonhallintakentän keskeisiä koti- ja ulkomaisia mietintöjä, raportteja, selontekoja ja esiselvityksiä (ks. lähde- ja kirjallisuusluettelo). Työn aikana on myös luettu useita arkistoalaan liittyviä tutkimuksia, artikkeleita, lausuntoja, strategioita ja selontekoja sekä pohjoismaisia lainvalmisteluun liittyviä esiselvityksiä. Digitaaliset ja paperiset koti- ja ulkomaiset selonteot, lausunnot sekä esiselvitykset ja raportit ovat tässä työssä olleet olennaista pohja-aineistoa. Kirjottajan taustalla on lisäksi omiin arkistokokemuksiin perustuva asiantuntijuus historiantutkijana ja -opettajana. Tekijällä on neljän vuosikymmenen aikana muodostunut selkeä, oma ja akateeminen käyttäjäsuhte useisiin koti- ja ulkomaisiin julkisiin ja yksityisiin arkistoihin sekä niiden toiminnassa tapahtuneisiin muutoksiin. Voidaan menetelmällisesti puhua omakohtaisesta havainnoinnista. Tässä skenaariotyössä ei käytetä lähdeviitteitä, mutta käytettyihin lähteisiin ja kirjallisuuteen viitataan tekstin sisällä. Muilta osin tekijä vastaa tekstin näkemyksistä ja painotuksista. Liite-, lähde- ja kirjallisuusluettelot sijaitsevat selonteon lopussa.

Arkistotoimen säädösperusta Suomessa

Arkistokentän hajanaisuus alkoi jo 1800-luvulla, kun valtiollisen arkistolaitoksen rinnalle alkoi aluksi kehittyä – kunnallisen itsehallinnon puitteissa – oma paikallinen ja alueellinen arkistojärjestelmänsä eli kunnan- ja kaupunginarkistot. Pian omia arkistojaan alkoivat muodostaa (molemmilla kielillä) kotiseutu-, kulttuuri- ja kansalaisjärjestöt, osuuskunnat, puolueet, poliittiset yhdistykset ja seurat sekä elinkeinoelämän organisaatiot: yritykset ja tuotantolaitokset sekä tehtaat ja osakeyhtiöt. Kansansivistystyöhön ja -opetukseen liittyviä yksityisarkistojen alkoi syntyä eri paikkakunnille; taustalla näkyi tarve dokumentoida ja myöhemmin myös tutkia omaa toimintaa ajassaan ja paikassaan (Peltonen & Hupaniitti, 2021). Syntyi tarve reguloida arkistotoimintaa, mutta se konkretisoitui vasta itsenäisyyden aikana (Nuorteva & Happonen, 2016; Kerkkonen, 1988; Forssell & Nuorteva, 2007).

Arkistokentän moninaisuudessa on sen rikkaus, mutta myös osa haasteista. Suomen ensimmäinen arkistolaki säädettiin vuonna 1939. Sen tärkeimpänä tehtävänä oli arkistoaineistojen säilymisen varmistaminen. Tuolloin seulontaperiaatteena oli, että kaikki tieto säilytetään ja vain arkistolaitoksen/valtionarkiston luvalla tietoa voitiin hävittää. Seuraavan, eli vuoden 1981 lain keskeisiä tavoitteita oli viranomaisten arkistotoimen suunnitelmallinen ja ohjattu hoito sekä arkistoaineiston tehokas seulonta. Keskityttiin julkisen hallinnon organisaatioiden arkistotoimen ohjaamiseen. Tavoitteena oli suuremman vastuun antaminen arkistolaitokselle. Viimeisin ja edelleen voimassa oleva arkistolaki säädettiin vuonna

1994. Sen keskeisiä tavoitteita on arkistointia koskevan norminannon keventäminen, ohjaaminen koulutuksella ja konsultoinnilla sekä tietotekniikan vaikutusten huomioon ottaminen. Laissa säädetään arkistonmuodostajien arkistotoimen järjestämisestä, asiakirjojen laatimisesta, säilyttämisestä ja käytöstä sekä yksityisistä asiakirjoista. Arkistolain 6. pykälän mukaan *arkistoon kuuluvat ne asiakirjat, jotka ovat saapuneet arkistonmuodostajalle sen tehtävien johdosta tai syntyneet arkistonmuodostajan toiminnan yhteydessä*. Arkistointiin kuuluu pitkäaikaissäilytyksen lisäksi järjestelyä, tiedon antamista, luokitte-
lua ja kuvailua. Arkistointiin liittyy myös arkistoon siirto, mikä tarkoittaa asiakirjojen aseta-
tamista arkistoitavaan kuntoon, kuvaamista ja varsinaista siirtoa arkistotilaan. Tämä kaikki
voidaan tehdä viranomaisten omissa tiloissa ja järjestelmissä tai muissa arkistoissa. Valtion-
hallinnon osalta arkistoaineiston lopullinen sijoitus tarkoittaa siirtoa Kansallisarkistoon.

Arkistolakia ei ole muutettu kehityksen tahtiin. Sähköinen arkistointi ei ole samalla tavalla yksiselitteistä kuin analogisen aineiston käsittely. Sähköisessä ympäristössä arkistointi voi tarkoittaa siirtoa järjestelmästä toiseen, asiakirjan tilan merkitsemistä arkistoitu-tilaan, tai vastaavaa toimintaa. Sähköinen asiakirja on kuitenkin virallisesti arkistoitu vasta sitten, kun asiakirja on siirretty arkistointijärjestelmään ja sen muuttumattomuus ja eheys on varmistettu. Tämä takaa arkistoidun aineiston todistusvoiman. Vuonna 2020 tehdyn arkistolain esiselvitysraportin mukaan tietotekninen ja lainsäädännöllinen kehitys saavat nykyisen arkistolain näyttäytymään vanhentuneena.

Uutta arkistolakia on valmisteltu eri vaiheissa jo vuodesta 2013 asti, mutta vailla sanotavaa edistymistä ja yhteistä tavoitetilaa. Kun lakia ei ole pystytty uudistamaan, on siihen tehty joitakin muutoksia. Tilanne arkistokentällä on auki ja uutta lakia tarvitaan muun muassa suomalaisen arkistokentän edelleen jatkuneen sirpaloitumisen ja vähenneiden resurssien johdosta. Arkistokentällä on monenlaisia toimijoita ja vain osa nauttii valtionavusta. Suomessa laki yksityisten arkistojen valtionapujärjestelmästä luotiin jo 1970-luvulla ja sitä uudistettiin vuonna 2006 (L yksityisten arkistojen valtionavusta 1006/2006). Lain tarkoituksena on edistää kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien yksityisten arkistoaineistojen säilymistä ja käyttöä. Näitä aineistoja säilyttävien yksityisten arkistojen toimintaedellytykset turvataan niille myönnettävillä valtionavustuksilla. Valtionapuviranomaisena toimii Kansallisarkisto. Laissa puhutaan pysyväisluonteisesta valtionavusta ja harkinnanvaraisesta valtionavusta. Pysyväisluonteista valtionavustusta voidaan myöntää sellaisille rekisteröidyille yhdistyksille tai säätiöille, jotka ylläpitävät toimintansa tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti merkittäviä yksityisiä arkistoja, jotka opetus- ja kulttuuriministeriö, Kansallisarkiston lausunnon pohjalta, on hyväksynyt oikeutetuksi valtionavustukseen. Pysyväisluonteista valtionavustusta voidaan myöntää enintään 80 prosenttia arkiston hyväksyttävistä menoista, joihin sisällytetään henkilöstö-, kiinteistö- ja toimintamenot.

Valtionavustusta määrättäessä otetaan huomioon arkiston toiminnan laatu ja laajuus sekä taloudellisuus ja tuloksellisuus. Harkinnanvarainen valtionavustus on jaoteltu kahteen eri luokkaan, jotka ovat erityinen harkinnanvarainen valtionavustus ja kertaluonteinen harkinnanvarainen avustus. Molempia edellä mainittuja tukia voidaan myöntää pysyväisluonteista valtionavustusta saavalle arkistolle monin eri perustein, kuten huomattavien erityismenojen tai suurten kehityshankkeiden kustannusten kattamiseksi. Nämä kaikki avustukset myönnetään valtion talousarviossa erikseen osoitetusta määrärahasta. Määräraha puolestaan osoitetaan arpajaislain 17. pykälässä tarkoitettua Veikkauksen tuotosta, joka valtion talousarviossa on erikseen osoitettu käytettäväksi tieteen tukemiseen.

Arkiston arvonmuodostus

Kun Eurooppaan valittiin seitsemän kulttuuripääkaupunkia vuonna 2000, Helsinki oli yksi valituista. Kaupunkien yhteistyön hedelmänä syntyi kirja *Evidence! Europe Reflected in Archives* (2000), joka julistaa kaupunginarkistojen ilosanomaa. Useat vuoden 2000 kulttuuripääkaupungeista (Santiago de Compostela, Bologna, Praha, Krakova) kuuluvat maanosamme vanhimpiin. Pramea kirja osoittaa, kuinka kaupunginarkistot ilmaisevat urbaania arvovaltaa ja Euroopan pitkää historiaa. Niissä säilöttyjen arkistodokumenttien määrä on lähes rajaton ja eurooppalainen kaupunkikulttuurinen historia on kuvattuna laveasti erityyppisten asiakirja-aineistojen valossa. Esipuheessa, jonka on laatinut Bergenin kaupunginarkiston johtaja Arne Skivenes, määritellään arkiston kulttuuriperintörooli osana yhteistä identiteetin rakennusta:

Archives matter. They are important in our daily lives, documenting our rights and the structures of our society. They are important because they aggregate the knowledge of the past. They are vital because they document our common heritage, our roots, our identity.

Suomessa arkistoihin liittyvät mielikuvat ovat lähtökohtaisesti vahvoja ja positiivisia. Meillä ja muualla arkisto käsitteenä avautuu aina suhteessa historiaansa – omaan, valtiolliseen, kansalliseen ja paikalliseen. Kuten *Suomen arkistolaitos 200 vuotta* -teos (2016) kirjaa, kansallisen arkistohallinnon suuri historia on perinteisesti nähty osana valtiomuodostumista. Suomessa ”arkistolaitos” sai alkunsa Ruotsin ja Venäjän Haminassa 1809 solmiman rauhansopimuksen nojalla. Ruotsin tuli luovuttaa Suomen uudelle hallinnolle Venäjän valtaan siirteittä alueita koskevat asiakirjat ja kartat. Arkistotoiminta alkoi Turussa, josta ”Suomen yleinen arkisto” siirrettiin kymmenen vuotta myöhemmin uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin. Syntyi arkistolaitos, jonka perustamisvuodeksi lasketaan 1816. Tuolloin keisari Aleksanteri I vahvisti Senaatin esityksestä pysyvän arkistonhoitajan viran perustamisen.

Onko arkistojen historian kertaamisella merkitystä? Historian tunteminen ja ”menneisyydeltä kysyminen” antavat osviittaa tähän hetkeen ja tulevaisuuteen. Suomessa arkistot ovat olennainen osa niin sanottua julkista sektoria, jonka piiriin on muodostunut [vahva] virka- ja hallintokulttuuri, ja jonka toimintamenetelmät myös yksityisen puolen arkistonmuodostajat ovat omaksuneet. Arkistojen tarinallistaminen rakentuu instituutionaalista roolista osana yleistä ja kansallista sekä alueellista ja paikallista toiminta-alaa. Uudistaminen ei onnistu ilman tuntumaa arkistojen edustamaan ”hiljaiseen tietoon”. Arkistoilla on pitkä historiansa ja siitä nouseva itseymmärrys Euroopassa, Pohjoismaissa ja Suomessa. Instituutioina ne edustavat jatkuvuutta ja traditiota sekä valtaa ja pysyvyyttä. Arkistot kestävät monenlaisia näkökulmia, ja ne pitävät sisällään useita merkityksiä ja tarinoita. Mielleyhtymät Euroopassa vievät suuriin valtiollisiin historiallisiin kokoelmiin, keskusvallan hallintokulttuuriin ja -laitoksiin sekä mahtipontisiin arkistorakennuksiin pääkaupunkien keskustoissa.

Arkistot rakentavat kertomusta meistä ja muista sekä suoraan että symbolisesti. Ne edustavat kansallista ja kollektiivista kulttuurista ja sosiaalista pääomaa ja tuottavat merkityksiä suhteessa ajastaan nouseviin kysymyksiin. Kulttuuri määrittyy tässä yhteydessä leveästi, monimutkaisena tiedon ja taiteen, uskomusten, arvojen ja asenteiden, lakien ja moraalikäsitteiden muodostamana kudelmana. Tiedon säilyttäminen, sen välittäminen ja tiedon käyttäminen liittyvät arkistolaitoksen olemukseen ja omakuvaan. Kuten *Suomen arkistolaitos 200 vuotta* -teos osoittaa, julkiseen arkistolaitokseen on sen koko pitkän olemassaolon aikana kohdistunut useita uudistamistarpeita. Pysyvää on yhteinen ja jaettu ymmärrys arkistotoimen yhteiskunnallisesta roolista ja tarkoituksesta. Se säilyttää (tulevaisuudessaakin) menneisyyden dokumentteja sekä nykyhetkellä syntyviä asiakirjoja ja muita tallenteita. Arkistotoimi luo näiden tallenteiden avulla samalla kertaa kansallista kulttuuriperintöä ja pitää arkistoaineistoja käytössä yhteiskunnassa tulevaisuudessaakin esiintyvän monimuotoisen tiedon tarpeen tyydyttämiseksi.

Arkistolaitoksen eurooppalaiset juuret

Arkistoihin liittyy pitkä historia ja se kerrataan toistuvasti osana institutionaalista itseymmärrystä, kuten tässä selonteossa käytetyt kotimaiset ja pohjoismaiset esiselvitykset osoittavat. Katsaus menneisyyteen on olennainen osa ennen jokaista arkistotoimea koskevaa muutosta ja siten halutaan asettua osaksi kulttuurista jatkuvuutta. Ruotsalainen arkistose-lonteko *Häriifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (2019) aloittaa kaukaa eli esihistoriasta. Arkistotoimintaa on ollut olemassa jo esihistoriallisella ajalla, kirjoitustaidon muodostumisen alkuvaiheessa. Kreikan sana ἀρχεῖον (*arkheion*) viittaa hallinnoimiseen ja johtamiseen sekä niitä ilmentäviin arkistotiloihin. Näin sana ”arkisto” käsitteenä liittyy vallankäytön instituutioiden historiaan sekä konkreettisessa (arkistot) että symbolisessa mielessä (julkinen valta ja sen näkyväksi tekeminen). Arkistotoimi

kietoutui jo varhain siihen, jota myöhemmin tapaamme kutsua julkiseksi vallaksi ja siinä tapahtuvaksi vallankäytöksi. Se näkyy valtiollisen kehityksen ja arkistolaitoksen likeisessä suhteessa. Asiantila on edelleen tunnusomaista Euroopan maiden arkistolaitokselle. Asetelma antoi ja edelleen antaa arkistoille roolin valtiollisen hallintojärjestelmän vaalijoina ja kansallisen kulttuuriperinnön vartijoina.

Arkistoaines, dokumentit ja asiakirjat avautuvat monimutkaisessa yhteydessään osaksi valtiollista, materiaalista kulttuuriperintöä. Arkistot toimivat dokumentaationa ihmisen toiminnasta ajassaan ja paikassaan. Asema tuottaa ylisukupolvista ”historiapoliittista” arvomuodostusta. Tässä jälkimmäisessä tehtävässään arkistot ovat uniikkeja, ainutkertaisia todistuksia ihmisen toiminnasta, menneisyyden ainutkertaisia jälkiä. Avainsana on resilienssi eli kestävyys ja kyky sopeutua uudistuksiin ja modernisaatioihin. Arkistot edustavat aikaketjujen ja periodien muodostamassa ajattelussa jatkavuutta, pysyvyyttä ja tietynlaista muuttumattomuutta. Arkistolainsäädännön uudistamisen tarve nousee jännitteestä, joka tästä asetelmasta syntyy, kun ympärillä olevaan yhteiskuntaan kohdistuu muutospaineita. Arkisto on ”laitos” sanan jokaisessa merkityksessä, ja kulloinenkin uudistamistarve liittyy muun yhteiskunnan muutosvoimiin.

Eurooppalaisilla hovi- ja valtionarkistoilla on usein pitkä historia. Vuosisatojen aikana on muodostunut eurooppalainen arvoymmärrys siitä, mitä arkistot merkitsevät, mikä on niiden konteksti, rakenne ja jatkuvuutta motivoiva voima. Arkistojen merkitys avautuu tilanteessa, jossa arkistoja ei olisi enää käytettävissä, ne ovat tuhoutuneet tai ne ovat sisällöllisesti puutteellisia ja hajanaisia. Arkistohierarkia on myös osa poliittista järjestystä – maailman parhaimmat arkistot löytyvät Euroopasta ja Yhdysvalloista. Eurooppalaisilla hovi- ja valtionarkistoilla on usein pitkä, vuosisatainen historiansa, johon liittyy ainoaan ylpeyttä. Ranskan suuren vallankumouksen 1789 jälkeen seurauksena syntyivät ensimmäiset ”kansallisarkistot”, kun kansalliskokous perusti jo vallankumousvuonna arkiston, jota ryhdyttiin kutsumaan Ranskan Kansallisarkistikoksi (*Archives Nationales*). Sinne alettiin koota lakkautettujen viranomaisten ja laitosten arkistoja. Pian saatiin myös alueellisia arkistoja osaksi Kansallisarkistoa.

Kansainvälisesti on eroja myös siinä, millainen aineisto luetaan arkistoaineistoksi. Eroja valaistaan arkistotoimen oppikirjoissa (Lybeck, Jari et al, 2006). Pohjoismaissa, Hollannissa, Ranskassa ja Italiassa arkistoon kuuluvat kaikki arkistonmuodostajan toiminnassa syntyneet asiakirjat. Saksassa, Yhdysvalloissa ja Englannissa käsite rajataan siten, että arkistoja ovat vain ajankohtaisuutensa menettäneet, pysyvään säilytykseen valitut asiakirjat. Englannissa ja osittain Saksassa sekä Yhdysvalloissa vallitsevan perinteen mukaan ainoastaan virallisten tehtävien hoidosta syntyneet asiakirjakokonaisuudet ovat varsinaisia arkistoja. Ranskassa, Italiassa, Pohjoismaissa sekä osittain Saksassa, Yhdysvalloissa ja Alankomaissa myös yksityistä asiakirjamateriaalia, kuten päiväkirjoja ja kirjeenvaihtoa, pidetään arkistomateriaalina. Terminologiset erot ovat edelleen olemassa. Englannin *records* viittaa

ajankohtaisiin tai vain harvakseltaan käytettyihin (*semi-active*) asiakirjoihin. *Archives* puolestaan viittaa seulottuihin historiallisiin aineistoihin. Samantyyppinen ero on saksan kielen sanoilla *Schriftgut/Registraturgut* ja *Archivgut*. Ranskassa *archives* kattaa kaikenikäiset ja kaikenlaiset aineistot. Yleensä sitä tarkennetaan muun muassa ilmaisulla *archives courantes*, joka viittaa "ajankohtaiseen arkistoon". Yksityisarkistoja koskeva englannin kielen termi *private papers* koskee yksityisaineistoja, joilta puuttuu arkiston status. Saksan kielessä *Nachlass* ajaa saman asian.

Suomalainen arkistoperinne on muodostunut vuosisatojen aikana, osana ruotsalaista, pohjoismaista ja eurooppalaista vaikutusvirtaa. Meillä moderni eurooppalainen asiakirjahallinto ja arkistoinnin kehittäminen liittyivät valtion rakentamiseen ja valtiollisten hallinto-, sota- ja fiskaalisten toimintojen järjestämiseen. Vakiintuneen ymmärryksen mukaan arkistot Suomessa merkitsevät kolmea asiaa (*Arkistolain esiselvitys 2020*):

1. Arkistorakennusta, -tilaa tai järjestelmää, jossa tietyn toimijan tai toimijoiden asiakirjoja/asiakirjakokonaisuuksia säilytetään
2. Arkisto-organisaatiota (Kansallisarkisto, SKS, kunta- ja kaupunginarkistot)
3. Asiakirjojen kokonaisuutta, tietyn toimijan arkistoa, joka on syntynyt ja kertynyt toimijan toiminnan tuloksena (viranomaisten arkistot syntyvät sen hoitessa sille kuuluvia tehtäviään)

Euroopan Neuvoston (*Council of Europe*) ministerikomitean (*Committee of Ministers*) antama suositus sanan "arkisto" (*archive*) sisällöstä on seuraava (Recommendation No. R (2000) 13 of the Committee of Ministers to member states on a European policy on access to archives):

For the purposes of the present recommendation:

- a. the word "archives" has the following meanings:
  - i. when it is written with a lower case "a": the totality of the documents regardless of date, form or medium, produced or received by any individual or corporate body during the course of their business and transmitted to the Archives for permanent preservation; unless otherwise stated, the present recommendation is only concerned with "public archives", that is, those produced by official authorities;
  - ii. when it is written with an upper case "A": the public institutions charged with the preservation of archives;

- b. the word “access” has the following meanings:
  - i. the function attributed to Archives to make available to users the holdings they have in their custody;
  - ii. the fulfilment of this function;
- c. “access to archives” means the possibility of consulting archival documents in conformity with national law. This notion of access does not cover the exploitation of documents leading to derived products which shall be subject to specific agreements;
- d. “user” means any person who consults the archives, with the exception of the staff working in the Archives;
- e. “protected personal data” means any information relating to an identified or identifiable individual (data subject) which the law, regulatory texts or courts consider cannot be the subject of communication to the public without risking injury to the interests of that person.

Arkistojen toiminta ja kulttuurinen itseymmärrys ovat historiallisesti kerrostuneita. Kuten Suomen arkistolaitoksen 1800-luvun historia osoittaa, tarvittiin asiakirjoja ja esineitä kertomaan ja dokumentoimaan valtion, hallitsijan ja kansakunnan omaa toimintaa, ja siihen (usein liittyvää) oletettua tai todellista suuruutta. Asiakirjoja tarvittiin valtakunnan hallitsemiseen, historian kirjoittamiseen ja hallinnon järjestämiseen sekä lainsäädännön uudistamiseen. Myös arkistonhoitajien ammattikunta syntyi osaksi virkamiesvetoista hallintokulttuuria ja byrokraattista itseymmärrystä. Nämä kerrostumat ovat edelleen olemassa ”arkistolaitoksessa”, vaikka käsitteet ovat muuttuneet.

Arkistotoimen pohjoismainen merkitysmaailma

Pohjoismaissa ja Suomessa arkistojärjestelmä on ollut alisteista hallintorationaliteetille eli julkinen hallinto on asettanut arkiston toiminnalliset kehykset. Julkisen, valtiollisen hallinnon kehittyminen ja modernisoitua tekniikka ovat historian eri vaiheissa vaikuttaneet siihen, mitä ja miten arkistoidaan ja miten arkistoihin suhtaudutaan. Arkistoilla on aina itseään suurempi tarkoitus, ja merkitykset muuttuvat. Ruotsalaisen arkistopoliittisen mietinnön *Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltare och kulturarv* (2019) mukaan arkistotoimintojen perustasot voidaan ryhmitellä neljän paradigman varaan:

- arkisto oikeusdokumentaationa (*arkiven som rättighetsdokumentation*)
- arkisto historiallisena lähteenä (*arkiven som historiska källor*)

- arkisto avoimuuden ja kansalaisten oikeuksien kannalta (*arkiven som källor för öppenhet och medborgerliga rättigheter*)
- arkisto hyvityksen ja identiteetin muodostumisen kannalta (*arkiven som källor till upprättelse och identitetsskapande*)

Arvonmuodostuksella on roolinsa, kun mietitään tulevaisuuden skenaariotyötä. Ruotsissa ja siten myös Suomessa arkiston muodostuminen, kansanvaltaisuus oheisihanteena, demokraattinen kehitys ja oikeusvaltioajattelu liittyivät yhteen jo varhain. Arkistoja tarvittiin säilömään kirjallisia dokumentteja, jotka saattoivat koskea niin maanomistuso-
loja, satoa, verotusta ja väenottoja kuin valtion ja kirkon vallankäytön laajentumista. Julki-
siin arkistoihin alettiin myös arkistoida aineistoja, joista voitiin lukea kansalaisten ja viran-
omaisten suhteista. Ne liittyivät syntymiseen ja kuolemiseen, terveys- ja sosiaalitoimeen,
opetukseen ja kasvatukseen, yhteiskunnan avustuksiin ja tukipalveluihin.

Historian tieteellistyminen 1800-luvulla johti siihen, että historiaa alettiin kirjoittaa lähtei-
siin nojaten. Asetelma nosti arkistojen yhteiskunnallista arvostusta. Pian arkistoilta alet-
tiin edellyttää uudenlaista avoimuutta suhteessa modernisoituvaan kansalaisyhteiskun-
taan. Pohjoismaissa sanan- ja painovapauslainsäädäntö edisti pääsyä hallinnon arkistoihin.
Rinnalle alkoi syntyä omia erikois-, yhdistys- ja yksityisarkistoja, perustana omasta toimin-
nasta syntyneen aineiston tallentaminen.

Toisin kuin muissa Pohjoismaissa, joissa arkistot selkeästi nähdään osana demokratiake-
hitystä ja identiteettipoliittikkaa, on Suomessa oltu varovaisempia. Todellisuudessa meillä-
kin arkistoilla on ollut poliittinen ja yhteiskunnallinen roolinsa. Arkistoilta kysytään aineis-
toja, joilla aluksi ”kanssa” ja sitten eri vähemmistöt, sodissa hävinneet, marginaalissa olleet
väestöryhmät ja/tai ”alistetussa asemassa olevat” kansalaiset ja kansanryhmät ovat voineet
lunastaa osansa yhteisestä historiasta ja saaneet paikan osana poliittista julkisuutta. Työ-
hön tarvitaan arkistojen palveluksia ja historiankirjoituksen apua, jotta myös tulevaisuu-
den ”unohdetut” voivat saada äänensä kuuluviin.

Ilmiö on tuttu Suomestakin. Ei ole sattumaa, että työväenliike dokumentoi systemaatti-
sesti omaa toimintaansa jo järjestäytymisensä varhaisvaiheesta lähtien. Arkistojen vakio-
käyttäjät, sukututkijat, korostavat tutkimuksen identiteettiä tuottavaa merkitystä. Suomen
Sukututkimusseuran entisen puheenjohtajan Teppo Ylitalon mukaan ”sukututkimus ei ole
pelkkää harmitonta historiaharrastusta, vaan sillä on merkittävä yhteiskunnallinen tehtävä.
Sukututkimus on aina tutkijan oman identiteetin etsimistä ja rakentamista. Se on oman
ajatusmaailman avartamista tutustumalla erilaisten ihmisten elämänvaiheisiin ja heidän
elämänratkaisuihinsa. Se on sosiaalisen koheesion ja yhteiskunnallisen ymmärtämisen
lisäämistä.” (*Kansallisarkiston strategia 2025*)

Arkistojen arvonmuodostuksen keskeinen rooli liittyy yhteiskunnan ja kansalaisten muuttuviin tiedontarpeisiin. Niiden ennakointi on haastavaa – emme voi tietää, millaisiin ajankohtaisiin, kansallisiin tai kansalaisten identiteettiä koskeviin kysymyksiin tulevaisuudessa haetaan vastauksia arkistoista. Varmaa on, että arkistoilla on tulevaisuudessakin historia- poliittinen rooli, kun arkistotietojen pohjalta aletaan arvioida aikaisemmin koettuja epäoikeudenmukaisuuksia tai tulkitaan uudella tavalla (sorrettujen tai alisteisessa asemassa olevien) kansalaisten tai kansanryhmien asemaa ja paikkaa historiassa. Yhteiskunnallisen tiedon tarve ja historiantutkimuksen kysymyksenasettelu muuttuvat aikakontekstissaan, ja arkistoilta vaaditaan uusia vastauksia. Arkistolaitosta on tarvittu – tai sen suorastaan odotetaan osallistuvan – vastaamaan alati muuttuviin yhteiskunnallisiin tietotoiveisiin. Tämän skenaariotyön keskiöön nousee tutkimuksellinen näkökulma sekä kysymys siitä, mikä on arkistojen rooli vuonna 2050.

Skenaariotyön kehukset ja näkökulmien valinta

Monta voimakenttää kohtaavat tässä selonteossa: digitaaliseksi muuttunut toimintaympäristö ja tarve uudistaa vanhentunut arkistolaki sekä ajankohtaispohdinta arkistojen tulevaisuuden roolista ja käyttäjätarpeista. Tietoaineisto, joka tulee viranomaisilta, on vuodesta 2020 alkaen lähes täysin sähköisessä formaatissa eli digitaalista, mikä nostaa esiin aivan toiset haasteet kuin edellisen arkistolain valmistumisen aikaan vuonna 1994. Seulon- takysymykset nousevat keskiöön. Vaikka tulevaisuudessa arkistot muuttuisivat sähköisiksi ja jo olemassa oleva paperiaineisto saataisiin kuvattua sähköiseen muotoon, eivät arkistot voi luopua kaikesta fyysisestä aineistosta – ne ovat osa materiaalista kulttuuriperintöä. Arkistoissa jo olevia aineistoja ei tuhota vain sen takia, että ne on saatu digitaaliseen muotoon. Edelleen arkistot joutuvat vastaanottamaan analogisia aineistoja, joiden kattavuus ulottuu useiden vuosikymmenten taakse.

Olenainen kysymys liittyykin kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvan tietoaineiston säilyttämiseen ja käytettävyyden varmistamiseen digitaalisessa toimintaympäristössä. Nyt digitaaliseen muotoon siirtäminen tehdään tiedonhallintalain mukaisesti alkuperäisessä käyttötarkoituksessa. On tarve ymmärtää arkistoinnin näkökulma osana asiakirjahallintaa. On pohdittava arkistotiedon käyttötarvetta ja käyttäjäkuntaa sekä ennakoitava molempien rooli tulevaisuudessa. Arkistoaineistojen pääkäyttäjät tulevat tulevaisuudessakin olemaan viranomaisia, akateemisia tutkijoita, median edustajia ja kansalaisia, joita kiinnostavat omaan perheeseen ja sukuun sekä lähiympäristöön tai -historiaan liittyvät teemat. Jo nyt on nähty, kuinka digitaaliset sisällöt ovat laajentaneet ja tulevat edelleen laajentamaan aineistojen tutkimuskäyttöä ja käyttäjiä huomattavasti humanistisen tutkimuksen ulkopuolelle (*Kansallisarkiston strategia 2025*).

Miten arkistoaineiston laatu, aineiston seulominen ja säilyttäminen sovitetaan digitaaliseen aikaan? Kansallisarkiston tutkimusjohtaja Päivi Happonen kiteyttää eräitä haasteita, jotka liittyvät arkistoaineistojen luotettavuuteen:

Suuri osa julkishallinnon tietoaaineistoista on rekistereitä, joista monet ovat henkilörekistereitä. Tästä seuraa erityisvaatimuksia niiden tutkimuskäytölle, mikä vaikuttaa digitaalisten palveluiden toteuttamiseen. Tutkimuskäytössä keskeistä on eri rekisterien tietojen yhdistäminen uuden tiedon tuottamiseksi. Tiedon avointa saatavuutta korostavan Euroopan data-alueen koskevan tiedonannon ja yleisen tietosuoja-asetuksen yhdistäminen hallitukseksi toimintatavaksi on yksi tulevien vuosien keskeisistä haasteista.

Rekisteritiedot ja muut henkilötietoja sisältävät aineistot arkistoidaan siten, että ne mahdollistavat tietojen turvallisen yhdistämisen. Tutkijoille yhdistetyt tiedot tarjotaan joko pseudonymisoidussa tai toisinaan jopa anonymisoidussa muodossa niin, etteivät yksittäistä henkilöä koskevat tiedot paljastu.

Arkistoitavista aineistoista ei voi poistaa henkilötietoja, koska aineistojen on oltava muuttamattomassa muodossa ja aineistojen tieteellinen tai oikeudellinen todistusvoimaisuus ei saa kyseenalaistua. Tutkijan on voitava luottaa käyttämänsä aineiston eheyteen ja muuttumattomuuteen. Luotettavuuden vaatimus koskee myös henkilötietoja sisältävien aineistojen arkistointia yksittäisen kansalaisen oikeusturvan varmistamiseksi. (Happonen 2018, Arkistot tutkimuksen mahdollistajina)

Tiedon elinkaariajattelu ja digitaalinen asianhallinta sekä tietoon liittyvät seulonta- ja priorisointikysymykset tulee tulevaisuudessakin voida ratkaista neutraalisti ja ilman pelkoa politisoitumisen riskistä. Keskeistä on arvioida, miten voimme ennakoida ja lainsäädännöllisesti turvata riittävän arkistoaineiston säilymisen tulevaisuudessa, kun siirrytään analogisesta arkistosta digitaaliseen, samalla kun arkistoinnin taloudelliset reunaehdot kiristyvät odotettavissa olevien heikkojen yleisten talousnäkymien vuoksi. Säilyttämisen lisäksi olennainen asia on arkistoaineiston oikea-aikainen käyttöön saattaminen.

Skenaariotyön ensimmäinen näkökulma liittyy julkishallinnon toimintakulttuurin muutokseen digitalisaation vaikutuksesta eli siirryttäessä yhä enemmän sähköiseen asiointiin.

Skenaariotyön toinen näkökulma liittyy Kansallisarkiston (KA) rooliin tulevaisuudessa.

Skenaariotyön kolmas näkökulma liittyy arkistokentän yleiseen rooliin yhteiskunnallisen tiedontarpeen tyydyttäjänä tulevaisuudessa.

Skenaariotyön neljäs näkökulma liittyy tutkijoiden näkemyksiin digitalisaation vaikutuksista.

Näkökulma 1

Digitaalisuus ja suomalainen julkishallinto

Koko 2000-lukua on leimannut keskustelu siitä, että yhteiskunta on – jälleen kerran – voimakkaassa muutostilassa, tällä kertaa sähköiseen tiedonhallintaan, tekoälyn käyttöön ja digitalisoitumiseen liittyvissä kysymyksissä. Kuten tässäkin selonteossa todetaan, tilanne on näkyvästi haastanut sekä julkisen hallinnon että tiedonhallinnan ja arkistokentän toimijat pohtimaan rooliaan ja paikkaansa muutoksen hallinnassa 2020-luvulla. Digitalisaatio on uusintanut merkittävästi myös tutkimuksen haku- ja analysointityökaluja. Massadigitointi, tiedon louhinta, uudenlaiset digitaaliset hakutoiminnot ja tekoälyn käyttöönotto mahdollistavat täysin uudenlaista tiedonhallintaa ja yhteyksien luomista yksityiskohtien välille (Tolonen & Lahti, 2018).

Kivuton muutos – sittenkin mahdollista?

Kaikkialla maailmassa digitalisaatio on monimuotoistanut julkisen ja yksityisen sektorin palvelutyötehtäviä, verkottumisen ja viestinnän mahdollisuuksia sekä luonut uusia arvonlisäys- ja ansaintamahdollisuuksia. Suomen kaltaisessa tekniikkamyönteisessä yhteiskunnassa siirtyminen sähköiseen toimintaympäristöön on 2000-luvulla tapahtunut suhteellisen kivuttomasti. Useissa Tilastokeskuksen, yliopistojen ja yritysten tekemissä selonteoissa on todettu, että valtaosa suomalaisista on kohtuullisen valmis hoitamaan viranomaisasiointiaan ja käyttämään julkisia palveluita sähköisesti. Internetin käyttö on yleistä ja yhä enemmän asioita hoidetaan kännykällä kaikissa ikäryhmissä. Neljä viidestä 16–89-vuotiaasta suomalaisesta (79 %) käytti nettiä monta kertaa päivässä vuonna 2019. Alle 45-vuotiaista niin tekivät lähes kaikki, selviää Tilastokeskuksen selvityksestä *Väestön tieto- ja viestintätekniikan käyttö* (2019).

Myös eduskunta on uudistanut strategiaansa ja keskiöön nousee arvotavoite ”yhdessä demokratian parhaaksi – arjessa kehittyen”-mottoineen. Osaaminen, ammattitaito ja palveluhenkisyys on nostettu keskiöön. Kaksi muuta tavoitetta (avoimuus ja kestävyys) keskittyvät tarkastelemaan eduskunnan toimintaa laajemmin palveluhenkisenä instituutiona (*Eduskunnan kanslian strategia 2020–2023*). Kuten Tilastokeskuksen *Suomalaiset suhtautuvat varovaisen myönteisesti Suomi.fi-palveluiden käyttöönottoon* -nettijulkaisussa todetaan, muutos oli suhteellisen kivuton, kun julkishallinto otti käyttöön Suomi.fi-verkkopalvelun (2018). Palvelussa kansalaisilla on mahdollisuus hoitaa asioitaan, nähdä omia tietojään eri rekistereistä sekä saada sähköisiä viestejä viranomaisilta.

Verkkopalvelua voi käyttää kaikilla laitteilla, joilta pääsee internetiin. Suomi.fi-palveluita on kehitetty osana valtionvarainministeriön johtamaa Kansallisen palveluarkkitehtuurin toteuttamisohjelmaa, jonka työ jatkuu.

Sähköinen arkistointi läpäisee koko julkishallinnon lähivuosina. Se on jo muuttanut arkistointia ja tulee muuttamaan vielä tulevaisuudessa. Selvitysten ohella julkishallinnossa on tehty lukuisia julkiselle sektorille suunnattuja kyselyitä (valtionhallinto, kunnat, korkeakoulut). Kaikessa viranomaistyöskentelyssä tiedonhallintalaki on nostanut esiin sähköisen arkistoinnin sekä tiedonhallinnan/asiakirjahallinnon merkitystä ja antanut työkaluja sähköiseen siirtymään.

Valtiohallinnon haasteet ja visiot sähköisestä arkistoinnista tulevat hyvin esiin *Sähköisen arkistoinnin nykytila* -nimisessä selvityksessä vuodelta 2020. Se kokosi yhteen korkeakoulu- ja valtiosektorin näkemyksiä. Kyselyyn vastasi kaikkiaan 111 valtionhallinnon organisaatiota, kun kysely lähetettiin yhteensä 138 organisaatiolle. Sama kysely lähetettiin 34 korkeakoululle, joista 29 vastasi. Kyselyn seurauksena havaittiin, että:

- Kokonaan digitaalisesti toimivia organisaatioita on vähän, mutta prosesseja pyritään sähköistämään aktiivisesti
- Valtionhallinnossa odotetaan keskitettyä sähköistä arkistoa – tällä hetkellä vastuut ovat osin epäselviä ja lainsäädännön keskeneräisyys luo epävarmuutta
- Pitkäaikaissäilytyksen, pysyvän säilytyksen ja arkistoinnin tarpeisiin tarvitaan nykyistä enemmän yhteisiä määrittelyjä
- Viranomaiset tuntevat arvonmäärityksen periaatteet hyvin, mutta seulontapäätökset eivät kata kaikkia asiakirjoja tai tietoaineistoja
- Pitkäkestoisen säilyttämisen suunnittelu on usein puutteellista – alle puolella organisaatioista on käytössään tai hankinnassa säilytysjärjestelmä organisaation omaan säilytystarpeeseen
- SÄHKE-määräykset ja tiedonohjaus ovat vakiinnuttaneet asemansa asianhallinnassa
- Arkistoinnin suunnittelu- ja kehittämistehtäviä hoidetaan keskitetysti – silti joissain organisaatioissa tehtävä on täysin järjestämättä.

- Omatoimista digitointia on tehty melko vähän
- Tietopalveluun sähköisistä aineistoista liittyy paljon haasteita

Toinen selonteko, *Sähköisen arkistoinnin tilannekuvan selvitys kunnan toimialoilla 2020*, kokoaa yhteen kuntakentän näkemyksiä. Kuntapuolella korostettiin, että valtionhallinnon ja kuntasektorin tiedonhallinnon yhteys, jatkuvuus ja sujuvuus edellyttävät tiheytävää yhteistyötä. Kuntapuolelta toivotaan yhä avoimempaa tiedon liikkuvuutta, ja liikkuvuuden tulisi olla vaivatonta yli sektorirajojen. Kuntasektorin arkistointi ja tiedonhallinta vaativat aikaa ja henkilöstöä. Voimavarat ja resurssit ovat rajalliset, ja siksi kunnat kaipaavat velvoitelistojen rinnalle tukea ja lisäresursseja. Kuntien ohjaustarve sähköisen arkistoinnin toimeenpanossa on ilmeinen. Järjestelmäkenttä on liian laaja, ja tietoa varastoidaan monissa eri muodoissa. Toivotaan valmiita teknisiä ratkaisuja ja malleja, jotka auttaisivat käytännön työssä.

Valtiohallinnon selvityksissä korostuu, että jatkossa toivotaan enemmän kansallisten tietopalvelujen ja digitoinnin ohjausta. Se voisi tapahtua linjaamalla arkistointia koskevaa yhteistä tietojärjestelmäinfrastruktuuria. Samalla arkistoinnin yleisiä perusteita ja resurssien tarvetta tulisi päivittää. Tiedon arvon asettaminen ja tietoa koskevat kriteerit tulisi saattaa julkishallinnossa yhteismitallisiksi, joskin kunnilla pitäisi edelleen olla oikeus määrittellä arvonmuodostusta sen tuottamalle tiedolle. Kansallisella tasolla olisi erityisen tärkeää löytää rahoitusta ja strategista ohjausta myös tähän. Kun tiedonhallintalakia sovelletaan sähköiseen arkistointiin ja operatiivisissa järjestelmissä olevien tietojen säilyttämiseen, tulisi nykyistä enemmän ottaa huomioon tiedonhallinnan asiantuntijoiden näkökulma.

”Digitaalisuus etenee vääjämättä”

Muutoksen ja jatkuvuuden katveesta esiin nousee ikiaikainen kysymys: onko uuteen sähköiseen toimintaympäristöön siirtyminen uhka vai mahdollisuus? Kysymys on ajankohtainen muuallakin kuin Suomessa. Tulevaisuudessa digitaalisen tiedonhallinnan merkitys näyttäytyy entistä suurempana. ”Digitaalisuus etenee vääjämättä”, on lause, jota kuulee usein toistettavan suomalaisessa julkishallinnossa. Todellisuudessa siirtymävaihe analogisesta digitaaliseen kaipaa sujuvoittamista hallinnon ja yhteiskunnan kaikilla tasoilla. Julkishallinnon siiloutuminen ja toimintatavat sekä virastojen toimintakulttuurien taustalla vaikuttava ”hiljainen tieto” ovat taipuneet digitaalisuuteen vasta asteittain.

Virkamiesvetoisessa asiantuntijapaneelissa eli ”arkistoaamukahveilla” kesäkuussa 2021 ilmeni, että suomalaisessa valtiohallinnossa on samaan aikaan käynnissä monenlaisia muutosprosesseja, joiden vaikutuksia ei vielä tunneta suhteessa tiedonhallintaan, asiakirjahallintoon ja arkistointiin. Yksi niistä on tiedon digitalisaatio. Valtiovarainministeriön

neuvotteleva virkamies Mikko Saarinen kiteytti asetelman, jossa digitaalisuus on yksi suurista muutosvoimista, joka on tuonut johtamiseen uusia haasteita: ”Viime vuosikymmenten aikana virastoista tullut merkittävästi suurempia. On tapahtunut tehtävien kokoamista suurempiin kokonaisuuksiin ja virastojen yhdistämisiä (LKM, MMT). Nyt alkaa olla niin isoja kokonaisuuksia, että hallittavuus ”päällikkövirastoina” helposti katoaa. Aiemmin oli pieniä virastoja, mutta ministeriövetoinen ohjausmekanismi oli jäykkää ja hierarkkista. Digitalisaatio läpäisee jo nyt kaikkia toimintoja ja näkyy, että ministeriöillä ei ole riittävästi resursseja ohjaamaan kehitystä. Johdon käsissä on yhä enemmän ja enemmän. Ei pystytä todelliseen muutokseen, jos ei luoda kehittämiskohteita lähellä toimintaa... Hidas keino vaikuttaa muutokseen tapahtuu perinteisesti talousarvion kautta.”

Aamukahvikeskusteluissa tunnistettiin selkeä tarve luoda hallintoon ja ohjausmekanismeihin ”ketteryyttä” ja purkaa hallinnon sisäisiä ja ulkoisia rajoja sekä kehittää johtamista. Koronan aikaisessa kriisinhoidossa nähtiin paljon hyvää – se on pakottanut uudenlaiseen toimintaan. Saarisen mukaan johtamissuhteet ovat muutoksessa, kun korona on häivyttänyt rajoja. Teams-ryhmissä ja etätapaamisissa on syntynyt uudenlaisia verkostoja eli ”kriisi voi muuttaa ajattelua ja toimintaa”. Suomen Kuntaliiton Tuula Seppo kuitenkin korosti, että valtionhallinnossa puuttuu kokonaisjohtamista ja -hallinnointia: ”Siiloutuminen on edelleen todellista. Se näkyy siinä, että kuntiin tulee epäselviä ohjeita, kun eri ministeriöissä viedään eteenpäin erilaisia hankkeita. Kunnat ovat vähän hämmentyneitä. Ne haluaisivat kehittää ketterästi asioita – – mutta kuka antaa oikeaa ohjeistusta, kuka tässä on oikea ohjeidenantaja. Samalla ollaan tilanteessa, että kukaan ei oikein katso kokonaisuutta.”

Verohallinnossa muutos eli digitaalinen siirtymä onnistui, kuten muutosta johtanut Tiina-Liisa Forsell korosti: ”Johtajuus ja hankkeen toimeenpanevan viraston visio on tosi tärkeää. Verohallinnon muutos ja onnistuminen johtui siitä, että oli läheinen linkki lainsäädännön ja toimeenpanon välillä sekä hyvää yhteistyötä. Muutosta kehitettiin aidosti yhdessä. Lisäksi tarvittiin 'virastomuskeleita' eli ison hankkeen taustalla pitää olla painovoimaa, muutoskyvykkyyttä ja yhteistä tahtoa. Olisi myös tarpeen rohkeammin hyödyntää 'yliosaaamista' hallintorajojen yli eli lisätä yhteistyötä virastojen välille. Verohallinnossa tehtiin strategiakerros ja päätettiin panostaa API-rajapintoihin. Se tuottaa nyt hedelmää, kun uusia palveluita syntyy ja muodostuu.”

Arkistoaamukahveilla oltiin yhtä mieltä siitä, että suomalainen yhteiskunta on voimakkaassa murroksessa muun muassa väestön ikääntymisen, muuttoliikkeen ja digitalisaation myötä. Perinteiset toiminnalliset ja poliittiset kehittämiss vastuut ovat hämärtyneet tässä monien ministeriöiden ja virastojen, kaupungin- ja kunnantalojen maassa. Päällekkäisyyksiä syntyy, mikä haittaa muun muassa yhteisten digitointitavoitteiden ja -hankkeiden keskitettyä läpivientiä. Todellinen muutosjohtaminen ja ”muutoskyvykkyyttä” edellyttävät yhteisen vision luomista ja kehittämiskohteiden tuomista aidosti lähelle toimintaa, mikä

parhaimmillaan luo muutokselle alhaaltapäin nousevan tarpeen resursoinnin ja tulostulojen muuttamiseen. Myös lainsäädäntötyötä tarvitaan muutostoiminnan tueksi.

Murrostilanne tiedostettiin pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaa laadittaessa. Sen ydintavoitteena on saattaa suomalainen julkinen hallinto vastaamaan yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin. Hallitusohjelmassa päätettiin, että julkiselle hallinnolle ja palveluille tehdään yhteinen strategia. Mainittu asiakirja, *Julkisen hallinnon uudistamisen strategia 2020*, ohjaa ja vahvistaa julkisen hallinnon uudistamista 2020-luvulla Suomessa. Tavoite on kunnianhimoinen, sillä strategiassa kuvatun hallinnon yhtenäisen ja määrätietoisuuden uudistamisen tavoitteena on sujuvoittaa arjen palveluita, turvata oikeusvarmuus yhteiskunnassa ja luoda uusia mahdollisuuksia yrityksille ja yhteisöille. Keskeinen käsittekokonaisuus, hyvä julkinen hallinto, toteutetaan koko maan alueella ja molemmilla kansalliskielillä. Se merkitsee digitaalisen esteettömyyden kehittämistä ja selkeän hallinnollisen kielen käytön laajentamista. Kuten perinteisesti suomalaisessa yhteiskunnassa, "hallinnon uudistamisen suunta ja keinot määriteltiin yhdessä eri hallinnonalojen, kuntien, kansalaisyhteiskunnan, tutkijoiden ja eri sidosryhmien kanssa 2020-luvun julkisen hallinnon lupaukseksi, päämääräksi ja toimintalinjauksiksi. Strategian osallistava valmisteluprosessi on ollutkin tärkeässä roolissa valtion, kuntien ja tulevien hyvinvointialueiden välisen yhteistyön sekä hallinnon ja muun yhteiskunnan vuorovaikutuksen vahvistamisessa sekä yhteisen ymmärryksen rakentamiseksi julkisen hallinnon kehittämisen tarpeesta ja suunnasta." ([Julkisen hallinnon uudistamisen strategia](#).)

Valtion, kuntien ja kaupunkien sekä aluehallinnon viranomaisarkistot ovat osa julkista hallintoa ja osa uudistamisen strategiaa. Julkisen hallinnon strateginen tavoitteellisuus asettaa tulevaisuuden arkistotoimen pelimerkit uuteen asentoon. Tiedonhallintaan liittynyt nopea ja ajanmukaistava lainsäädännöllinen kehitys 2000-luvulla haastaa kaikki ministeriöt pohtimaan paikkaansa ja vastuutaan muutoksen edistäjänä. Tämän selvitystyön ohjausryhmässä oli vahva näkemys siitä, että kulttuuriperintökentän "vanhan toimijan" eli opetus- ja kulttuuriministeriön uudenlaista, rohkeampaa otetta tarvitaan tulevassa lainvalmistelussa. Arkistolain muuttaminen ei ole onnistunut samassa aikataulussa tiedonhallinnan osalta, mikä on haitannut arkistokentän muutoksen johtamista.

Haasteita ei ole vain opetus- ja kulttuuriministeriössä, vaan myös arkistokentällä. Perinteinen arkistotoimijakenttä rakennuksineen ja tiloineen, hyllymetreineen ja mapeineen on yhä olemassa, kun tavoitteena on eteneminen kohti sähköisiä toimintoja. Toisaalta, kuten julkishallinnon strategia hahmottaa, perinteiset fundamentit voidaan asettaa liikkeeseen ja samalla avautuu mahdollisuus uudenaikaiseen, arkistotoimijalähtöiseen ajatteluun ja uudenaikaiseen yhteistoimintaan ja ylihallinnollisiin kumppanuuksiin. Suomen kaltaisessa valtiotoverisessa maassa on avattava keskustelua siitä, mikä on valtion ja sen eri toimijoiden (alueet, kunnat ja kaupungit) rooli asiakirjallisen kulttuuriperinnön vaalijana tulevaisuudessa – yleisesti ja yhteisesti.

Kansallisen kulttuuriperintökentän yhtenäisen metatietojärjestelmän muodostaminen on vielä vaiheessa ja sähköisiä tiedonhaun ja arkistoinnin palveluita on useita. Uhkana on, että tietoa häviää ja syntyy "tietoaukkoja". Järjestelmät kaipaavat aina kehittämistä ja tavoitteeksi tulee asettaa kattava tietojärjestelmä uudistus. Valtiohallinnon asiantuntijat korostavat useita kipukohtia tiedonhallinnan ja arkistoinnin välissä. Tiedon kokonaishallintaan liittyvä syntysähköisen aineiston elinkaariajattelu puuttuu ja viranomaisvastuut ovat epäselviä. Tarve turvalliseen tiedonhallintaan kasvaa, mutta juridiset vastuut ovat edelleen epäselviä. Vastaamatta on myös kysymys: miten välttää päällekkäinen arkistointi ja mikä on "tiedon" lopullinen sijoituspaikka, jos yhteisen tietovarannon luomisessa ei onnistuta. Kuka määrittää onnistumisen ja lopullisen sijoituspaikan? Myöskään poikkihallinnollisille palveluille ja niiden ylläpidolle ei ole vielä löydetty mekanismeja. Lisäksi rekisteridatan käyttöön liittyvät palvelut tulisi keskittää. Käyttölupakäytäntöjen uudistaminen kytkeytyy myös julkisuuslain uudistamiseen.

Näkökulma 2

Arkistointikentän kirkastaminen, vastuunjako ja toimivallat sekä Kansallisarkiston rooli

Arkistokentällä, kuten muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa, tulevaisuuden arvonmuodostus rakentuu mahdollisuuksista, joita (uusien ja vanhojen) asiakirjojen digitointi avaa monitasoiselle tutkimukselle ja yhteiskunnalliselle tiedonkäytölle. Suomen keskeisimmällä arkistoviranomaisella eli Kansallisarkistolla on ollut kansallisesti tärkeä roolinsa useiden viranomaisaineistojen päätepesäkinä. Sen asema on turvattu erillisellä lailla ja sitä koskevia lakeja on myös useita, mutta ne ovat osin vanhentuneita. Muutoksia on tapahtunut myös toimintaympäristössä. Tietoaineisto, joka tänään tulee viranomaisilta, on pääosin digitaalista, mikä tuo aivan toiset haasteet arkistointiin kuin vuoden 1994 arkistolain säätämisen aikaan ymmärrettiin (Nuorteva & Happonen, 2016).

Tiedonhallintalaki selkeytti olennaisesti aikaisemman lainsäädännön asettamaa säädöskehikkoa. Tiedonhallintalaissa tietoaineistojen säilytystarpeen määrittämisestä on säädetty 21. pykälässä, mutta säilytysaikojen määrittämisen vastuista, arkistoinnista ja arkistotoimen tehtävistä säädetään erikseen. Tiedonhallintalain tavoitteena on varmistaa ”viranomaisten tietoaineiston yhdenmukainen ja laadukas hallinta sekä tietoturallinen käsittely” ja ”mahdollistaa viranomaisten tietoaineistojen turvallinen ja tehokas hyödyntäminen” sekä ”edistää tietojärjestelmien ja tietovarantojen yhteentoimivuutta”. Suomalaisen tiedonhallintalainsäädännön muutokset ovat olleet osa laajempaa, eurooppalaista kehitystä. Tavoitteena on ollut tahto edistää valtion asiakirjahallinnon digitalisaatiota ja lisätä tietoaineistojen yhteensopivuutta sekä helpottaa tiedon kulkemista järjestelmien sisällä.

Voimassa olevan arkistolain mukaan arkistolaki koskettaa seuraavia arkistonmuodostajia:

1. Valtion virastoja, laitoksia, tuomioistuimia ja muita lainkäyttöelimiä sekä muita valtion viranomaisia
2. Kunnallisia viranomaisia ja toimielimiä
3. Suomen Pankkia, Kansaneläkelaitosta, muita itsenäisiä julkisoikeudellisia laitoksia ja yliopistolaissa tarkoitettuja säätiöyliopistoja
4. Valtion ja kunnan liikelaitoksia
5. Ortodoksista kirkkokuntaa ja sen seurakuntia
6. Muita yhteisöjä, toimielimiä ja henkilöitä niiden suorittaessa julkista tehtävää lain tai asetuksen taikka lain tai asetuksen nojalla annetun säännöksen tai määräyksen perusteella siltä osin kuin niille tämän tehtävän

johdosta kertyy viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetussa laissa tarkoitettuja asiakirjoja.

Eduskuntaan, eduskunnan oikeusasiamiehen kansliaan, valtiontalouden tarkastusvirastoon ja kansainvälisten suhteiden ja Euroopan unionin asioiden tutkimuslaitokseen sovelletaan vain 6. ja 7. pykälän sekä 8. pykälän 1 ja 2 momenttia.¹ Tasavallan presidentin arkistosta säädetään erikseen, kun sekä valtioneuvosto että ministeriöt ovat yksi arkistonmuodostaja. Evankelis-luterilaisen kirkon arkistoihin sovelletaan kirkkolakia. Ahvenanmaan maakunnissa toimiviin viranomaisiin sovelletaan maakuntalakien säädöksiä ja määräyksiä. Ahvenanmaalla toimiviin valtion viranomaisiin sovelletaan arkistolakia Ahvenanmaan itsehallintolain rajoituksin.

Kansallisarkiston rooli kirkaaksi

Arkistolain uudistuksen yksi keskeinen tavoite liittyy Kansallisarkiston roolin täsmentämiseen. Kehitykselle on annettu suuntaa arkiston omassa, juuri valmistuneessa *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa (ks. liite 2). Vanha arkistolaki ei vastaa digitaalisen tiedonhallinnan tarpeita. On ollut tarve tehdä toiminnallisia ”modernisointeja”, jotka eivät ole olemassa olevien lakien mukaisia. On muodostunut katvealueita. Yksi niistä koskee mahdollisuuksia ohjata asiakirjahallintoa tiedon operatiivisessa käsittelyvaiheessa. Arkistoaamukahveilla toukokuussa 2021 Helsingin kaupungin tiedonhallintapäällikkö, kokenut arkisto-, asiakirja- ja tiedonhallinnan virkamies Jussi Jääskeläinen korosti tarvetta selkeyttää asetelmaa. Hän määritteli tilanteen seuraavasti: ”Nykyisin voimassa olevan arkistolain 6 §:n mukaan arkistoon kuuluvat asiakirjat (=tietoaineisto), jotka ovat saapuneet viranomaiselle tai syntyneet sen toiminnan yhteydessä. Eli asiakirjat kuuluvat heti syntyhetkestä lukien arkistoon. Tiedonhallintalain 23 §:n mukaan säilytysajan päättymisen jälkeen tietoaineistot (=asiakirjat) on arkistoitava tai tuhottava viipymättä. Toisin sanoen

¹ 6§ Arkistoon kuuluvat asiakirjat, jotka ovat saapuneet arkistonmuodostajalle sen tehtävien johdosta tai syntyneet arkistonmuodostajan toiminnan yhteydessä. Asiakirjalla tarkoitetaan tässä laissa kirjallista tai kuvallista esitystä taikka sellaista sähköisesti tai muulla vastaavalla tavalla aikaansaatuja esitystä, joka on luettavissa, kuunneltavissa tai muutoin ymmärrettävissä teknisin apuvälinein.

7§ Arkistotoimen tehtävänä on varmistaa asiakirjojen käytettävyyttä ja säilyminen, huolehtia asiakirjoihin liittyvästä tietopalvelusta, määrittellä asiakirjojen säilytysarvo ja hävittää tarpeeton aineisto. Arkistotoiminta on hoidettava siten, että se tukee arkistonmuodostajan tehtävien suorittamista sekä yksityisten ja yhteisöjen oikeutta saada tietoja julkisista asiakirjoista, että yksityisten ja yhteisöjen oikeusturva samoin kuin tietosuoja on otettu asianmukaisesti huomioon ja että yksityisten ja yhteisöjen oikeusturvaan liittyvien asiakirjojen saatavuus on varmistettu sekä että asiakirjat palvelevat tutkimuksen tiedon lähteinä. Arkistotoimen vaatimukset on otettava huomioon arkistonmuodostajan tieto- ja asiakirjahallinnossa.

8§ Arkistonmuodostajan on määrättävä, miten sen arkistotoimen suunnittelu, vastuu ja käytännön hoito järjestetään. Arkistonmuodostajan on määrättävä tehtävien hoidon tuloksena kertyvien asiakirjojen säilytysajat ja -tavat sekä ylläpidettävä niistä arkistonmuodostussuunnitelmaa. Asiakirjojen säilytysaikoja määrättäessä on otettava huomioon, mitä niistä on erikseen säädetty tai määrätty. Arkistolaitos määrää, mitkä asiakirjat tai asiakirjoihin sisältyvät tiedot säilytetään pysyvästi. Lähde: Arkistolaki 23.9.1994/831

tämän lain mukaan tietoaineisto arkistoidaan vasta sen jälkeen, kun sen käyttötarkoitus operatiivisessa käytössä eli ensisijaiseen käyttötarkoitukseen on päättynyt. Lait ovat tältä osin ristiriidassa eikä ristiriitaa huomioitu tiedonhallintalakia säädettäessä. Kansallisarkiston määräysvalta operatiivisessa vaiheessa olevaan tietoaineistoon supistui siihen nähden, mitä se oli ennen tiedonhallintalain säätämistä.”

Tällä hetkellä Kansallisarkisto toimii opetus- ja kulttuuriministeriön alaisena ja arkistotoimen tehtävistä on säädetty arkistolaissa. Tiedonhallintalaki sitoo tiedonhallinnan ohjaamisen valtiovarainministeriön hallinnonalan vastuulla olevalle tiedonhallintalautakunnalle. On toivottavaa, että tiedonhallintalain ja (tulevan) arkistolain välinen mahdollinen ristiriita selvitetään arkistolainsäädäntöä uudistettaessa ja että työ tapahtuu yhdessä valtiovarainministeriön kanssa. Vuoden 2020 alusta voimaan tulleen tiedonhallintalain myötä käsitteet ja niiden määritelmät ovat muuttuneet tiedonhallinnan kentällä, ja vaikutus säteilee asiakirjahallintoon ja arkistotoimeen. Arkistolainsäädännön uudistamisessa on tärkeää, että käsitteet yhdenmukaistetaan mahdollisten epäselvyyksien korjaamiseksi. Kuten *Arkistolain esiselvitysraportissa* korostetaan, on jatkotyössä tarpeen ottaa huomioon myös arkistoalan oman termistön kehittyminen, jota tiedonhallintaan liittyvä lainsäädäntö ei tunnista.

Tiedonhallintalaki velvoittaa viranomaista säilyttämään kaiken arkistoitavan tietoaineiston pelkästään digitaalisena vuodesta 2020 alkaen. Kuitenkin myös digitaalisen tietoaineiston todistusvoimaisuuden ja tutkimuskäytön käytettävyyden kannalta on olennaista, että riittävät metatiedot liitetään tietoaineistoon operatiivisen käytön aikana. Tulkinnallisia katvealueita on syntynyt myös tiedonohjaus- ja arkistonmuodostussuunnitelmien väliin. Jälkimmäisen sisältö on tyhjentävästi määritelty arkistolaissa. Todellisuudessa Kansallisarkisto Sähke2-määräyksineen on asiallisesti korvannut arkistolain mukaisen arkistonmuodostussuunnitelman ja ohjannut sen laadintaa, kuten keväällä 2021 tehdyistä arkistokyselyistä selviää (ks. liite 1).

Tulevassa arkistolaissa on sanallistettava selkeästi, miten tiedonhallintamallista voidaan tuottaa tai muodostaa tiedonohjaussuunnitelma arkistojen käyttöön. Asiasta lausutaan selkeästi *Kansallisarkiston strategiassa 2025*: ”Kansallisarkiston tiedonhallinnan ja arkistoinnin ohjaus kohdentuu asiakirjatiedon koko elinkaareen. Ohjaustoiminta ja määräyksenantovaltuutus sovitetaan osaksi valtiovarainministeriön hallinnonalan vastuulla olevaa tiedonhallinnan ohjausta. Kansallisarkisto osallistuu tiedonhallintalautakunnan suosituksen valmisteluun. Asiakirjatiedon elinkaaren hallinnan kehittämisessä tehdään yhteistyötä myös yliopistojen kanssa.”

Arkistolainsäädännössä on historiallisesti käytetty termiä ”arkistolaitos”. *Arkistolain esiselvitys* -työryhmän raportissa (2020) todetaan kuitenkin kategorisesti, että mainittua arkistolaitosta ei enää ole olemassa vaan käsite viittasi Kansallisarkistoon ja sen alaisuudessa

toimineisiin seitsemään maakunta-arkistoon (Lybeck & al., 2006). Asetus arkistolaitoksesta (832/1994), jossa määriteltiin arkistolaitokseen kuuluvat organisaatiot, on vanhentunut. Muutokset lainsäädännössä lisäsivät Kansallisarkiston roolia kansallisena keskusarkistona ja tärkeimpänä arkistoviranomaisena. Myös maakunta-arkistot ovat lakanneet ja ne ovat osa Kansallisarkistoa, jonka toimintaa säätelee oma laki (L Kansallisarkistosta 1145/2014). Siinä todetaan yksiselitteisesti, että ”Kansallisarkisto on opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalaan kuuluva virasto, jonka toimialueena on koko maa” (1 §). Myös arkistolaissa on useita kohtia, joissa annetaan oikeuksia, toimivaltaa ja tehtäviä Kansallisarkistolle.

Sitoutuminen digitalisointiin on yhteinen tavoite julkishallinnon kaikilla tasoilla. Kansallisarkistolla on tulevaisuudessakin oma roolinsa arkistoasiantuntijana sähköisen arkistoinnin kokonaisvaltaisena kehittäjänä. Kansallisarkiston päätös olla ottamatta vastaan analogista aineistoa, poikkeuksia lukuun ottamatta, kertoo tästä. *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa annetaan heti aluksi palvelulupaus, jonka mukaan ”Kansallisarkisto tarjoaa vuonna 2025 asiakkailleen monipuolisia ja tietoturvallisia palveluita, joissa hyödynnetään tekoälyn ja semanttisten järjestelmien tarjoamia mahdollisuuksia.” Kansallisarkiston tavoitteena on olla kansainvälisesti edistyksellinen ja aktiivinen toimija, joka kehittää ja hyödyntää uusia tapoja käyttää ja arkistoida aineistoja kestäväällä ja kustannustehokkaalla tavalla. Kansallisarkiston strategia antaa hyvää pohjaa arkistolainsäädännön uudistamisen tavoitteiden kirkastamiselle. Strategia on jaettu 4 kohtaan ja niiden alaisiin tavoitteisiin (ks. liite 2).

Kuka luo tiedonhallinnan kansallista arvonmuodostusta?

Palataan arkistojen ja muiden muistiorganisaatioiden kulttuurihistorialliseen arvonmuodostukseen. Suomessa Kansallisarkisto on ohjannut laajasti ja pitkäjänteisesti yhteiskunnassa tapahtuvaa arkistonmuodostusta. Sen seurauksena Suomen historian arkistosarjat ovat kattavat, hyvin hoidetut ja kontrolloidusti valmistetut. Kansallisarkiston asiantuntemus, sen hallinto-osaaminen ja tieteelliset ja kansainväliset verkostot ovat poikkeuksellisen vahvoja, ja eurooppalaisittain hyvin arvostettuja. Yksi uuden arkistolain keskeisistä tavoitteista tulee olla Kansallisarkiston roolin selkeyttäminen ja tutkimuksen tarvitseman aineiston turvaaminen myös tuleville sukupolville.

Vaikka ”tiedonhallinta” ja ”asiakirjahallinta” sekä ”asiakirjallinen tieto” ja ”asiahallinta” ovat käsitteenä nousseet perinteisen ”arkiston” ja ”arkistoinnin” rinnalle, ei Kansallisarkiston ja arkistokentän institutionaalinen asema Suomessa ole muuttunut eikä se tule muuttumaan tulevaisuudessakaan (käsitteistä ks. Lybeck et al., 2006). Toiminnallisessa keskiössä tulee edelleen olemaan (tulevaisuudessa sähköisen) asiakirjallisen tiedon ja aineiston seurlonta ja säilyttäminen, arkistointi ja tämän aineiston asettaminen yhteiseen ja yleiseen käyttöön. Suomessa kaikkien arkistojen käyttö on ollut ilmaista, mikä on ollut osa

arkistoihin liittyvää arvonmuodostusta. Jotkut palvelut, kuten kopioinnit ja valokuvaus saattavat maksaa, mutta peruskäyttö on ollut kaikille maksutonta. Perustehtävät eli julkishallinnon asiakirja-aineiston muodostamisen ohjaus ja aineiston vastaanotto, sen pitkäaikaissäilytys ja käytön mahdollistaminen tulevat kuulumaan Kansallisarkiston ydintehtäviin myös tulevaisuudessa. Samankaltaista työtä tekevät nyt myös kuntien, kaupunkien ja maakuntien hallinnot.

Tässä tilanteessa on tarpeen analysoida, mitä seikkoja välittyy mahdollisen uuden arkistolain henkeen ja ”lain kirjaimeen” sekä miten tulkitsemme arkistojen yhteiskunnallista roolia tulevaisuudessa. Ovatko arkistot vain digitaalisen aineiston (massa-)käsittelyyn erikoistuneita hallintoyksiköjä vai osa laajempaa kansallista kulttuurista pääomaa? Sivistyksellinen osaaminen menneisyyden hallinnassa koskee edelleen ”kaikkien menneisyyttä”, ei vain valtionhallinnon menneisyyttä. Siksi tulee pohtia, voidaanko uuden arkistolain tavoitepykälään kirjata samanlaisia tavoitteita, joita kirjattiin uuteen kirjastolakiin (L Yleisistä kirjastoista 29.12.2016/1492).

Arkistotoimella on rooli, kun tavoitellaan yhdenvertaisia mahdollisuuksia sivistykseen ja kulttuurin, elinikäiseen oppimiseen ja osaamisen kehittämiseen, tiedon saatavuuteen ja käyttöön sekä aktiivisen kansalaisuuden, demokratian ja sananvapauden kehittämiseen. Kirjastolaissa lähtökohtina olivat yhteisöllisyys, moniarvoisuus ja kulttuurinen moninaisuus. Kuten Kansallisarkiston edustaja Päivi Happonen on tämän selvitystyön ohjausryhmässä korostanut, ”tavoitteet eivät tunnu vierailta arkistojen arvonmuodostusta ajatellen. Tavoitteet voidaan rakentaa myös Kansallisarkistojen (sic) arvojen mukaisesti. Arvoja ovat avoimuus ja luottamuksellisuus, tasapuolisuus ja riippumattomuus. Näemme ne toimivampina ja pitkäikäisempinä.”

Näkökulma 3

Arkistokentän moninaisuus: ongelma vai mahdollisuus?

Digitaalisuus on suurin yksittäinen, arkistokentän sisäiseen muutokseen vaikuttanut tekijä 2000-luvulla. Digitaalisuus tuo lähdepohjaan moniäänisyyttä ja helpottaa käytettävyyttä. Tietojen yhdistäminen ja yhteen kokoaminen käy vaivattomammaksi. Tekoäly, semanttiset menetelmät ja muu moderni tiedonhallinta, kuten koneluku, mullistavat tavan hakea tietoa esimerkiksi suurista tietomassoista, summataan *Kansallisarkiston strategiassa 2025*. Asiakirja- ja arkistoaineiston käyttäjä selviää voittajana ja arvoa syntyy. Kansallisarkiston strategiassa Suomen Sukututkimusseuran entinen puheenjohtaja Teppo Ylitalo visioi tulevaisuutta yhden luukun periaatteella: ”Sieluni silmin näen jo yhden tehokkaan ja kattavan hakupalvelun, jonka kautta voi löytää mahdollisimman paljon aineistoa keralla. Haku ulottuu asiakirjojen tekstisisältöihin asti, jossa aineistot ovat semanttisesti verkottuneita, jossa aineistojen URL-osoitteet ovat pysyviä ja jossa viitemerkinnät voi luoda automaattisesti.”

Sähköisen käytön tulevaisuudessa odottavan mahdollisen ”helppouden” lisäksi arvoa syntyy siitä, että tutkimuskentän tuloksia voidaan käyttää monenlaisia rajoja ylittäen, sähköisesti ja tekoälyn mahdollisuuksia hyödyntäen. Arvoa muodostuu myös siitä, että digitaalisia aineistoja voidaan tarkastella ja käyttää ajasta ja paikasta riippumatta muun muassa uudenlaisten paikallisten, kansallisten ja eurooppalaisten semanttisten portaalien avulla (Suomessa Sotasampo ja Sotasurmasampo). Sitä mukaa kun suuret arkistot ja kirjastot kaikkialla maailmassa kehittävät digitaalisia työkaluja, avautuu mahdollisuuksia uudelleen, paikkariippumattomaan yhteistyöhön ja verkottumiseen. Eurooppalaisella tasolla on kehitetty ja kehitteillä edelleen tutkimusyhteisöä palvelevia työkaluja, kuten on tehty käsinkirjoitettujen tekstien muuttamisessa koneteksteiksi READ/Transkribus -hankkeessa. Koneluku mahdollistaa, kuten Suomen ja Pohjoismaiden historian professori Anu Lah-tinen analysoi *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa, ”yhä suurempien tekstimas-sojen läpikäymisen, jolloin tietyn teeman, avainsanan tai henkilön löytäminen alueelli-sesti ja ajallisesti laajoista aineistoista on mahdollista.” Kone voidaan opettaa myös luke-maan ”vanhoja käsialoja”, mikä helpottaa aineistojen läpilukua. Tämä lisää tutkimuksen tekemisen houkuttelevuutta ja asiakirja-aineiston käytettävyyttä myös ei-asiantuntijoiden keskuudessa.

Kun aineistot ja palvelut siirtyvät verkkoon, tarvitaan rohkeaa ja ennakkoluulotonta kan-sallista ja kansainvälistä yhteistyötä muisti- ja arkisto-organisaatioiden välille tukemaan uusien datapalveluiden ideointia ja kehittämistä. Tarvitaan myös kansallisvaltiörajoja

laajemmat pelisäännöt digitaalisesti tuotetun tiedon säilyvyyden ja luotettavuuden takaamiseksi sekä tiedonhallinnan ja arkistoinnin eurooppalaisten käytänteiden toteuttamiseksi. Perinteisten kansallisten, valtiollisten ja paikallisten arkistojen roolia asemoidaan uudeksi kaikissa eurooppalaisissa maissa. Arkistokentällä on historiallisesti vahva kansainvälisen vuorovaikutuksen verkosto. Suomen kannalta keskiössä tänään ovat Viron ja Pohjoismaiden lisäksi Euroopan Unioni ja sen jäsenvaltiot.

Arkistotoimijoiden kansainvälisessä asiantuntijapaneelissa ”arkistoaamukahveilla” toukokuussa 2021 ilmeni, että naapurimailta on paljon opittavaa ja Suomella myös annettavaa. Alueellista yhteistyöhalukkuutta lisää se, että EU edistää tiedonhallinnan yhteisten eurooppalaisten ratkaisujen syntymistä. Eurooppalaiset asiantuntijaryhmät ja yhteishankkeet, kuten Euroopan komission rahoittama E-Akr3-hanke, mahdollistavat poikkihallinnollisen yhteistyön. Suomi on ollut massadigitoinnin eurooppalainen kärkimaa. Viro tunnetaan maana, joka on onnistunut rakentamaan modernin digitaalisen palvelukonseptin julkishallintoon ja synnyttänyt muun muassa sähköisen äänestysjärjestelmän valtiollisiin vaaleihin. Ruotsin perusteellinen arkistopoliittinen selonteko *Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (2019) antaa pohjaa arkistolain uudistamiselle Suomessakin. Alankomaissa ja Norjassa ollaan edetty pitkälle *Archive by design* -pohjaisen, käyttäjälähtöisen digitaalisen asiakirjahallinnon edistämiseksi. Norjassa siihen liittyy *Arkivflokken* -projekti, joka katsoo arkistonmuodostajien kenttää kokonaisuudessaan ja hakee yhteisiä pelisääntöjä ”tiedonhallinnan viheliäisiin haasteisiin” (*wicked problem of records management*) ja yhteisen digitaalisen arkistotietokannan tuottamiseen. Norjassa on myös tehty skenaariotyötä, joka auttaa tämän työn teemojen hahmottamisessa (ks. skenaariot).

Kuten aiemmin mainitut valtiohallinnon tekemät sähköistä asiointia koskevat kyselyt osoittivat, käynnissä oleva murrosvaihe koetaan julkisella ja yksityisellä arkistokentällä haastavaksi. Tukea, ohjeita ja neuvoja kaivataan ja ohjeistuksilta toivotaan selkeyttä. Tiedostetaan lakien ristiriitaisuus ja toivotaan niihin selvyyttä. Arkistokenttää leimaa virkamieskulttuurille ominainen velvollisuuden- ja kunniantunto: työt halutaan tehdä mahdollisimman hyvin, mutta keskenään epäselvät säädökset ja lait hankaloittavat ja hidastavat työskentelyä. Resurssipula on kuntakentällä ratkaiseva. Tiedonhallintaan ja asiakirjahallintoon liittyvät kysymykset eivät ole pienempien kriisikuntien asialistojen kärjessä. Samaan aikaan suuret kaupungit, kärjessä Helsinki ja Tampere, ovat ajanmukaistaneet tietohallintoa ja resursoineet digitaaliseen siirtymään myös resursseja ja henkilötyövuosia. Kunnat ovat siten epätasa-arvoisessa asemassa.

Skenaariotyössä on välttämätöntä ottaa huomioon arkistokentän hajanaisuudesta nousevat haasteet. Kansallisarkiston, kuntien ja kaupunkien arkistojen sekä niin sanottujen valtionapuarkistojen rinnalla on lukuisia yksityisiä ja/tai puolijulkisia arkistoja ja arkistonmuodostajia, joiden rooli olisi tunnistettava ja myös tunnustettava lainsäädännön tasolla.

Tehtävät liittyvät laajemmin kansallisen kulttuuriperinnön säilyttämiseen, ja tätä tehtävää ne suorittavat yhdessä kirjastojen ja museoiden kanssa. Arkistoinnin tavoitteena on mahdollisimman monipuolisen aineiston säilyttäminen ja saatavuuden edistäminen. Tiivistetysti voidaan todeta, että arkistotoimen tarkoituksena on säilyttää kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvat asiakirjat ja niihin sisältyvät tiedot sekä pitää aineistoa yhteiskunnan ja kansalaisten käytettävissä tiedon tarpeen tyydyttämiseksi. Asiakirjojen ja dokumenttien ohella yleistä kansallista kulttuuriperintöaineistoa ovat muun muassa esineet, kirjat, sanomalehdet ja muut painotuotteet, taideteokset, luonnontieteelliset aineistot, kuvat ja audiovisuaaliset aineistot. Mainittu monimuotoisuus ei onnistuisi ilman yksityisiä arkistoja, joihin tallennetaan kulttuuri-, kansalais- ja järjestötoiminnan, liike- ja elinkeinoelämän, poliittisten puolueiden, merkkihenkilöiden, tavallisten ihmisten ja vähemmistöjen aineistoja kokoavia arkistoja.

Arkistokentän monet vahvat toimijat

On Suomen oloissa ymmärrettävää, että arkistonäkökulma ja arkistoihin liittyvä keskustelu on pääkaupunkivetoista, ja julkishallinnollinen näkökulma korostuu. Kansallisarkiston keskeisrooli on kiistaton, mutta sen katveessa elää ja kukoistaa rikas, maanlaajuinen erikokoisten arkistojen rihmasto. Siihen kuuluu erilaisia arkistoinstituutioita aina suurista ja perinteisistä kunnallisista kaupunginarkistoista ja yksityisoikeudellisten yhteisöjen arkistoista pieniin kotiseutu- ja yhdistysarkistoihin sekä vaatimattomiin, mutta rakkaudella koottuihin yhden suvun/teeman/aihepiirin ympärille muodostettuihin asiakirjakokoelmiin. Yhteinen nimittäjä tällä toiminnan kentällä on kulttuurinen ymmärrys arkistoinnin arvonmuodotuksesta. Merkitystä antaa omaan toimintaan liittyvän asiakirja- ja kuva-aineiston säilyttämisen tärkeys. Erottavana tekijänä kentällä on se, että vain osa arkistoista nauttii valtionavusta ja arkistolain tuomasta suojasta.

Kuten *Arkistolain esiselvityksessä* todetaan, monet olemassa olevat lait sisältävät säännöksiä yksityisarkistoista. Näitä ovat muun muassa Euroopan Unionin yleinen tietosuoja-asetus, tietosuojalaki, Laki Kansallisarkistosta, arkistolaki sekä laki yksityisten arkistojen valtionavusta. Kuten esiselvityksessä todetaan, tiedonhallintalakia ei sovelleta yksityisarkistoihin, joskin ”säädettyjä tietoturvamennettelyitä tulee Kansallisarkiston noudattaa yksityisarkistojen kuin myös viranomaisten aineistojen osalta.” Tämän selvitystyön oheistuotteena luotiin katsaus arkistokentän eri toimijoiden itseymmärrykseen ja tilanteeseen. Lainsäädännön yksityisarkistoja koskevat säännökset ovat sekavia, päällekkäisiä ja puutteellisia.

Merkittävä osa yksityisen arkistokentän toimijoista on saanut aikaan mallikasta arkistonmuodostusta ja hyvin hoidettua tiedonhallintaa ja asiakirjahallintoa. Kunnallisen itsehallinnon puitteissa suuret kaupungit ovat järjestäneet oman arkistotoimensa jo varhain.

Itsehallinnon pitkä periaate säteilee arkistolain 9. pykälään, jonka mukaan *”arkistotoimen järjestäminen kunnassa kuuluu kunnanhallitukselle. Kunnanhallituksen on määrättävä se viranhaltija tai toimihenkilö, joka johtaa kunnan arkistotointa ja arkistonmuodostusta sekä huolehtii kunnan pysyvästi säilytettävistä asiakirjoista.”* Jokainen kunnallinen viranomainen on oma arkistonmuodostajansa. Kuntalain (410/2015) pykälässä 90 säädetään, että kunnan hallintosäännössä annetaan tarpeelliset määräykset asiakirjahallinnon järjestämisestä. Tämän perusteella eri kunnissa on määrätty asiakirjahallinnon järjestämisestä vastaava taho. On huomattava, että asiakirjahallinto käsittää myös aktiivikäytössä olevien asiakirjasarjojen ohjauksen, kun taas (usein) arkistotoimi on suppeampi.

Käytettävyys ja saatavuus ovat arkistokentän itseisarvoja. Paikallisten arkistojen arvo liittyy sekä kokoelmien ammattimaiseen säilytykseen, että tiedon ajanmukaiseen antamiseen. Selvitystyön tutkimusavustaja Pirjo Ovaskainen kokosi keväällä 2021 arkistokentän toimijoilta suullisia ja kirjallisia näkemyksiä nykytilanteen haasteista ja tulevaisuuden mahdollisuuksista (ks. liite 1). Tätä kirjoittaessa vuonna 2021 yksityisiä arkistoja koskeva sääntely oli hajallaan. Lainsäädäntö on keskittynyt – historiallisista syistä – koskemaan viranomaisien asiakirjahallintoa. On syntynyt tilanne, jossa viranomaisien arkistonmuodostuminen ja asiakirjahallinta ovat hyvinkin säädeltyä, mutta yksityisellä puolella arkistonmuodostus voi olla jäsentymätöntä ja/tai riippuvaista yksittäisen toimijan resursseista ja osaamistasosta. Todellisuus on toisenlaista kuin hyvin hallinnoidun arkistovirkamiehen unelmat tai olemassa oleva lainsäädäntö edellyttäisivät. Digitaalisuus on alkuvaiheessa, kokoelmat voivat olla hajallaan paperisina tai tallennettuna vanhentuneilla levykkeillä, vailla arkistonjärjestämiseen kuuluvaa sisäistä logiikkaa tai arkistoymmärrystä.

Tiedonhallintalaissa tiedonhallinnan tehtävät ja vastuut on määritelty kunnalle, joka toimii tiedonhallintayksikkönä, ja toisaalta kunnalliselle viranomaiselle. *Arkistolain esiselvityksen* mukaan tiedonhallintalaki ja kuntalaki ovat osittain keskenään ristiriidassa ja yhteen sovittaminen on tarpeen: *”Nykyisessä muodossaan laissa säädetyt tehtävät ja vastuut muodostavat moniportaisen ja sekavan rakenteen kunnallisen arkistonmuodostuksen toteuttamiselle”.* Tämä asian laita ja muutkin ristiriitaisuudet, kuten lainsäädännöllinen päällekkäisyys ja julkishallintoa koskevien määräysten ristiriitaisuus, nousevat esiin paikallisten arkistojen antamissa vastauksissa.

Kipupisteitä ja ilonaiheita

Keväällä 2021 suoritettu kysely kuntien ja kaupunkien arkistoille nosti esiin muitakin kipupisteitä, joihin uuden arkistolain toivotaan puuttuvan. Arkistolain vanhentuminen ja uusi tiedonhallintalaki ovat vaikuttaneet siihen, että tulkinnallisia ja käsitteellisiä katvealueita on syntynyt, mikä on vaikeuttanut jokapäiväisen asiakirjahallinnon ohjaustyötä erityisesti pienemmissä arkistoissa. Useissa kunta- ja kaupunginarkistojen yksiköissä säilytetään ja

kerätään myös erilaisia yksityishenkilöitä koskevia tietoaineistoja. Euroopan unionin tietosuoja-asetus GDPR on aiheuttanut huolta henkilötietojen käsittelystä, sillä tietosuoja-asetus on suoraan sovellettava ja etusijan saava säädös. Kuten ohjausryhmän jäsen Tomi Vuottilainen korostaa, tiedonhallintalaissa on käytetty kansallista liikkumavaraa, jonka tietosuoja-asetus on mahdollistanut. Tiedonhallintalaissa on otettu huomioon valtiosääntöiset reunaehdot henkilötietojen käsittelystä säätämiseksi: ”Arkistolaissa tätä ei ole huomioitu, vaikkakin Kansallisarkisto tekee tarpeellisuusharkintaa arkistolain nojalla seulontapäätöksiä tehdessään”.

Tutkijoiden kannalta tilanne on huolestuttava ja arkistot tiedostavat ristiriidan. Miten voidaan turvallisesti taata riittävän tutkimusaineiston tallentuminen tulevan tutkimuksen käyttöön, jos arkistointihetkellä epäolennaiseksi mielletty aineisto hävitetään? Arkistoamukahveilla toukokuussa 2021 Helsingin kaupungin tiedonhallintapäällikkö, kokenut arkisto-, asiakirja- ja tiedonhallinnan virkamies Jussi Jääskeläinen korosti tarvetta selkeyttää keinoja, joiden avulla paremmin voidaan hallita tiedon elinkaarta. Asianhallintajärjestelmien tietoaineistojen osalta metatietojen jälkikäteinen liittäminen vasta arkistointivaiheessa on mahdotonta. Jääskeläinen korostikin, että digitaalisessa aineistossa tulee voida säilyttää asiakirjan todistusvoimaisuus ja metatiedot: ”Olennaista on siis taata, että kansallinen asiakirjahallinnon ja arkistoinnin ohjausviranomaisen voi jatkossa ohjausvallallaan turvata kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien tietoaineistojen todistusvoiman ja käytettävyyden tutkimuksen lähteenä.”

Jääskeläinen toi kokeneena arkistohenkilönä esiin sen, että tilanne edellyttää ”Kansallisarkiston ohjausvaltaa tietoaineistoihin myös operatiivisessa vaiheessa silloin, kun kyse on pysyvästi säilytettävästä tietoaineistosta arkistointitarkoitukseen. Se tarkoittaa käytännössä määräysvaltaa tarvittavien metatietojen kerryttämiseen operatiivisessa käsittelyvaiheessa, esim. tehtävuokka ja käsittelyvaihe. Vain näin taataan tieto siitä, minkä viranomaisen tehtävään ja käsittelyvaiheeseen tietoaineisto liittyy. Muuten seurauksena on viranomaisen epämääräinen valtava tietovarasto, jonka todistusvoima ja käytettävyys tutkimuksessa on oleellisesti heikentynyt. On huomattava, että lähes jokaisessa tietovarannossa ja tietojärjestelmässä on arkistoitavia tietoja. Jos uusi arkistolaki tai sen perusteella annettu määräys ei edellytä tiedonohjaussuunnitelman laatimista, niin yllä mainitut ongelmat, todistusvoimaisuus ja tutkimuskäytön käytettävyys, konkretisoituvat käytännössä. Mikään viranomaisen ei tee sellaista työtä, johon laki ei velvoita.”

Kansallisarkistossa nähdään, että tiedonohjaussuunnitelmaa tarvitaan turvaamaan asiakirjojen luotettavuus, käytettävyys ja saatavuus. Tiedonhallintalain edellyttämä asiakirjajulkisuuskuvaus on liian ylätasoinen tähän tarkoitukseen. Tarvitaan myös tiedonohjaussuunnitelma, jotta Kansallisarkisto voi päättää pysyvästi arkistointitarkoitukseen säilytettävästä tietoaineistosta. Tiedonhallintalaki ei edellytä tiedonohjaussuunnitelmaa, vaan sen mukaan arkistonmuodostussuunnitelman tiedot sisällytetään tiedonhallintamalliin.

Todellisuudessa arkistonmuodostussuunnitelma on kontekstitiedon osalta vähemmän vaativa kuin tiedonohjaussuunnitelma ja tarkoitettu paperiarkistointiin.

Kaupungin- ja kunnanarkistot portinvartijoina

Kuntien ja kaupunkien arkistotoimijoille suunnatun kyselyn perusteella on selvää, että uudelta arkistolailta ja muilta alan säädöksiltä tahdotaan ennen kaikkea täsmällisyyttä ja selkeyttä sekä helposti ymmärrettäviä ohjeita ja määräyksiä. Kaivataan tietoa siitä, kuka ohjeistaa arkistoja ja kuka määrää säilyttämisestä, tai kuten yksi vastaajista kiteytti, ”selkeyttä koko tiedon elinkaaren aikaiseen hallintaan”. Uudelta arkistolailta toivotaan muun muassa asiakirjahallinnon tehtävien määrittelyä suhteessa tietohallintoon. Arkistolaissa pitäisi myös tuoda selkeästi esille kuntien keskusarkistojen rooli päätearkistoina ja tutkimuksen tiedonlähteinä. Yhden vastaajan mielestä arkisto-, julkisuus ja tietosuojalakien tulisi tehdä näkyväksi tutkimuksen moninaisuus. Ongelmia tulee muun muassa salassa pidettävien tietojen antamisesta tutkimuskäyttöön sekä miten laeissa ilmenee erilainen tulkinta ja soveltaminen tiedon tutkimuskäyttöön. Julkisten digitoitujen aineistojen tarjoaminen verkon kautta tutkimuksen tekoon törmää henkilö- ja rekisteritietojen julkisuuden osalta erilaisiin säännöksiin ja vesittää tietojen tarjoamista ja hyödyntämistä näiltä osin. Esimerkkinä mainittiin vanhat kunnalliset pöytäkirjat nimi- ja henkilötietoineen.

Yhdessä arkistokyselyvastauksessa tuotiin esille Kuntaliiton rooli ohjaavana ja neuvovana osapuolena myös kuntien arkistojen hoidossa. Maalaiskunta-, kunta- ja kaupunkiliittojen alkuvaiheiden yksi tärkeä tehtävä oli tarjota kunnille ”arkistokonsultointeja”. Siksi onkin syytä pohtia Suomen Kuntaliiton ja Kansallisarkiston roolijakoa sekä Kuntaliiton tehtävää tulevaisuuden sillanrakentajana Kansallisarkiston ja kuntien arkistotoimijoiden välille. Suomen Kuntaliitolla ja sen laajalla arkistolla on tärkeä roolinsa maan kaupunkien ja kuntien arkistokentällä. Kuten liiton kotisivuilla todetaan, ”Kuntaliiton ja sen edeltäjäjärjestöjen arkistot ovat Suomen mittakaavassa ainulaatuinen kokonaisuus. Ne dokumentoivat kootusti kuntien toiminnan ja hallinnon kehitystä ja vaiheita: Säilytämme ja pidämme käytävissä paikallishallintoa kuvaavaa kulttuuriperintöä. Suomen Kuntaliitto ry (Kuntaliitto) syntyi seitsemän keskusjärjestön yhdistyessä kesäkuussa 1993. Näistä seitsemästä Kunnallisen työmarkkinalaitoksen, joka käyttää nimeä KT Kuntatyönantajat (KT) arkisto muodostaa edelleen oman erillisen kokonaisuutensa; muusta liiton toiminnasta poiketen KT hoitaa lakiin perustuvaa viranomaistehtävää työmarkkinakeskusjärjestönä ja kuntatyönantajien edunvalvojana.”

Seuraava sitaattikooste kuntakentältä antaa äänen pienemmille arkistotoimijoille pääkaupunkiseudun ulkopuolella. Kokoon ja resursseihin liittyvistä erilaisuuksista huolimatta vastauksista paistaa läpi ymmärrys kunnalliseen itsehallintoon liittyvän arkistotoimen tärkeydestä – ja myös asiaan kuuluvaa ylpeyttä ja kunniantuntoa, kun työ on hoidettu kunnolla

tai menestystä saatu. Pirjo Ovaskaisen tekemään kyselyyn vastasivat seuraavat arkistot, kun valinnassa haluttiin kuulla erikokoisten ja resursseiltaan eritasoisten arkistojen näkemyksiä:

- Rautavaaran kunnan arkisto
- Jyväskylän kaupungin keskusarkisto
- Tampereen kaupungin konsernihallintoon kuuluva asiakirjahallinto
- Inarin kunta / lähi- ja pääarkistot

Ensimmäinen kysymys koski oman arkiston ”paikkaa” arkistokentällä, haasteita ja mahdollisia onnistumisia. Vastaukset olivat yllättävän samansuuntaisia: ”Kunnan suurin haaste on varmastikin sähköinen arkistointi ja luvat täyttävä asianhallintajärjestelmä. Haasteena on saattaa paperiarkistot kuntoon niin, että ne säilyvät jälkipolville. Onnistumisena voidaan pitää, että meillä on ollut viimeiset vuodet asiantunteva koulutettu asiakirjahallinnon suunnittelija ja olemme voineet korjata arkistoissa tapahtuneet virheet, tehdä seulontaa, hävittää ja järjestellä.” (Rautavaara). Onnistumisena on pidetty myös sitä, jos kuntaan on onnistuttu palkkaamaan arkistonhoitajia tai -harjoittelijoita, ja arkistoinnille on löytynyt ymmärrystä kunnan poliittisten päättäjien ja muiden virkamiesten toimesta: ”Kunnan johto on ymmärtäväinen ja näkee arkistoinnin tärkeäksi osaksi tukitoimintoja. Koulutuksiin on päässyt ja arkistoharjoittelijoita on voinut palkata.” (Rautavaara)

Suuremmilla kaupungeilla on kokoon liittyvä etulyöntiasema, pitkä itsenäisen arkistotoimen historia sekä ymmärrystä ja ylpeyttä omasta toiminnasta. Bonuksena on tullut arvostettu asema omassa organisaatiossa ja toimiva asiakirjahallinnan organisointitapa. Tampereella ollaan tietoisia oman toiminnan tuloksellisuudesta, jota viime vuosina on leimannut siirtyminen sähköiseen asiointiin. Sen suhteen kaupunki on ollut kansallinen edelläkävijä jo vuosikymmen sitten:

Viimeisen 15 vuoden ajan on tehty paljon työtä, jotta asiakirjahallinto on saanut ajan-tasaistettua organisaation käyttöön toimintaa tukevan asiakirjahallinnan ohjausvälineistön. Pitkäjänteisen työn ja koulutusten ansiosta myös käyttäjät tuntevat sen hyvin. Kaupungin toiminnassa syntyvä aineisto säilytetään digitaalisena lähes kokonaan, sillä kaupungilla on ollut jo pitkään (vuodesta 2008 lähtien) käytössä kansalliset sähköisen arkistoinnin vaatimukset täyttävä digitaalinen arkisto. Jatkumoa tälle työlle on parhaillaan käynnissä oleva Arkisto 2.0 -projekti, jossa hankitaan ja otetaan käyttöön uusi sähköinen arkisto.

Haasteena Tampereella, kuten muuallakin, on digitointiprojektien hallinnoiminen ja menestyksenkäs hoitaminen ja rahoituksen turvaaminen. Tampereella niin sanottu Raffe-digitointiprojekti on aloitettu ja rahoitus sille varmistettu. Vuosien 2019–2022 aikana toteutettavan arkistojen digitointi -projektin aikana muunnetaan merkittävä osa kaupungin

käytetyimmistä paperiarkistoista (noin yksi hyllykilometri) digitaaliseen muotoon. Projektin ensimmäisen vuoden aikana kilpailutettiin ja hankittiin digitointipalvelu kaikkien kaupungin yksiköiden käyttöön sekä laadittiin digitoinnin ohjeistus ja seurantamallit. Arkistoinnin näkökulmasta digitoinnilla varmistetaan aineiston säilyminen ja käytettävyys ja lisäksi digitointi parantaa organisaation tietoaineiston saavutettavuutta. Projektin tavoitteena on tuoda digitoitu tieto mahdollisimman hyvin osaksi kaupungin päätöksentekoprosesseja sekä hyödyntää markkinoilla olevia kehittyneitä välineitä tietojen muuntamiseen ja siirtämiseen olemassa oleviin sähköisiin rekistereihin.

Helsingin ulkopuolisella arkistokentällä koetaan jokapäiväisessä työssä, että paperimaailman lähtökohtiin aikanaan tehty arkistolaki on vanhentunut ja se on jo pitkään vaatinut soveltamista digitaalisessa toimintaympäristössä. Muut työtä hidastavat seikat liittyvät asiakirjahallinnan, asianhallinnan ja tiedonhallinnan käsitteistön epäselvyyteen kansallisella tasolla. Haastateltavat kokivat haitallisena myös hankkeiden pitkäkestoisuuden ja ajan puutteen. Asiakirjahallinnan merkityksen esiin tuominen oman organisaation sisällä on vaatinut paljon pitkäjänteistä työtä tai asiakirjahallinnan organisoiminen toimivaksi kokonaisuudeksi on voinut omassa organisaatiossa pitkän ajan. Alan koulutusta kaivataan lisää. Tamperelaiset arkistotoimijat kiteyttivät nykytilanteen puutteista olennaisen: ”Normipohjan epätahtiin tapahtuvat muutokset tuovat isoja haasteita toiminnan kehittämiseksi ja hyvälle organisointitavalle. Kansallinen sähköisen arkistoinnin epäselvä ohjaus varsinkin kuntakenttään kohdistuen on hidastanut kehittämistyötä. Uusien toimijoiden tulo ohjauskentälle ei välttämättä selkiytä tilannetta tulevaisuudessa ja asiakirjahallinnan uusien toimintatapojen käyttöönotto on isossa organisaatiossa pitkä ja haastava prosessi.”

Jyväskylän arkistotoimijat nostivat esille yhdessä muiden kanssa vaikeuden toimia, kun asian- ja tietohallinnan kentällä on monta ohjeistajaa, kuten Kansallisarkisto, Suomen Kuntaliitto, opetus- ja kulttuuriministeriö, valtiovarainministeriö sekä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Tästä huolimatta on toimittu kunnallisen itsehallinnon puitteissa ja ”saatu paljon aikaan”, kuten Jyväskylän kaupunginarkistosta kommentoitiin. Arkisto sai uudet tilat muutama vuosi sitten ja keskeisten tutkimusaineistojen (vanhat rakennuspiirustukset, kunnalliskertomukset, pöytäkirjat) digitointia on jatkettu systemaattisesti ja lisätty niiden käyttöä sähköisen verkkopalvelun kautta. Silti ohjeita kaivataan:

Kuka voi antaa velvoittavia ohjeita? Arkistolainsäädäntö on vanhentunut. Kuntien edunvalvojalla Kuntaliitolla on pieni resurssi asiakirjahallinnon kouluttamisessa, ohjeistamisessa ja säilytysaikojen päivittämisessä. Kansallisella tasolla kuntien ohjaus arkistotoasioissa jää toisinaan valtionhallinnon varjoon kuntien moninaisen tehtäväkentän kustannuksella. Kansallista säilytysratkaisua (SAPA) kunnille on odotettu vuosia ja se on jarruttanut kuntien omien sähköisten säilytysratkaisujen kehittämistä. Hyvää on se, että tiedonhallintalaki pyrkii yhtenäistämään tiedonhallinnankenttää ja huomioi tiedon elinkaaren hallinnan ja sen vaatimat vastuut erivaiheissa.

Kunnallis- ja kaupunginarkistoissa ollaan tietoisia toimintaa ohjaavien lakien puutteellisuksista ja päällekkäisyyksistä. Tunnistetaan, että kokonaisuudessa on osia, jotka toimivat ja jotka eivät toimi. Vaikka tiedonhallintalain tavoitteet koetaan arkistokentällä hyväksi, on epäselvää, mitä uuden lain toteuttaminen käytännössä merkitsee. Kaivataan lisää koulutusta ja selkeitä ohjeita. Vastauksista paistaa turhautuminen ja toive asiantilan korjaamisesta uudessa arkistolaissa. Toiveena on myös selkeä arkistoammatillinen marssijärjestys:

Mielelläni noudattaisimme arkistolaitoksen/Kansallisarkiston ohjeita kaikessa vaikkakin valtionvarainministeriö ohjeistaa nykyisin – – mutta niistä ohjeista ei oikein ota selvää. Sieltä puuttuu ilmeisesti arkisto-osaaminen ja varsinkin sellainen osaaminen, millä ohjeet, lait ja säädökset kirjoitetaan ymmärrettävässä muodossa. Sillä tavalla, että täällä maallakin ne ymmärrettäisiin. (Rautavaaran arkisto)

Tällä hetkellä vaikein ongelma on se, että arkistolakia ei ole vielä uudistettu ja samaan aikaan tiedonhallintalaki kuitenkin vaikuttaa arkistolailla ohjattaviin asioihin. GDPR:stä käsitteistöä omaksunut tiedonhallintalaki muutti vakiintunutta käsitteistöä esimerkiksi arkistoinnin/pysyvän säilytyksen määrittelyn osalta. Se aiheuttaa selkeitä ongelmia jokapäiväisessä asiakirjahallinnan ohjaustyössä. Yksityisarkistojen aineistojen kertymisen osalta on pelkona, että GDPR:n tulon reagoidaan liiankin tehokkaasti siten, että juuri mitään aineistoa ei säilytetä myöhemmän tutkimuksen tarpeisiin. (Tampereen arkisto)

Jyväskylän arkiston vastauksissa on suoraan ohjeistusta tulevan arkistolain laatimiseen – jos kentän äänellä on merkitystä: ”Arkistolaki on tuotava nykyaikaan ja esimerkiksi asiakirjahallinnon tehtävienmäärittely on saatava samalle tasolle, kuin miten arkistotoimi määritellään. On luotava yhdenmukaiset käsitteet (säilyttäminen, pysyvä säilyttäminen, arkistointi). Eri laeissa puhutaan arkistonmuodostajasta, tiedonhallintayksiköstä ja viranomaisesta eli näiden toimijoiden ja ohjausvastuiden selkeyttäminen. On edelleen epäselvää, kuka ohjeistaa arkistointia, kuka valvoo säilyttämistä ja niin edelleen, eli kaivataan selkeyttä koko tiedon elinkaaren aikaiseen hallintaan.”

Kaikissa arkistoissa ymmärretään, että ristiveto analogisen ja sähköisen arkistoinnin välillä edellyttää uudenlaista ajattelua ja toimintaa. Tärkeäksi koettiin se, että perinteinen arkistonmuodostussuunnitelma saataisiin korvattua tiedonohjaussuunnitelmalla. Tähän, tutkimuksellisen näkökulman esiin nostamiseen, liittyi osa kentän toiveista:

Arkistolaissa tulisi määritellä miksi ja miten tiedonohjaussuunnitelma on tehtävä verrattuna siihen, miten tiedonhallintalaissa on määritelty tiedonhallintamallin tarkoitus. Arkistolaissa tulisi selkeämmin tuoda esille kuntien keskusarkistojen rooli päätearkistoina ja tutkimuksen tiedonlähteinä. Arkistolain, julkisuuslain ja tietosuojalainsäädännön osalta tulisi tehdä näkyväksi tutkimuksen moninaisuus: tieteellinen tutkimus, akatee-

minen tutkimus, tilaustutkimus (esim. historiikit) ja sukututkimus. Ongelmana on muun muassa salassa pidettävien tietojen antaminen tutkijan käyttöön edellä mainituissa tutkimuslajeissa sekä lakien erilainen tulkinta ja soveltaminen tiedon tutkimuskäyttöön. Avoimien digitoitujen aineistojen tarjoaminen verkon kautta tutkimukselle törmää henkilötietojen julkisuuden osalta erilaisiin säännöksiin ja vesittää tietojen tarjoamista ja hyödyntämistä näiltä osin (esimerkiksi koskien vanhoja pöytäkirja-aineistoja). Kunnat ovat hyvin erikokoisia ja niiden taloudelliset- ja henkilöresurssit asioiden toteuttamiseen vaihtelevat, vaikka velvoitteet ovat kaikille samat. (Jyväskylän arkisto)

Suomalainen kunnallinen arkistokenttä on muodostunut kahdensadan vuoden aikana toimivaksi infrastruktuuriksi, joka olennaisilta osiltaan täydentää julkisen hallinnon toimintaa ja tuo sille selkeyttä ja lisäarvoa. Sähköinen toimintakenttä nähdään itsestäänselvyytensä tulevaisuudessa, ja toiveena on kuntien yhteinen sähköinen arkisto. Se mahdollistaisi kuntien välisen tietojen hyödyntämisen, vertailun ja tutkimuskäytön. Jotta yhteiseen sähköiseen arkistoon päästään, on saatava yhteismitallista tiedon luokittelua ja metatietojen määrittelyä. Kokonaisuudessa arkistokentällä on paljon ylpeyttä omasta osaamisesta ja vahva usko (sähköiseen) tulevaisuuteen. Vastaukset kysymykseen ”millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa” vaihtelevat, mutta yhteistä on tunne siitä, että toiminnalla on merkitystä:

Meidän kunnan arkistoista löytyy paljon lähihistoriatietoa, kulttuurihistoriaa ja sukuhistoriaa. Haluaisin tarjota arkistot myös kuntalaisten käyttöön ja tietoisuuteen. On ymmärrettävää, että pieni kunta ei pysty digitoimaan aineistoja ja tarjoamaan niitä netin kautta. (Rautavaaran arkisto)

Meillä on hyvin organisoitu ja toimiva asiakirjahallinnan kokonaisuus, jonka avulla ohjataan laadukkaasti ja vaikuttavasti kaupungin toiminnassa syntyvän asiakirjatiedon elinkaarta. Tiedot ovat saatavilla laadukkaasti digitaalisesti käytettävissä sähköisten palvelukanavien kautta. Tämä mahdollistaa kaikille helposti saavutettavan ja arkiston. Tulevaisuuden arkisto on vuorovaikutteinen ja houkutteleva. (Tampereen arkisto)

*Kaupunginarkisto on laitos, jossa on tietämystä sekä sähköisen että analogisen tiedon käsittelystä. Riittävän resurssin tulisi mahdollistaa sekä perustason arkistotyö sekä digitalisaation vaatima kehittämistyö. Monikanavainen tietopalvelu siten, että arkiston kokoelmat olisivat laajemmin käytössä ja hyödynnettävissä niin ulkoisille asiakkaille ja tutkijoille kuin kaupunginsisäisissä tehtävissä ja tiedolla johtamisessa. Aineistojen digitoinnin ja sähköiseen muotoon muuttamisen tulisi olla jatkuvaa toimintaa tietojen hyödyntämisen tehostamiseksi ja arkistotilojen tarpeenkasvun pysäyttämiseksi. Tämän edellytyksenä on myös se, että järjestelmähankinnoissa huomioidaan tehtäväprosessien vaiheet niin, ettei niihin sisälly manuaalisia tai paperilla hoidettavia osioita. Asian-
tuntemusta tulee voida syventää siten, että työntekijäresurssia saataisiin kohdistettua*

varsin mittavan paperiarkiston hoitoon ja tietopalveluun sekä kaupungin asiakirjahallinnon kehittämiseen, sähköistämiseen ja lainsäädännön syvällisempään tuntemukseen. (Jyväskylän arkisto)

Arkistojen henkilökunta on halukasta osallistumaan tulevaisuuden visiointiin. Niissä esiin nousee toive siitä, että arkistokentän erilaisuus tunnustetaan, yhteen toimiva lainsäädäntö toteutetaan ja pääkaupunkikeskeisyydestä hellitetään. Useissa kunnan arkistoissa henkilöstö- ja resurssipula on todellisuutta – silti työtä tehdään paneutuvasti. Rautavaaran arkistovastaavan mukaan ”arkisto-ohjeita laadittaessa tulisi muistaa, että maalla kunnan- ja kaupungintaloilla arkistoissa työskentelee toimistoalan henkilöitä, joilla ei välttämättä ole arkistoalan koulutusta. Ohjeiden tulisi olla selkeitä, ymmärrettäviä eikä korkeatasoisesti kirjoitettuja, että niistä saisi selvää ja ymmärtäisi mitä tarkoittaa. Olen monen monta kertaa törmännyt ohjeisiin, jotka itse olen kyllä ymmärtänyt mutta jotka olisi varmasti voinut kansantajuisemmin sanoa ja laatia.

Visioissa nähtiin todellisuutena kansallinen ja ajantasainen sähköinen, koko julkishallinnon (ml. kunnat) arkisto. Se olisi selkeästi ohjeistettu ja pitäisi aikaa myöten sisällään laajasti digitoitua vanhempaa aineistoa, varsinkin pysyvästi säilytettävää. Jyväskylän arkistoväellä visiona on se, että ”jokainen kunta ei jatkossa enää erikseen pohtisi lakien velvoitteiden täyttämistä, vaan olisi yhtenäiset käytännöt ja ohjeet tai valmiit mallit, joita toteutettaisiin. Työtä voitaisiin jakaa ja käytössä olisi yhteinen tietopankki tietojen yhteismitalliseen hallintointiin.” Kaikissa visioivastauksissa toivottiin asiakirjahallinnon ja arkistotoimen arvostuksen nostamista, minkä suoraan nähtiin vaikuttavan resurssien lisäämiseen. Organisaatioiden tiedonhallinta halutaan nähdä osana laajempaa julkishallinnon kokonaisuutta siihen kohdistuvien vaatimusten ja tiedon käytettävyyden osalta (tietojen virheettömyys, löydettävyys, hyödynnettävyys ja suojaaminen) tiedonhallintalain hengessä. Kuntien arkistokentältä nousee vahva puolto Kansallisarkiston aseman vahvistamiseen, tai kuten Rautavaaran arkistovastaava kiteyttää yhteistyö kokemuksen Kansallisarkiston kanssa: ”Mielestäni on perin outoa ja erikoista, että Kansallisarkistolta viedään jalansijaa arkistoalan suunnannäyttäjänä ja päätöksentekoa siirrettään valtiovaranministeriöön. Arkistolaitos eli Kansallisarkisto on Suomen vanhimpia virastoja, jossa arkistoalan osaaminen on huipputasoa ja siellä työskentelee asiantuntijat arkistoalan tehtävissä.”

Kaupunkien ja kuntien arkistojen toiveet ovat hyvin konkreettisia: toivotaan selkeyttä, järjestelmällisyyttä ja ymmärrettävyyttä. Toiveet ja unelmat liittyvät siihen, että kuntiin saadaan nykyaikainen, toimiva asianhallintajärjestelmä. Huolta tulee kantaa myös paperiarkistojen pitämisestä hyvässä kunnossa. Visiointi osoittaa, että käytettävissä olevat resurssit eivät ole tasapuolisia. Asiantila on otettava huomioon, kun puhutaan esimerkiksi kuntien taannehtivasta digitalisaatiosta. Jos laki tulee sellaista vaatimaan, on löydettävä keinot, jolla valtio tulee mukaan resurssien suuntaamiseen. Kunnalliset organisaatiot ovat jo siirtyneet tai siirtyvät sähköiseen toimintatapaan. Ovaskaisen kyselyn tulokset

ovat linjassa vuoden 2020 Sähköisen arkistoinnin nykytila -selvityksen kanssa (selvityksen tulokset ks. s. 23).

Vastaavassa kuntakentän selvityksessä tuotiin esille valtionhallinnon ja kuntasektorin tiedonhallinnon yhteys. Sen jatkuvuus ja sujuvuus edellyttävät yhteistyölle uutta kehikkoa. Kuntapuolelta toivottiin yhä avoimempaa tiedon liikkuvuutta – vaivattomasti ja yli sektorirajojen. Kuntasektorin arkistointi ja tiedonhallinta vaativat aikaa ja henkilöstöä. Voimavarat/resurssit ovat rajalliset, joten kunnat kaipaavat tukea ja lisäresursseja. Kun järjestelmäkenttä on laaja ja tietoa on monissa eri muodoissa, on kuntien ohjaustarve sähköisen arkistoinnin toimeenpanossa ilmeinen.

Kehittämisehdotuksina kuntasektori esitti:

- valmiita teknisiä ratkaisuja ja malleja, jotka auttavat käytännön työssä eli jatkossa olisi kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota kansallisten tietopalvelujen ohjaukseen ja toteutuksiin, mm. linjaamalla arkistointia koskevasta tietojärjestelmäinfrastruktuurista.
- arkistoinnin yleisten perusteiden päivittämistä. Tiedon arvottaminen ja tietoa koskevat kriteerit tulisi olla julkisessa hallinnossa yhteiset, joskin kunnilla pitäisi olla edelleen itsehallintonsa puitteissa oikeus määritellä tiedon arvo.
- enemmän huomiota digitointiin ja valtion tukea. Tärkeänä pidettiin, että kansallisella tasolla panostettaisiin rahoitusta ja strategista ohjausta digitointiin.
- tukea tiedonhallinnon ja tietohallinnon yhteistyöhön. Tiedonhallintalain soveltamisessa sähköiseen arkistointiin ja operatiivisissa järjestelmissä olevien tietojen säilyttämisessä pitäisi ottaa nykyistä enemmän huomioon tiedonhallinnan asiantuntijoiden näkökulma.
- enemmän resursseja arkistoinnin ohjaamiseen kansallisella tasolla.

Esiin nousseissa vastauksissa on monia yhteneviä piirteitä. Tukea, ohjeita ja neuvoja kaivataan ja niihin toivotaan selkeyttä. Tiedostetaan lakien ristiriitaisuus ja toivotaan niihin selvyttä. Työt haluttaisiin tehdä mahdollisimman hyvin, mutta keskenään epäselvät säädökset ja muut hankaloittavat ja hidastavat työskentelyä. Resurssipula kuntakentällä koskee sähköistä arkistointia, mikä lisää kuntien välistä epätasa-arvoa.

Yksityisarkistot osana kansakunnan tietopääomaa

Arkistokentän kokonaistoimijoiden joukossa yksityisarkistojen rooli on merkittävä. Suomessa toimii 11 yksityistä valtionapuarkistoa:

- Kansan Arkisto
- Keskustan ja maaseudun arkisto
- Porvarillisen Työn arkisto
- Suomen Elinkeinoelämän Keskusarkisto (Elka)
- Suomen Urheiluarkisto
- Svenska centralarkivet
- Toimihenkilöarkisto
- Työväen Arkisto
- Urho Kekkosen Arkisto
- Suomalaisen kirjallisuuden Seura
- Svenska litteratursällskapet i Finland

Näistä yhdestätoista arkistosta kaksi, Elka ja Urho Kekkosen arkisto toimivat Helsingin ulkopuolella. Ensimmäinen sijaitsee Mikkelissä ja jälkimmäinen Orimattilassa. SKS:ää ja SLS:ia lukuun ottamatta muut kuuluvat Yksityiset keskusarkistot -nimiseen yhdistykseen. Merkittävä osa yksityisen arkistokentän toimijoista on järjestäytynyt Arkistoverkosto -nimiseksi yhteistyöelimeksi. Mukana on sekä valtionavustusta saavia, että ilman sitä toimivia arkistoja.

Yksityisarkistojen tulevaisuus näyttäytyy Kansallisarkiston sekä kaupunkien ja kuntien arkistoihin verrattuna nähden epävarmempana johtuen suureksi osaksi rahoituspohjan epävakauudesta. Tämän selonteon valmisteluvaiheessa kuultiin yhtä suurta ja kolmea keski-kokoista yksityisarkistoa. Tutkimusavustaja Pirjo Ovaskainen suoritti keväällä 2021 kyselytutkimuksen, jonka kohteeksi valittiin

- Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto
- Suomen urheilusäätiön arkisto
- Tasavallan presidentin Arkistosäätiö, joka ylläpitää Urho Kekkosen arkistoa sekä
- Jacobstads museums arkiv.

Kun Kansallisarkiston asema ja rooli on turvattu erikseen lailla, toimivat yksityiset arkistot eri pohjalta. Vaikka vastauksista välittyy huoli tulevaisuudesta ja omasta paikasta arkistokentällä, on jokainen neljästä kyselyyn vastanneesta yksiköstä sitoutunut jatkamaan oman erikoisarkistonsa toimintaansa siitä riippumatta, miten arkistokentän lainsäädäntö kehittyy. Keskeistä ovat suhteet Kansallisarkistoon. Valtionapua nauttivat arkistot edustavat

puolueita, elinkeinoelämää, ammattiyhdistysliikettä ja kulttuuri- ja kirjallisuuskenttää sekä urheilumaailmaa. Yksityisten arkistojen tärkein keino aineiston hankkimiseen perustuu luottamukseen ja toiminnalliseen uskottavuuteen. Keskeistä pääomaa ovat suhteet arkistojen luovuttajiin. Yksityisten arkistojen kenttä on hyvin rakennettu ja monipuolinen. Alan toimijoiden piirissä vallitsee ymmärrys siitä, että yksityinen arkistokenttä muodostaa monipuolisen kokonaisuuden, joka tallentaa sellaisia suomalaisen yhteiskunnan ilmiöitä, jotka jäävät viranomaisarkistojen katveeseen. Taustalla on kansallinen yksityisarkistojen hankintapolitiikka:

Kansallisarkiston tavoitteena on yhteistyössä yksityisarkistoja säilyttävien toimijoiden kesken varmistaa teemallisesti, ajallisesti ja alueellisesti monimuotoisen ja yhteiskunnallisesti edustavan arkistoaineiston talteen saaminen. Kukin yhteistyössä mukana oleva arkisto-organisaatio noudattaa omaa hankintapolitiikkaansa. Kansallisen hankintapolitiikan kautta arkisto-organisaatioiden hankintaa koordinoidaan ja luodaan edellytykset hankintapoliittiselle työnjaolle. Esimerkiksi Suomen elinkeinoelämän keskusarkisto ELKA vastaa työnjaossa oman hankintapolitiikkansa mukaisesti suomalaisen liike-elämän arkistoaineistojen hankinnasta.

Yksityisarkistojen toimintaa ohjaa vahva ymmärrys omasta roolista kulttuuriperinnön talentajana ja sen saavutettavuuden takaajana. Arkiston luovutusta saattaa edeltää vuosien neuvottelutilanne, ja ratkaisevaa voi olla henkilökohtaiselle tasolle menevän luottamus-suhteen luominen arkiston luovuttajan ja arkistotoimijan välille. Usein arkiston yksityinen luonne voi tuoda lisäarvoa luovutustilanteessa. Näin on esimerkiksi Suomen romanien ja inkeriläisten arkistojen kohdalla. Yksityisarkistot ovat toteuttaneet vahvaa arkistopolitiikkaa, kuten Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston esimerkki kertoo. SKS:n arkisto on suuri ja perinteinen toimija kulttuuriperintökentällä. Se on mukana erilaisissa yhteistyöhankkeissa ja nauttii valtionapua. Arkiston vastaus kysymykseen ”millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä: suurimmat haasteet, suurimmat onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana”, on seuraava:

Vuonna 2021 SKS viettää 190-vuotisjuhlaansa ja rakentaa uutta maanalaista arkisto- ja kirjastomakasiinia päärakennuksensa edustalle Hallituskadun alle. Tilat otetaan käyttöön vuonna 2022. Tuolloin aineistolle saadaan asianmukaiset säilytysolosuhteet ja Helsingin asiakaspalvelu ja henkilöstö keskitetään päärakennukseen. Tämä vahvistaa entisestään SKS:n arkiston asemaa. SKS on kukoistava arkisto, jonka asiantuntemukseen luotetaan. Asiakkaat arvostavat palvelujamme, saamme runsaasti aineistoa, muistitietokeruumme kiinnostavat, toteutamme urauurtavia yhteistyöhankkeita (Suomen romanien arkisto, 1918 – minä olin siellä, Inkeri ja inkeriläiset, Stalinin vainojen muistot). Viimeisen 10 vuoden suurimmat haasteet ovat olleet digitalisaatio ja AHAA-hanke, Kansallisarkiston muuttuva yksityisarkistopolitiikka, tieto Veikkausvoittovarojen vähenemisestä ja koronapandemian luoma epävarmuus.

Yksityisarkistojen roolin ja tehtävän määrittelyyn kaivataan tulevaisuudessa selkeämpiä pelisääntöjä. AHAA-aineistonhallintapalvelua on tehty vuodesta 2011 alkaen. Sen tuotantokäyttö käynnistyi vuonna 2020, mutta asiakasliittymiin aineistoa on alettu viedä vasta vuonna 2021. Kyse on järjestelmästä, jossa on mukana viisi yksityisarkistoa, joista SKS on suurin. Yksityisarkistojen ja Kansallisarkiston päätöksellä alkuvuodesta 2018 tuotantokäyttöön hyväksyttiin järjestelmä, jota yksityisarkistot käyttävät palveluna. Yhteistyö on osallistujien taholla nähty vaikeana ja raskaana. Vetovoimaa lisäsi lähtötilanne eli opetus- ja kulttuuriministeriön linjaus rahoittaa yhteishankkeita siten, että edut olivat kaikille yhteisiä. Kokonaisuus ei ole kuitenkaan täyttänyt kaikkia lupauksia, kuten SKS:n antamassa vastauksessa todetaan:

Hankkeeseen käytettiin todella paljon arkiston omaa työaika. Se ei ole kuitenkaan palvelut meidän tarpeitamme, sillä Kansallisarkiston johdolla toteutettuna viranomaisnäkökulma on jyrännyt yksityisarkistot. He ovat sanelleet esimerkiksi päätöksiä, jotka koskevat järjestelmän rakennetta, toiminnallisuuksia, ominaisuuksia ja etenemistahtia, kun taas me olemme tehneet työt. Esimerkiksi nyt, kun järjestelmää on vuoden verran käytetty, se on edelleen täysin keskeneräinen. Viikoittain törmäämme tilanteisiin, joissa löydämme uusia puuttuvia ominaisuuksia tai toimintoja, jotka on tehty väärin. Näin me selvitämme, mikä on väärin, puramme tilannetta ja toimitamme tiedot Kansallisarkistolle. Tällöin heillä on valmis testausdata olemassa, jolla virheet voidaan korjata. Me teemme heidän käyttöönotto työtään, koska joudumme omassa operatiivisessa toiminnassamme käyttämään järjestelmää. Samaan aikaan moni oma prosessimme ei toimi, sillä järjestelmää ei ole tehty meidän tarpeitamme ajatellen.

AHAA-vuosien aikana meillä ei ole ollut mahdollisuutta tehdä juurikaan muuta kehitystyötä, sillä sen vaatimat panostukset ovat olleet todella mittavat. Digitalisaatio on kuitenkin tässä ja nyt, ja meidän pitäisi pystyä vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin. Nämä vuodet ovat jättäneet meidät jälkeen muusta digikehityksestä, jota joudumme nyt kuromaan umpeen, sillä haluamme olla mukana kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyössä. Halu yhteistyöhön onkin asia, joka yhdistää meitä muihin organisaatioihin, ennen kaikkea yksityisarkistoihin. Ne katsovat mieluummin kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyön suuntaan, jossa on saatavilla suurempaa synergiaa, kuin Kansallisarkiston suuntaan, sillä etenkin AHAA on osoittanut, kuinka vaikeaa on saada oma ääntään kuuluviin.

Roolit ja vastuut yksityisarkistokentällä ovat kuitenkin olleet muutoksen alla. Kansallisarkistossa on edelleen yksityisarkistotoiminto ja sillä on vahva rooli yksityisarkistoja hankkivana ja ylläpitävänä organisaationa. Kansallisarkisto ottaa edelleen vastaan analogista yksityisaineistoa, mutta pyrkii saattamaan sen digitaaliseen muotoon. Yksityisarkistoilla on oman näkemyksensä mukaan enemmän väljyyttä tässä tilanteessa, eli suhteessa analogisen aineiston vastaan ottamiseen. Yksityisarkistoissa epäselvä työnajako

koetaan haastavana, ja erityistä huolta tunnetaan oman kulttuuriperintötyön merkityksen jäämisestä katveeseen, kun taustalla on lain määrittelemä vanha asema Kansallisarkistolle. Jo lain 1. § toteaa: *Kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien asiakirjojen ja niihin sisältyvien tietojen pysyvän säilymisen ja saatavuuden varmistamiseksi sekä käytön edistämiseksi on Kansallisarkisto.*

Sanamuoto antaa Kansallisarkistolle suuren vallan asiakirjallisen kulttuuriperinnön vaalimiseen koko arkistokentällä. Tehtävistä määritellään 2. pykälässä: *Kansallisarkiston tehtävänä on – edistää kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien yksityisten asiakirjojen ja niihin sisältyvien tietojen säilymistä, hankkia näitä aineistoja pysyvään säilytykseen sekä osallistua yksityisen arkistotoiminnan kehittämiseen yhteistyössä yksityisen arkistotoiminnan harjoittajien kanssa.* Hallituksen esitys avaa tarkoitusta näiden sanamuotojen takana seuraavasti: ”Säännös toisi nykytilaa selkeyttävästi esille Kansallisarkiston roolin yksityisten asiakirjojen säilymisen edistäjänä ja säilyttäjänä. Lisäksi se loisi Kansallisarkistolle veloitteen osallistua yksityisiin arkistoaineistoihin kohdistuvan arkistotoiminnan kehittämiseen yhteistyössä yksityisten arkistotoimijoiden kanssa.” Yksityisarkistokentällä koetaan, että asetelma kaipaava selkiinnyttämistä ja sama näkemys on myös Kansallisarkistossa. Valtionapuarkistojen toimintaa on tarkasteltava osana laajempaa arkistolainsäädännön uudistamiseen liittyvää kokonaisuutta. Yksityisarkistot puolestaan kokevat ongelmalliseksi Kansallisarkiston lakisääteisen velvollisuuden osallistua yksityisten arkistojen toiminnan kehittämiseen. Yksityisarkistojen vastauksista paistaa huoli riippumattomuuden säilymisestä tilanteessa, jossa valvonnasta ja rahoituksesta vastaava viranomaisena on myös se, joka johtaa toiminnan kehittämistä.

Tiedot veikkausvoittovarojen vähenemisestä ja koronapandemian aiheuttama toiminta-
taantuma ovat asettaneet yksityisen arkistosektorin odottavaan poikkeustilaan. Epävarmuutta luovat rahoitusleikkaukset ja pandemian jälkeinen aika. Arkistotoiminta on pitkäjänteistä, ja se perustuu vuosikymmenien ja vuosisatojen aikana rakentuneille aineistokokoelmille ja institutionalisoituneelle luottamukselle. Toiminnan jatkaminen edellyttää vakaata rahoituspohjaa. Uhkaksi koetaan siirtyminen kohti yhä enemmän vaihtelevia projektirahoituksia ja/tai rahoituspäätösten saamisen myöhäistä ajankohtaa, vaikka kyseessä onkin pysyväisluontoinen valtionapu. Urheiluarkiston vastaus kiteyttää huolen:

Ehdottomasti suurin haaste on talous. Saamme valtionapua tällä hetkellä 80 prosenttia kuluistamme. Useamman vuoden meitä on jo peloteltu sillä, että valtionapu (sidottuna veikkausvoittovaroihin) tulee radikaalilla tavalla laskemaan. Tällaisessa ”pelon ilmapiirissä” työskentely ei ole ollut kovinkaan inspiroivaa. Vieläkään emme tiedä, mitä tulee syksyn hakemusrumbassa tapahtumaan. Toisaalta tässä ollaan pakotettuja miettimään perin pohjin toimintaa, mikä on hyvä asia. Vaihtoehtoja ei tietysti ole paljon tällaisessa kahden henkilön arkistossa, kun aineistostakaan ei voi luopua ja sitä kautta vähentää vuokratuloja. Arkistothan eivät ole mitään ”rahantekomasiinoita”. Silti me

80 prosenttia valtionapua saavat arkistot sinnittelemme ja löydämme sen puuttuvan viidenosan (sic) kattamaan kulujamme. Siinähan Kansallisarkisto eli siis suomalaiset veronmaksajat saavat hyvää vastinetta, kun 80 prosentin panostuksella Kansallisarkisto pääsee meitä valvomaan koko toiminnan osalta.

Yksityisarkistokentällä vallitsee selkeä näkemys siitä, miten tilanne voitaisiin ratkaista: uskotaan riippumattomuuteen. Todellisuudessa valtionapuarkistoiltakin edellytetään tulosvastuuta, sillä ne toimivat verorahoilla. Suora sitaatti arkistopalautteesta paaluttaa keskeiset toimenpiteet, tällä kertaa SKS:n arkistovastauksesta otettuna:

Lainsäädäntöä tulee muuttaa niin, että se purkaisi Kansallisarkiston kolmois- tai jopa neloisroolia. Yksityisarkistojen valvonta, ohjaaminen ja rahoittaminen on erotettava toisistaan ja on arvioitava, mikä Kansallisarkiston on asema yksityisarkistotoimintaa harjoittavana ja kehittävänä organisaationa. On huomioitava, että Kansallisarkiston panostus on vuosi vuodelta pienentynyt, vastaanotto on kutistunut ja henkilötyövuodet ovat vähentyneet. Kansallisarkiston profiili on muuttunut toteuttamisesta muiden valvonnaksi ja ohjaamiseksi. on pohdittava, onko Kansallisarkisto enää vakavasti otettava yksityisarkistotoimija vai ainoastaan organisaatio, jonka tehtävä on kontrolloida yksityisarkistoja. Ne ovat kuitenkin yksityisiä toimijoita, joiden riippumattomuus on alan moninaisuuden lähtökohta.

Yksityisarkistokentän suurilta toimijoilta tulee palautetta myös koskien Kansallisarkistolailla asetetun yksityisarkistojen neuvottelukunnan asemaa. Lakisäätäinen neuvottelukunta toimii Kansallisarkiston alaisuudessa. Puheenjohtaja tulee Kansallisarkistosta ja jäsenet nimittää opetus- ja kulttuuriministeriö. Eräät yksityisarkistot toivovat enemmän riippumattomaa, ammatillista edunvalvontaa ja omaa ”arkistojen neuvottelukuntaa” sekä yhteisverkostojen tiede- ja tutkimuskentän kanssa, esimerkiksi suhteessa Tieteellisten Seurain Valtuuskuntaan.

SKS:n arkistopalauteen mukaan on tarpeen lainsäädäntöuudistuksin ja johtosäännöillä ”purkaa yksittäisiin henkilöihin keskittyvää valtaa.” Ollaan tilanteessa, jossa ”Kansallisarkistossa toimiva yksityisarkistoista vastaava johtaja pitää käsissään liikaa yksityisarkistoihin liittyvää valtaa. Hän on yksityisarkistoasiain neuvottelukunnan puheenjohtajana, hän toimii esittelijänä valtioavuuissa, hän johtaa Kansallisarkiston johdolla tehtävää yksityisarkistojen kehittämistä. Lisäksi yksityisarkistot raportoivat vastaavalle johtajalle toimintansa ja tuloksellisuutensa samalla kun hän vetää Kansallisarkiston (vähäistä) yksityisarkistotoimintaa. Mainittu johtaja on myös yksityisarkistojen AHAA-palvelun ohjausryhmän puheenjohtaja.” Yksityisarkistot kokevat kaikenlaisen kontrollin haastavana. Urho Kekkonen arkistosäätiön vastauksissa paistaa selkeä huoli:

Kaikkien 80 % valtionapuarkistojen toimintaa rasittavat erilaiset pakolliset tiedonkeruutarpeet, joiden mielekkyyttä emme ymmärrä. Laitamme tunnontarkasti muistiin työaikamme – tosin esimerkiksi UK-arkiston ylipitkiä aukioloaikoja ei oikein voi tilastollisesti esittää. Tämä on kutsumustyö, joka vaatii oikeanlaista asennetta. Tilastoimme tutkijakäynnit, heille kannettujen arkistokoteloiden määrän ja paljon muuta, mutta emme ole saaneet bonuksia hyvistä suoritteista, tai sanktioita päinvastaisessa tapauksessa. Polttava ongelma ovat tekijänoikeusasiat, varsinkin valokuvien käytön suhteen ne ovat varsin haasteellisia. Uskallammeko toimittaa asiakkaillemme digitoimaamme aineistoa – maksut ovat pienet. Eduskunnalle annoimme kuvia ilmaiseksi ja saimme kuvaajan sukulaiselta laskun. Toivoisimme, että arkistolakiin saataisiin päätös, jolla valokuva-asiat laitettaisiin kuntoon: valtiolta kertakorvaus kuvaajille ja museoille ja arkistoille oikeus antaa tarvitsijoille pientä korvausta vastaan kuvia, vaikkapa 25 vuoden karenssilla kuvanottohetkestä. Salassapitoaikojen lyheneminen on helpottanut asiakirjapuolen toimintaamme, mutta tietosuoja voi aiheuttaa ongelmia: saako tutkijoille antaa kirjeitä ja asiakirjoja, joissa presidenttiä lähestytään poliittisilla, uskonnollisilla tai sairauteen liittyvillä asioilla? Entä valokuvat näistä aihepiireistä? Aina löytyy joku, joka pahoittaa mieltä.

Yksityisarkistojen edustajat paaluttavat tavoitteensa selkeästi. Toiveena on yksityisluonteisten arkistojen aseman ymmärtäminen, kun arkistolainsäädäntöä uudistetaan. Toivotaan "kentän äänen" kuulemista ja asiantuntemuksen tasavertaista arvostamista, kun mahdollisiin uudistuksiin ryhdytään. Yksityisarkistokentän toimijat näkevät vahvuutenaan tietynlaisen itsenäisyyden ja riippumattomuuden mukanaan tuoman rohkeuden ja neuvokkuuden. Kansallisarkisto koetaan paikoin liian suurena ja vahvana toimijana. Joskus henkilösuhteet haittaavat yhteisten asioiden hoitamista. Yhteistyötä ja tukea löytyy verrokeista, kun uusia lakeja joudutaan soveltamaan ja ottamaan käyttöön. Eräs toimijoista summaa toiveena: "Lakeihin noin yleisesti ottaen toivoisi, että yksityissektoritoiminta konkreettisesti huomioitaisiin ja yhdessä arvioitaisiin/neuvottaisiin, miten eri lakeja tulee soveltaa."

Yksityisarkistot näkevät roolinsa myös tulevaisuudessa organisaatioina, joille on kertynyt historiallisesti vahvaa toimijuutta kulttuuriperintöorganisaatioiden kentällä. Voimaa antaa yksityisyys organisaatiomuotona. Sen puitteissa pystytään hyvin ja pitkäjänteisesti suunnittelemaan toimintaa ja varautumaan toimintaympäristön muutoksiin. Organisaatioiden vahvuutena nähdään kykyä reagoida asiakkaiden (mukaan lukien luovuttajien) tarpeisiin ja pitää yllä mainetta erinomaisen ja ensiluokkaisen asiakaspalvelun paikkana. Muitakin visioita listattiin, ja alla kooste keskeisimmistä toiveista tulevaisuuden suhteen:

Toivoisimme valtionapulain palautuvan vanhaan, hyvään muotoonsa, jota arkistolaitoksen tilaama kansainvälinen arviointijaryhmä kehui 2000-luvun alussa. Rahat jaetaan tietenkin toteutuneiden menojen mukaisesti, mutta olisi hyödyllistä, jos voisimme

tehdä suunnittelutyötä vähintään viideksi vuodeksi eteenpäin. Omistamme arkistotilamme, mikä on jo 50 vuotta osoittautunut taloudellisesti erittäin kestäväksi ratkaisuksi. Vuokratiloissa olevat, varsinkin pääkaupunkiseudulla olevat arkistot, maksavat vuosittain yhä suurempia vuokria, joista valtio korvaa 80 %. Ulkomaiset kiinteistösijoittajayhtiöt hurraavat tälle. Me omistajat emme saa nykyisin tilojemme käytöstä ja kulumisesta minkäänlaisia korvauksia, mikä on vääryys. Kiinteistöä pitää korjata vuosittain, mutta tämä on edullista verrattuna vuokranmaksuun ja voiko vuokratiloissa olevat tehdä pitkän tähtäimen suunnitelmia tilojensa suhteen? (UK-arkisto)

Valtionapu on varmistettu. Siitä ei tarvitse joka hetki kantaa huolta. Arkistomme ottaa hyvin suunnitellun prosessin avulla syntysähköistä aineistoa vastaan, vanhojen kokoelmien digitointi etenee ja näin aineistomme saatavuus on huomattavasti parantunut. Tätä kautta annamme vahvan tukemme suomalaisen liikunta- ja urheiluhistorian akateemiseen mutta myös vähemmän ammattitaitoiseen tutkimukseen, mikä ansiosta seurojen eri toimijoiden historian tietämyksen kasvaessa ylpeys omista juurista kasvaa. Se tuo toimintaan jämmäkyyttä ja identiteettiä. Välillisesti olemme siis vaikuttamassa tutkimuksen edistämisen lisäksi suomalaisten liikkumiseen, mikä kansanterveydellisesti on arvokasta. (Urheiluarkisto)

Haluaisimme toimivamman yhteistyön Kansallisarkiston kanssa. Haluaisimme yksityisarkistoille yhteistyöelimen, joka on aidosti riippumaton, kuten Museoliitto. Kun arkistokenttä on museomaailmaa huomattavasti pienempi, vastaava osakeyhtiömuotoinen toiminta ei onnistu, mutta tarvitsisimme jonkinlaisen toimintaa kehittävän, etujamme ajavan elimen, joka olisi riippumaton Kansallisarkistosta. Yksityisarkistotoiminnan kehittäminen ei saisi olla sidoksissa valtionapuihin, vaan sen tulisi lähteä yksityisarkistotoiminnan edusta – rahoitusmallista riippumatta. (SKS:n arkisto)

Jag tror på pappersarkivet. 500 år gamla dokument visar att papper håller. Jag hoppas viktiga handlingar också i fortsättningen kommer att finnas i pappersform. Elektroniska lösningar kommer att dominera men man kan ju se pappersversionen som en säkerhetskopiering (fast jag ser pappret som original och den elektroniska som en arbetskopiering). Digitalisering av vissa gamla handlingar är bra för att öka tillgängligheten över nätet. Det här minskar på originalens slitage och då håller dokumentet 1000 år! (Jakobstads arkiv)

Toivon tulevaisuudessa kaikenlaisen byrokratian radikaalia vähenemistä ja sitä, että me kaikki voimme keskittyä varsinaiseen työhömmme: asiakirjojen järjestämiseen, digitointiin, tutkijapalveluun, omaan tutkimukseen ja hyvän yhteistyön laajentamiseen. Yksityiset Keskusarkistot on hyvä esimerkki siitä, miten arkistot voivat tehdä hedelmällistä yhteistyötä ideologisista ym. eroista huolimatta. (UK-arkisto)

Yksityisarkistoissa on syvä ymmärrys omaan arkistotoimijuuteen liittyvästä arvomuodostuksesta. UK-arkiston vastauksessa kiteytetään: ”Yleisesti ottaen arkistokentän tulisi tehdä konkreettista yhteistyötä muiden muistiorganisaatioiden kanssa. Tarvittaessa noustaisiin vaikka barrikadeille puolustamaan humanistisia arvoja yhdessä yliopistojen tutkijoiden kanssa. Meitä tarvitaan! Rahalla ei voi yhteiskunnassa kaikkea mitata. On paljon henkisiä arvoja, jotka tuovat elämään sisältöä ja merkitystä. On tärkeää, ettei Suomen tarvitse Eurooppa-yhteistyössä kärsiä identiteettiongelmista.”

Tulevalta arkistolainsäädännöltä toivotaan yhteismitallisuutta siitä riippumatta, mistä arkistojen rahoitus tulee. Yksityistä valtionapua saavat arkistot tunnistavat etuoikeutetun asemansa, mutta kaipaavat lisää itsenäisyyttä sekä asemansa ja osaamisensa tunnustamista ja paikkaa neuvottelupöydissä, kun lakia mahdollisesti aletaan uudistaa. Todellisuudessa haasteet liittyvät muutoksen nopeuteen: miten taata pienille toimijoille edellytykset pysyä digitalisaation ja megatrendien mukana. Tämä tulee ottaa huomioon myös yksityisarkistojen toiminnan ja palveluiden kehittämisessä. Arkistollisella tasolla erityyppisille organisaatioille kaivataan tasa-arvoa siitä riippumatta, mistä rahoitus koostuu. Yksityisarkistojen toiminta on luonteeltaan pysyvää, joten nykyisin valtionapua saavat organisaatiot eivät saa joutua vuosittain pelkäämään sitä, ettei rahoitusta tulekaan. Yksityisarkistoilla on runsaasti osaamista ja ammattitaitoa. Lisäksi on halua ja intoa kehittää omaa osaamista ja keskittyä omaan erikoisalaan.

Näkökulma 4

Ihmistieteiden uusi kukoistus vai *finis historiae*? Digitaalisuus ja arkistojen käytettävyys tutkimuksen näkökulmasta

”Digitalisaatio tarkoittaa kulttuurinmuutosta sekä arkistoaineistoja hyödyntävässä tutkimuksessa, että tutkimustiedon ja tutkimusaineistojen jakamisessa”, summaa Kansallisarkiston neuvottelukunnan puheenjohtaja, historian professori Jari Ojala *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa. Tiedonhallintalain uudistusta tervehtivät optimistisesti professorit Ojala ja Kirsi Vainio-Korhonen *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoituksessa keväällä 2018: ”Tiedonhallintalaki on tervetullut: se yhtenäistää, selkeyttää ja ajantasaistaa nykyistä sekavaa säädösviidakkoa. Tiedonhallintalaki tulee vaikuttamaan monella tavalla kansalaisten tiedonsaantiin, viranomaistoimintaan, viranomaistiedon kaupalliseen hyödyntämiseen ja tieteelliseen tutkimukseen.” (Ojala & Vainio-Korhonen, 2018) Vahva usko digitaaliseen tulevaisuuteen nousi voimakkaasti esille myös tutkijoiden arkistoaamukahveilla keväällä 2021. Siihen osallistuivat Ojalan lisäksi Suomen ja Skandinavian historian apulaisprofessori Anu Lahtinen, FT Kati Katajisto ja SKS:n pääsihteeri Tuomas M.I. Lehtonen. Digitaalisuus on tuonut tutkimukseen, erityisesti niin sanottuihin ”ihmistieteisiin”, uusia mahdollisuuksia. Digitaalisten aineistojen ja datatieteen menetelmien käyttö on kaikkialla maailmassa herättänyt keskustelua siitä, miten ne vaikuttavat tutkimuksen sisältöihin, aiheenvalintoihin ja teemoihin.

Uutta tutkimuskulttuuria hahmottamassa

Suomessa digitaalisuuden vaikutuksia tutkimukseen ovat pohtineet ”digitutkimuksen” eli digitaalisten ihmistieteiden pioneerit Mikko Tolonen & Leo Lahti. Suomalaisista historian-tutkijoista äänessä ovat olleet muun muassa professorit Jari Ojala, Kirsi Vainio-Korhonen ja Anu Lahtinen. Kaikki ovat olleet mukana kehittämässä digitaalisten aineistojen tutkimusta, alan hankkeita ja opetusta sekä auttaneet arkistoja ja kirjastoja muun muassa digitaalisen tutkimuksen infrastruktuurien ja avoimen tieteen alustojen kehittämisessä. Tämän selonteon puitteisiin ei kuulu pohtia digitaalisuuden syvävaikutuksia historian ja yhteiskuntatieteiden tuleviin teoreettisiin kysymyksenasetteluihin. Sen sijaan on paikallaan analysoida muutoksia, joita uudenlaiset menetelmät ja uudet, tutkimuksen piiriin saadut lähdeaineistot aiheuttavat arkistojen ja tutkijoiden suhteeseen nyt ja tulevaisuudessa.

Suomessa on koko itsenäisyyden ajan vallinnut sanaton ja hiljainen tyytyväisyys kotimaisen arkistolaitoksen luotettavuuteen. Tutkijoilla on ollut arkistohallinnon alusta alkaen käytössään hyvien hallintokäytänteiden mukaisesti säilytetyjä laajoja ja kattavia viranomaisaineistoja niin valtion kuin alue- ja paikallishallinnon toimijoilta kuin monipuolisesti yksityissektorilta. Aineisto on ollut yhtenäistä ja selkeää, sillä alemmat viranomaiset ovat yleensä raportoineet ylemmille viranomaisille ja porrastus on ollut johdonmukaista.

Hyvin järjestetty arkistohallinto on rakentanut toiminnallaan arvonmuodostusta, sillä se on viestinyt yhteiskunnan muustakin järjestyksestä ja systemaattisesta itseymmärryksestä. Tolonen ja Lahti pohtivat artikkelissaan ”Digitaaliset ihmistieteet ja tulevaisuus” (2018) uudenlaisten menetelmien ja tutkimuksen piiriin saatujen lähdeaineistojen vaikutusta. Muutama linja nousee esiin. Monitieteisyys on yksi digitaalisuuden avaamista mahdollisuuksista. Massadatan eli *big datan* tutkimuksellinen käsittely vaatii teknisiä erityistaitoja ja -välineitä, mutta yleistyessään ”isot aineistot” voivat vaikuttaa tutkimuksen suuntaan uudistavasti. Historiatieteissä voidaan mennä mikrohistoriallisesta otteesta kohti ”ison historian” näkökulmaa. Kiinnostavana koetaan se, millaisia uusia vastauksia perinteisiin tutkimuskysymyksiin voidaan saada, kun käyttöön avautuu uusia aineistoja ja menetelmiä. Rinnakkaisesti, kuten Jari Ojala korostaa *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa, tapahtuu uudenlaista arvonmuodostusta: digitaaliset arkistoaineistot, erilaiset hakutoiminnot ja muut digitaaliset työkalut sekä tekoäly mahdollistavat avoimen tieteen periaatteiden toteutumisen. Tutkimuksen toisintaminen on helpompaa, kun digitaaliset verkkoaineistot ovat yhä laajemman käyttäjäkunnan saatavilla.

Tolosen ja Lahden mukaan digitaalisuus ei ole itseisarvo, vaan väline laajentaa tutkimuksen keinoja ja tuoda lisää menetelmiin. Kun digitaalisten aineistojen käytöstä on tullut valtavirtaa, voidaan palata tutkimukselliseen perusasetelmaan. Yksittäiset tutkimusperinteet eivät katoa, vaan ne oppivat ammentamaan menetelmäkehityksen uusista mahdollisuuksista tuoreita näkökulmia. Suuremmat haasteet liittyvät kulttuuriperintökentän uudistumiseen ja siinä olennainen osa on arkistojen uusi rooli asiantuntija- ja tietopalveluorganisaatioina sekä laaja-alaisen tieteellisen ja muun tutkimuksen infrastruktuurina.

Arkistokentän siirtyminen sähköiseen arkistointiin on muuttanut tutkijoiden suhtautumista lähdeaineiston alkuperäinen/kopio -keskusteluun. Nykyään ”perinteiset” ja digitaaliset kulttuuriaineistot nähdään omanlaisina kokonaisuuksinaan. Uutta on se, että digitaalinen tieto sisältää elementtejä, joita alkuperäisessä kulttuuriperintöaineistossa ei ole. Näitä ovat mahdollisuus yhdistellä ja eritellä erityyppisiä laajoja aineisto-osia sekä digitaalisen aineiston helppo muokattavuus. Tutkijakunnassa vallitsee realistinen ja kiihkoton näkemys siitä, amerikkalaisen teknologian historian professorin Melvin Kranzbergin ensimmäistä ’lakia’ mukailen, että teknologia eli lähdeaineistojen digitalisaatio ei sinällään tuo hyvää, eikä pahaa, eikä se ole neutraalia (Kranzberg, 1986). Sähköiset aineistot ovat tutkimukselle

mahdollistaja, mutta edellyttävät edelleen perinteistä tutkimuksellista lähdekriittisyyttä ja kykyä aineiston kontekstualisointiin sekä digitalisaation prosessien ymmärtämiseen.

Anu Lahtinen korostaa *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisussa, että digitalisaatio on monella tavalla nopeuttanut tutkijoiden työtä. Erilaisia sähköisiä lähdeaineistoja voidaan tarkastella ajasta ja paikasta riippumatta. Vielä on analysoimatta digitaalisuuden vaikutus historia- ja yhteiskuntatutkimuksen painopisteisiin. Lahtinen tiivistää monen tutkijan ja akateemisen opettajan kokemuksen todetessaan, että tutkimus (ja opinnäytetöiden tekeminen) on alkanut keskittyä aineistoihin, jotka ovat digitaalisia ja helposti saatavilla. Tällaisia aineistoja ovat sanomalehtiaineistot, digitoidut kirjat, julkaisut ja pamfletit. Tutkimuksen näkökulma voi vinoutua, jos paperisiin aineistoihin ei enää kiinnitetä huomiota.

Lähdevinomat, tiedonhallinta ja arkistojen haasteet

Arkistolain uudistamisen viipyminen on synnyttänyt huolta myös tutkijakunnassa. Tiedonhallintalaki ei tunne käsitteitä asiakirjahallinto ja arkistotoimi. Kun tiedonhallintalakia valmisteltiin vuonna 2018, erityisesti historian tutkijat, arkistojen perinteiset suorkäyttäjät, reagoivat julkisuudessaan siihen, että arkistoinnista päättäminen olisi vastedes jäämässä eri viranomaisille (Ojanen & Vainio-Korhonen, 2018). Johtavista historian tutkijoista osa toimi myös lainvalmistelun lausunnonantajina historiakentän edunvalvontajärjestöissä. Lausunтовaiheessa korostettiin, että myös tulevaisuudessa tulisi turvata tiedon tehokas ja turvallinen sekä eettisesti tasokas ja luotettava hyödyntäminen. *Historiallisen Aikakauskirjan* (116:3/2918) päätoimittaja Anu Lahtinen tiivistäi pääkirjoituksessaan ”Finis Historiae?” tiedonhallintalain uudistamishaasteet. Mahdolliset ”uhat” liittyvät tiedonhallinnan laatuun, aineiston seulomiseen ja sen säilyttämiseen. Keskeinen kysymys kuului: mikä aineisto tulee olemaan tarpeellista tulevaisuudessa ja miten tuleva tarpeellisuus voidaan mitata. Vallitsevana oli huoli siitä, että tiedonhallintalakia uudistettaessa loppukäyttäjäsia eli tutkimusnäkökulma tuotiin puutteellisesti mukaan lain valmisteluun. Pohdinnat siitä, miten aineiston ”tuleva tarpeellisuus” voitaisiin ennakoita arkistointivaiheessa, jäi avoimeksi ja on edelleen avoin.

Todellisuudessa asiakirjoja ei arkistoida vain tulevaisuuden historian tutkijoita ja tulevaa historian tutkimusta varten. Arkistosta löytyvän tiedon tulee olla tulevaisuudessa käyttökelpoista siten, että se tyydyttää mitä moninaisempaa käyttäjäkuntaa, kuten virkamiehiä ja tutkijoita sekä mediakenttää ja ”tavallisia kansalaisia” näiden vaihtelevissa tiedontarpeissa. Vaikka on vaikea ennustaa tulevaisuuden trendejä ja yhteiskunnalliseen keskusteluun nousevia teemoja, varmaa on, että arkistot tulevat edelleen palvelemaan yhteiskuntaa, ja sen moninaisia, ennakoimattomia tiedontarpeita. Siksi keskeinen kysymys kuuluu: miten ennustaa tulevan tutkimuksen tarpeet?

Tähän asti Suomessa Kansallisarkistolla on ollut vahva rooli valtakunnallisten määräysten antamisessa koskien aineiston seulomiseen ja säilyttämiseen liittyviä periaatteita. Kun keskeiseksi on noussut julkisen hallinnon yhteisten tietovarantojen yhteentoimivuuden yleinen ohjaus, on löydettävä yhteiset pelimerkit ja ohjausjärjestelmät sekä täsmennettävä arkistonmuodostajan käsitettä, jotta kansallisesti arvokas analoginen ja sähköinen asiakirjallinen kulttuuriperintö säilyy tuleville sukupolville ja tulevaisuudessa. Arkistolain kokonaisuudistus on tarpeen, sillä tiedonhallintalaissa ei mainita arkistonmuodostajan käsitettä. Tiedonhallintalain mukaiset velvoitteet kohdistuvat tiedonhallintayksikköön tai viranomaiseen. Esimerkiksi valtioneuvosto on arkistonmuodostaja, mutta kaikki ministeriöt (12 kpl) ovat tiedonhallintayksikköjä.

Tutkijoiden huoli ja luottamuspääoman kasvattaminen

Tutkijoiden huoli liittyy säilytettävän aineisto laatuun ja määrään. Aiheellisesti tai aiheettomasti, huoli liittyy siihen, että tiedonhallintalain soveltamisen jälkeen arkistoihin tallentuisi digitaalisesti pääasiassa vain viranomaisten tuottamia toimintakertomuksia, tilastoja ja julkishallinnon selvityksiä vailla yhteyttä (tutkimuksen kannalta) tarpeellisiin tausta-aineistoihin ja arkistonmuodostajiin. Arkistoissa ja muistiorganisaatioissa on perinteisesti kiinnitetty paljon huomiota niin sanottuun metatietoon ja kuvailutietoon. Toisin sanoen: arkistossa oleva aineisto ei ole tutkimuksen kannalta käyttökelpoista, jos sen luonnetta, sisältöä ja tehtävää ei ole kuvattu tallennusvaiheessa. Tutkijat kantavat todellista huolta metadatan ohittamisesta tietohallintaan liittyvässä lainsäädännössä.

Kuten aiemmin on osoitettu, tutkijat korostavat, että arkistojen arvo on siinä, että sinne tallentuu riittävästi myös jotain sellaista (sattumanvaraisesti tai suunnittelematta), jonka merkitys avautuu vasta tuleville tutkijoille. Toisaalta tunnustetaan, että digitaalinen arkistointi mahdollistaa huomattavasti suuremman datamäärän arkistoinnin kuin perinteinen analoginen arkistointi. Lisäksi dataa voi käyttää aivan eri tavoin, laajemmin ja monipuolisesti yhdistellen, kuin analogisia aineistoja. Tutkijakunnassa vallitsee selkeä ymmärrys siitä, että tiedonhallintalaki oli tervetullut: se yhtenäisti, selkeytti ja ajantasaisti alan säädösviidakkoa. Laki loi selkeät puitteet ja vaikuttaa monella tavalla kansalaisten tiedonsaantiin, viranomaistoimintaan, viranomaistiedon kaupalliseen hyödyntämiseen ja tieteelliseen tutkimukseen. Kansalaisten mahdollisuus saada itseään koskevaa tietoa turvattiin aiempaa paremmin.

Uusi arkistolaki ja uudistamisen pohjavirrat

Kun arkistolakia uudistetaan, on palattava arvonmuodostukseen. Pohjimmiltaan arkistointi, analoginen ja/tai sähköinen, liittyy kysymykseen kulttuuriperinnön hallinnasta ja sen siirtämisestä tulevaisuuden käyttöön. Varmaa on, että tulevaisuuden sähköinen asiakirjahallinto on laajempaa kuin perinteinen paperiseen aineistoon perustunut arkistotoimi on ollut. Varmaa on myös, että arkistojen käyttötarve ei tulevaisuudessa vähene. Kentällä tulee edelleen olemaan vahvoja ja vanhoja arkistoalan ja asiakirjallisen kulttuuriperinnön infrastruktuureista vastanneita toimijoita, kuten opetus- ja kulttuuriministeriö, Kansallisarkisto sekä julkishallinnon ja kuntien ja kaupunkien arkistotoimet ja vahva yksityisarkistojen rihmasto. Tiedonhallintalaki toi kentälle uuden toimijan, valtioneuvoston asettaman tiedonhallintalautakunnan. Tämä itsenäinen viranomainen toimii valtionvarainministeriön yhteydessä. Toiminnallisten rajapintojen ja uudenlaisten kumppanuuksien löytäminen on yksi tulevaisuuden keskeisistä haasteista.

Arkistolain uudistamiselle on selvä tarve. Tässä selonteossa on kartoitettu eri toimijoiden näkökulmia arkistolain uudistamisen tausta-aineistoksi, ohjaamaan valmistelijoiden tulevaa työtä. Selonteon pohjustukseen keväällä 2021 osallistuneet tahot ovat yhtä mieltä useissa kohdin. Ensinnäkin on luotava vahva tavoite- ja tahtotila uudistamiseen. Lainsäädäntötyössä tulee käydä aitoa vuoropuhelua ja arvonmäärittelyä siitä, mitä arkistotyö, tiedon- ja aineistonhallinta sekä tutkimustyö ovat ja millainen niiden tiedontarve tulevaisuudessa tulee olemaan. Tutkijakunnassa vallitsee selkeä näkemys siitä, että olemassa olevat hyvät käytänteet ja arkistolain keskeiset määräykset tulee siirtää uuteen lakiin. Sekä yksityisellä että kunnallisella arkistokentällä on jaettava, vahvaa ymmärrystä sille, että Kansallisarkiston ohjausroolia sähköisen aineiston elinkaaren ja tiedon hallinnassa tulee vahvistaa, tosin ”kentän ääntä” kuunnellen ja verkottuen.

Kun uusi laki vaikuttaa laajasti julkishallinnon toimintaan, on sen vaikutusarvio syytä tehdä huolellisesti ja kansainvälisesti vertaillen. Tiedonhallintaa koskevan lainsäädännön selkiyttäminen ja yhtenäistäminen ovat tarpeen. Kuten historian professorit Jari Ojala ja Kirsi Vainio-Korhonen totesivat jo huhtikuussa 2018 *Helsingin Sanomien* mielipidekirjoituksessaan, tietoaineiston hyödyntäminen jää haaveeksi, jos eri viranomaistahot ovat ”kirjavilla tavoilla vastuussa tietohallinnon järjestämisestä ja tietojärjestelmien valinnasta. Erilaisten tietojärjestelmien määrä todennäköisesti kasvaa, ja rajapintojen rakentaminen käy entistäkin haastavammaksi. Näin ei saavuteta kaupallistettavuuden eikä tiedonvaihdon tavoitteita.” On siksi aidosti pohdittava toimivaa, asiantuntemukseen perustuvaa

työnjakoa julkishallintoon, jotta voidaan tukea kansalaisten tiedonsaantimahdollisuuksia ja tutkimuksen tarpeita.

Monet aiemmin kuvatut muutokset ovat vaikuttaneet siihen, että aineiston säilytys-, ohjaus- ja koulutusvastuuta jalkautetaan jo nyt uudella tavalla. Uudet tiedonhallintayksiköt alkoivat määritellä organisaatorakenteensa mukaisesti, miten tiedonhallintalaissa säädetyt tehtävät ja niihin liittyvät velvollisuudet toteutetaan organisaatioissa. Osa tehtävistä voi kuulua asiakirjahallinnolle ja osa tietohallinnolle tai muulle hallinnolle. Muutos näkyy sekä valtionhallinnossa että kunnan- ja kaupunginarkistoissa, joissa perinteinen arkistotoimi/arkistonmuodostaja on muuttunut tietohallinnaksi. Uusi tilanne on haastanut osapuolet pohtimaan rooliaan sekä Suomessa että muualla Euroopassa.

Kuten tätä tutkimusta varten tehdyissä, arkistoille suunnatuissa kyselyissä kävi ilmi, erityisesti pienemmät arkistotoimijat ovat kokeneet haastavaksi yhdistää asiakirjahallinnon tiedonhallintaan. Uudet käsitteet, kuten tiedonhallinta/arkistointi, tietovarannot/arkistoaineistot ja arkistonmuodostus-/tiedonohjaussuunnitelma ja niiden soveltaminen on koettu erityisesti pienissä kunnissa haastavaksi. Seurauksena on ollut julkisen ja yksityisen sektorin ”arkistolaitoksen” jatkuva, osin tehoton uudistuminen. Samalla on käynyt selväksi, että olemassa oleva arkistolaki on ollut koko 2000-luvun vanhentunut, kun tiedonhallintalaki uudistui. Kuten Tomi Voutilainen, VM:n jäsen tämän työn ohjausryhmässä korostaa, ”tiedonhallintalaissa on huomioitu perustuslailliset ja EU-oikeuteen perustuvat vaatimukset. Tätä ei ole huomioitu arkistolaissa, koska sitä ei ole ajantasaistettu. Muu sääntely on kehittynyt ottaen huomioon perusoikeuksista lähtevät vaatimukset, mutta arkistolaki ei ole tässä kehityksessä kulkenut mukana.”

Kun tulevaisuuden arkistot tulevat olemaan yhä enemmän digitaalisten aineistojen säilytyspaikkoja, on pohdittava paperisen aineiston, analogisen arkiston ja digitaalisen välistä suhdetta. On vahvistettava keinoja, jotta luottamus arkistolaitokseen säilyy, siitä riippumatta, liikutaanko analogisen vai digitaalisen arkistoinnin kentällä. Arkistojen on kaikkialla maailmassa luotava uudet toimintatavat ja sellainen infrastruktuuri, jonka avulla voidaan saattaa analoginen aineisto digitaaliseen muotoon. Luottamus ei koske vain arkistoa ja sen käyttäjiä, vaan myös kansalaisia ja yhteisöjä arkistonmuodostajana: kenelle jättää ja luovuttaa omaan toimintaan liittyvää arkistoa, johon saattaa kuulua myös ”mappi-, korppu- ja paperitavaraa” tulevaisuudessa, jos edellytyksenä on sen digitoiminen tulevaisuuden säilytystä ja käyttöä ajatellen? Mistä löytyvät tallentamiseen tarvittavat välineet yksityistaholle? Muitakin haasteita on. Miten suojata, siirtää ja ottaa vastaan tietotekninen aineisto esimerkiksi tietokoneen sisällä? Miten turvataan arkistointi globalisoituvan yrity maailman toimijoiden piirissä, kun ne operoivat paikallisella tasolla? Mistä ja miten toimiviksi saadaan välineet, jotta yksityiset henkilöt voivat tallentaa aineistojaan digitaalisesti?

Siksi on pohdittava lainsäädännön roolia arkistokentän mahdollisuuksille tuottaa riittäviä palveluita, jotta analogiset aineistot saadaan digitaaliseen muotoon ja tutkimuksen käyttöön. On mahdotonta ennakoida tulevan tutkimuksen tarpeita, mutta eettisen kansallisen asiakirjahallinnon tulee tulevaisuudessakin perustua siihen, että aineistopohja pidetään monipuolisena ja kattavana. Laajan ja avoimen aineiston saatavuus ja maksuttomuus on tähän asti ollut itseisarvo. Monipuolinen, avoin aineisto ja sen säilyttäminen voi tarjota alustan erilaisille, vielä ennakoimattomille tulkinnoille ja yhteiskunnan (oletettujen tulevien) yleistarpeiden tyydyttämiselle. Tiedonhallintalaki koskee valtion virastoja ja laitoksia sekä kuntia ja kuntayhtymiä. Se korostaa julkishallinnon roolia, jolloin tiedonhallinta rakentuu suhteessa yhteiskunnan viranomaistoimintaan. Katveeseen jäävät yhteiskunnan muut toimijat ja arkistonmuodostajat, yksilöt, yhteisöt, organisaatot ja instituutiot.

On vaikeaa ennustaa ja tunnistaa tulevaisuuden tutkimukselle tärkeiden aineistojen merkitys. Siksi arvonmäärittämiselle tarvitaan selkeät periaatteet. Tarvitaan yhtenäiset, myös tutkimusta palvelevat tiedonhallintamallit, jotta aineistoja ei putoa liian ahtaiden ”minimimääräysten” ulkopuolelle. Kuten yllä on todettu, digitaalisuus tarjoaa myös huomattavia mahdollisuuksia arkistokentälle sekä uusia tapoja käsitellä ja käyttää aineistoja yhteiskunnassa. Haasteena nykytilanteessa on se, miten rekisteriaineistoja voidaan yhdistää olemassa olevan lainsäädännön puitteissa. Tarvitaan selkeä, arkistohallinnon toimintaa ohjaava, tutkijalähtöinen ohjeisto, joka palvelee tutkimusta myös tulevaisuudessa. Siksi on määriteltävä puitteet tiedonhallinnan ja arkistoinnin väliseen siirtymään.

Rytminvaihdos ja tarve lainsäädännön kautta tapahtuviin korjaaviin linjanvetoihin näkyy sekä käsitteissä että toimijuuksissa. Käsitteellisesti tiedonhallinta on korvannut arkistoinnin samalla kun asiakirja-aines on yhä enemmän digitaalista, siirrettävää ja arkistoinnin perinteisistä tiloista vapaata. Silti arkistointi on edelleen orgaaninen osa tiedonhallintaa eivätkä perinteiset paperiarkistot aineistoineen ole hävinneet. Tulevaisuudessa on turvattava sekä analogisen, kulttuurihistoriallisesti tärkeän aineiston säilyminen, että vanhempien asiakirjojen digitoinnin systemaattinen jatkuminen massadigitoinnin rinnalla. Uuteen lakiin tulee asettaa kokonaisarkistointiin liittyviä vaatimuksia, joiden tulee koskea myös tietoturvasuutta ja tietojärjestelmien toimintaa. Tähän kytkeytyy myös kysymys PAS-ratkaisun omistajuudesta. Tullaan lähelle huoltovarmuuteen liittyviä kysymyksiä.

Kuten aiemmin tässä selonteossa on kuvattu, uudemman tiedonhallinnan ja perinteisemmän arkistoinnin väliin on muodostunut hankauspintoja. Uuden lainsäädännön tavoitteena tulee olla tilanteen selkeyttäminen saattamalla laki päivitettyinä digitaalisen toimintaympäristön edellyttämälle tasolle. Toimiva, sähköinen tiedonhallinta ja sen ohjaus edellyttävät uudenlaista yhteistyötä ja yhteisten intressien paaluttamista sekä tavoitteiden yhteensovittamista. Tarvitaan terminologista yhdenmukaistamista. Arkistolaki tarvitsee uudistamista, jotta myös analogisten arkistojen toiminta saadaan päivitettyä digitaaliseen toimintaympäristöön. Tavoitteena on kokonaisuus, jossa arkistolaki ja tiedonhallintalaki

muodostavat selkeän, tiedon elinkaaren hallintaan tähtäävän rihmaston ja mahdollistavat analogisten aineistojen entistä laajemman digitoinnin.

Edellä esitetyn pohjalta tulevan arkistolain uudistamisessa onkin tärkeää luoda edellytykset, jotta voidaan

- rakentaa yhdessä tiedonhallintalain kanssa selkeä, sähköisen asiakirjatiedon elinkaaren hallintaan tähtäävät linjaukset ja normisto (niin sanottujen SÄHKE-normien päivittäminen)
- määritellä tiedonhallinnan ohjaussuhteet ja määräysvallan rajat eri viranomaisten kohdalla
- edesauttaa yhteiskäyttöisten tietojärjestelmien eli yhteisen ”tietoarkkitehtuurin” toteuttamista ja kansainvälisen yhteistyön edistämistä
- määritellä Kansallisarkiston toimi- ja vaikutusvalta tiedonhallintaan liittyvissä kysymyksissä
- kuulla laajasti asiakirjanhallinnon muita toimijoita, kuten kunta- ja kaupunginarkistoja sekä yksityisarkistoja
- pohtia kuntien roolin ja vastuiden selkeyttämistä tiedonhallinnan kentällä
- pohtia yksityisarkistojen roolia ja vastuita tiedonhallinnan kentällä
- luoda yhteiset pelisäännöt, joiden avulla analysoinnin modernit työkalut (tiedon louhinta ja tekoäly) voidaan ottaa laajasti käyttöön ja lisätä yhteistyötä tutkimusorganisaatioiden (yliopistot, korkeakoulut, tieteelliset seurat ja yhteisöt) kanssa
- luoda yhteiset kansalliset pelisäännöt analogisten aineistojen edelleen käyttämiselle
- luoda tiedonhallintaan ja arkistointiin selkeät seurantalinjaukset ja vastuut
- määritellä, miten edistää sähköisten hankkeiden ohjausta ja resursointia virastojen välillä
- tehtävä tämä siten, että turvataan tieteellisen tutkimuksen vapaus ja tutkimuksen eettiset periaatteet säilyvät

Arkistot digitaalisessa toimintaympäristössä 2050: tulevaisuuden skenaarioita

Tässä skenaariotyössä on tarkoitus pohtia sitä, miltä suomalainen arkistokenttä näyttää vuonna 2050 ja miten muutosta voidaan ennakoida arkistolainsäädännössä. Lähtökohdiana on, kansainväliseen ja kotimaiseen tutkimukseen perustuen, että arkistoja on myös tulevaisuudessa. Ne vertautuvat muihin kulttuuriperintöorganisaatioihin (museot, kirjastot), jotka läpikäyvät saman tyyppisiä strategisia pohdintoja ja tekevät tulevaisuusanalyyssejä toiminnastaan muuttuneessa digitaalisessa ympäristössä. Suomessa Kansallisarkiston tutkimusjohtaja Päivi Happonen, kokenut arkistotoimija, on kiteyttänyt arkistojen tulevaisuudennäkymiä seuraavasti: ”Tiedon avoimen saatavuuden ja tietosuojan yhdistäminen on arkistojen tulevien vuosien keskeisiä haasteita. Nykyaikaiset arkistot ovat monitieteellistä tutkimusta palvelevia infrastruktuureita. Sähköisten aineistojen tutkimuskäyttö ei ole sidottu aikaan eikä paikkaan. Koska tutkijat käyttävät entistä vähemmän analogisia aineistoja, muuttuvat arkistot tutkimusprosessin mukana ja muokkaavat palveluitaan vastaamaan digitaalisen tutkimuksen tarpeita. Koneoppiminen on yksi tehokkaimmista tavoista pusertaa aineistosta kaikki saatavilla oleva hyöty. Arkistoaineistot antavat tutkimuksellisesti luotettavan ja todistusvoimaisen kokonaiskuvan eri aikakausien suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen eri toimijoista” (Happonen, 2018).

Skenaariotyössä tukeudutaan amerikkalaisen arkistotutkijan Ivan Szekelyn näkemyksiin siitä, että arkistot selviävät digitaalisuuden aikaansaamasta murroksesta samalla tavalla, kuin ne ovat selvinneet aikaisemmistakin ”tiedon murroksista” (Szekely, 2017). Siitä riippumatta, ovatko aineistot digitaalisia tai analogisia, arkistoilla on ollut tehtävänsä tiedon tallentajana, koodaajana ja säilyttäjänä (*recording / coding / storing*). Arkistojen tehtäväkenttä ja siihen liittynyt arvomuodostus ovat säilyneet yllättävän muuttumattomana. Szekelyn mukaan arkistoja tarvitaan tulevaisuudessakin, koska

- arkistot ovat edelleen olennainen osa yhteiskunnallista tiedonhallintaa
- institutionaalista, vastuullista tiedonhallintaa vaaditaan tulevaisuudessakin
- arkistojen osaaminen perustuu ja on perustunut datan ja dokumenttien käsittelyyn
- analogisen aineiston aikakausi ei vielä ole ohitettu ja sen digitointi jatkuu
- tarvitaan asiakirja-aineistojen ja dokumenttien säilyttämiseen liittyvää kontekstuaalista ymmärrystä
- tarvitaan asiakirja-aineistojen ja dokumenttien säilyttämiseen liittyvää teknistä monipuolisuutta

Arkistokentän toimintakulttuuri on monikerroksinen ja osaaminen on perinteistä nousevaa. Asiakirja-aineistojen tilalle ovat tulleet data- ja metatietoaineistot. Perinteiset lähdesarjat ovat siirtyneet kokonaan sähköiseen muotoon. Julkisen hallinnon ja virastojen vuosisataiset kirjeenvaihtoarkistot diaareineen ovat korvautuneet sähköpostijärjestelmillä. Yhteiskunnalliseen keskusteluun ei osallistuta enää vain sanomalehdissä, vaan sosiaalisessa mediassa. Yhtä kaikki, tarvitaan institutionaalista osaamista, jotta digitaalista aineistoa saadaan arkistoitua ja tallennettua tulevien sukupolvien käyttöön. Kuten näkökulmissa on hahmoteltu, digitalisaatio on muuttanut tutkijakunnan suhdetta globaalin, kansallisen ja paikallisen kulttuuriperinnön (tässä kohdin: asiakirja-aineiston) alkuperäisyyden ja autenttisuuden ihanteeseen. Digitaalisessa maailmassa molemmat ”ihanteet” ovat kokeneet kolauksen käytettävyyden ja saavutettavuuden kustannuksella, tai pikemminkin: sen hyväksi. Ihanteena on samanaikaisuus ja saavutettavuus kaikkialla maailmassa käyttäjäkunnalle, joka ei enää rajoitu alueellisesti tai kansallisesti tai edusta vain tutkija- ja asiantuntijakuntaa (Cox, 2013; Gilliland, 2021).

Valtioneuvoston 3.3.2011 antaman periaatepäätöksen mukaan julkisin varoin tuotettujen tietoaaineistojen uudelleenkäyttöä ja saatavuutta tulee edistää. Tässä hengessä Suomen arkistolaki tarvitsee uudistamista. Tarvitaan myös päivittämistä digitaalisen toimintaympäristön asettamiin haasteisiin. Tavoitteena on avoimen saatavuuden edistäminen. Arkistoille keväällä 2021 tehty kysely osoittaa, että niillä on tarve uudistua ja halua uudistaa omaa toimintaansa. Haasteena on myös, kuten Tampereen kaupunginarkistosta todettiin, ”asiakirjahallinnan/asianhallinnan/tiedonhallinnan käsitteistön epäselvyys kansallisella tasolla” ja kirkastamisen tarve. Visiot ovat selkeät: toivotaan kansallista sähköistä arkistoa ja yhteiskäyttöjärjestelmiä julkishallinnolle (ml. kunnat) eli tiedon liikkumista julkishallinnon tietojärjestelmien välillä. Halutaan sähköiseen arkistointiin selkeää ohjausta ja sähköisen arkiston helppokäyttöisyyttä ja asianhallintajärjestelmien toimivuutta, toimivaa yhteistyötä arkistojen välillä ja hyvää suhdetta Kansallisarkistoon. Muutostyön tukemiseen tarvitaan ajantasainen lainsäädäntö, joka edistää analogisen ja digitaalisen asiakirjatiedon linkkaaren kokonaishallintaa. Arkistolain uudistamiselle on kansalliset puitteet ja tarve, mutta on huomioitava kansainvälinen kehitys ja avettava asiaa koskevan määräysvallan rajat.

Skenaariotyön pohjana on oletus, että nykyisenkaltainen suomalainen julkishallinto ja jako yksityiseen ja julkiseen arkistosektoriin on olemassa kehikkona myös vuonna 2050. Myös haasteet, kuten arkisto- ja asiakirjahallinnon aliresursointi ja tarve kustannustehokkaaseen toimintaan, pysyvät samoina. Todennäköisesti myös tulevaisuudessa julkinen talous tulee olemaan kireää ja kilpailu rahasta jatkuu. Tämä lisää paineita arkistosektorille, jonka on osallistuttava kovenevaan kilpailuun julkisista varoista muiden ”kalliiden hyvinvointipalvelujen” rinnalla eli oltava kilpailukykyisiä. Sote-uudistuksen seurauksena 2020-luvulla aloitettavat hyvinvointialueet tuovat uusia toimijoita eli yksiköitä asiakirjahallinnon ja tiedonhallinnan kentälle.

Pohjoismaiseen tapaan tavoitteena on pohtia miten digitalisaatio vaikuttaa arkistotoimeen sekä linjata tulevaisuuden asiakirjahallinnon ja arkistotoiminnan mahdollisia lähtökohtia. Kehyksenä on vahva suomalainen viranomaisasia- ja tiedonhallinnallinen osaaminen, mutta myös yksityisten arkistojen rooli tulee ottaa huomioon. Skenaariotyössä on hyödynnetty pääasiassa kolmea tekstikokonaisuutta: *Kansallisarkiston strategia 2025* -julkaisua, Norjan arkistolaitoksen tulevaisuusskenaariota *Kartlegging av oppgave-og ansvarfordelingen på arkivfeltet /2018 (15)* sekä Ruotsin arkistonselontekoa *Härifrån till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv* (2019). On myös pohdittava arkiston arvonmuodostusta tulevaisuuden digitaalisessa maailmassa. Onko arkistoilla edelleen roolinsa demokratian ja kansalaisyhteiskunnan vahvistajina? Miten voivat toteutua pohjoismaisen arkistokulttuurin aiemmin esitellyt paradigmat vuonna 2050: arkisto oikeusdokumentaationa, arkisto historiallisena lähteenä, arkisto avoimuuden ja kansalaisten oikeuksien kannalta sekä arkisto hyvityksen ja identiteettien muodostumisen mahdollistajana?

Skenaarioita voidaan hahmottaa kaikkiaan viisi. Skenaariot on tehty arkistotoimijälhtöisesti ja kohdevuosi on 2050:

Skenaario 1: Nykytilanteen jatkuminen ennallaan

Skenaario 2: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut

Skenaario 3: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut ja Kansallisarkistolle määräävä rooli digitaalisten palveluiden tuottajana

Skenaario 4: Hyvinvointialueet ja alueellinen, hajautettu arkistohallinto

Skenaario 5: Perustetaan Kansallinen Digitaalinen Arkistolaitos (KDA)

Skenaario 1: Nykytilanteen jatkuminen ennallaan

Skenaarion kuvaus

Nykyinen tilanne on kuvattu yksityiskohtaisesti aikaisemmin tässä selonteossa, sen ”näkökulmia” -luvuissa. Kuten niistä käy ilmi, Suomeen on muodostunut monipuolinen ja kattava sekä vakaa ja osaava arkistotoimijoiden verkosto. Se on edelleen ylpeä osa kansallista 200-vuotista arkisto- ja kulttuuriperintöhistoriaa. Kokonaisuuteen kuuluvat Kansallisarkisto ja sen toimipisteet, sekä monipuolinen kunnallinen arkistosektori ja yksityisarkistokenttä. Olemassa oleva järjestelmä jatkuu sellaisenaan edelleen ja hierarkiat rakentuvat vuonna 2050-luvulla edelleen kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti, yllä hahmotellun

hierarkian mukaisesti. Arkistokentän toiminnallinen ja taloudellinen hajanaisuus jatkuu eli tulevaisuudessakin on paljon arkistoja, joilla hyvin erilainen kustannuspohja ja mahdollisuus toimia.

Tutkijat ja käyttäjät joutuvat käyttämään useita erilaisia rinnakkaisia palveluita löytääkseen ja saadakseen tietoa. Kuntasektori, muu julkishallinto (mukaan lukien ev. lut. kirkko, yliopistot ja korkeakoulut) joutuvat ratkaisemaan digitaalisen arkistoinnin aikaansaamat haasteet itse, oman aktiivisuutensa ja omien resurssiensa säätelemänä. Analoginen aineisto muodostaa edelleen arkistokokoelmien pääosan, mutta digitaalisia aineistoja tuotetaan. Olemassa olevia arkistotiloja uudistetaan ja/tai laajennetaan tilanteiden niin edellyttäessä. Tietosuoja- ja tiedonhallintalainsäädännön jatkuvat päivittämiset uudistavat julkista, viranomaispohjaista tiedonhallintaa.

Kansallisarkiston toiminta pohjaa edelleen Kansallisarkistosta annettuun lakiin, jossa on säädetty sen tehtävät ja niihin perustuva toimivalta, eikä lainsäädännöllisiä muutoksia ole juuri tehty. Ensimmäisen skenaarion mukaan nykytilanne jatkuu ja arkistokenttä on hajanainen. Arkistoalalla ei tehdä uudenlaista tehtävien vastuunjakoja tai työn kokonaisvaltaista uudelleenjärjestelyä, joten nykyinen, osin epätydyttävä tilanne jatkuu. Kansallisarkistolla on useita toimeksiantoja viranomaiskentällä. Se edistää julkishallinnon digitaalista arkistointia muun muassa massadigitoimalla valtiohallinnon arkistoitavia aineistoja. Tämän työn ohella Kansallisarkisto vastaa alueellisesta arkistotyöstä omien toimipisteidensä puitteissa. Kunnallinen arkistotoimi toteuttaa itsehallintonsa puitteissa asiakirja- ja tiedonhallintaa (myös digitaalisena) ja lukuisat yksityiset arkistot jatkavat toimintaansa edelleen yksityisinä, osa kapenevan valtionavun turvin. Yksityisarkistojen päivittäisestä työstä huomattava osa kuuluu ulkopuolisen toimintarahoituksen hankkimiseen ja oman toiminnan taloudellisten edellytysten parantamiseen.

Arkistoalalla jatkuu työ tehtävien ja vastuiden jakamisesta. Joitain muutoksia tehdään ja toimenpiteitä toteutetaan, jotta toiminta sovitetaan vastaamaan digitaalisen ajan haasteisiin. Arkistolain ja siihen liittyvän lainsäädännön päivittämistä tehdään, mutta muutokset ovat rajallisia. Olemassa olevia säännöksiä mukautetaan huomioimaan se, että hallinnon työprosessit ovat muuttuneet digitaalisiksi. Digitaalinen arkistointi on ensisijainen arkistointitapa julkishallinnossa ja yksityinen asianhallintajärjestelmä laahaa perässä. Säädösuudistuksessa selkiytetään arkistomateriaalien vaatimuksia ja vastuita siten, että huomioidaan arkistointidokumentaation sähköinen säilyttäminen. Arkistokenttään liittyy edelleen useita haasteita. Arkistoinnin rutiinit ja resurssit ovat puutteellisia monissa kunnallisissa ja valtionhallinnon elimissä. Yksityisiä arkistoja koskevia säännöksiä ja kontrolloita aletaan asteittain lujittaa ainakin niiltä osin, kun ne suorittavat tehtäviä julkishallinnolle. Kansallisarkisto valvoo arkistonmuodostumista valtionhallinnossa ja ohjaa arkistojen säilyttämiskäytänteitä kunnissa. Arkistot koordinoivat ja kehittävät pakon edessä yhteisiä ratkaisuja. Digitaaliset menetelmät sekä asia- / arkistojärjestelmät ja valtion virastojen

ammattijärjestelmät luovutetaan Kansallisarkistolle arkistoversiossa 5–10 vuoden kuluttua ja aina, kun järjestelmät lopetetaan tai vaihdetaan. Paperiarkistot luovutetaan jonkin verran pidemmän ajan kuluttua, mutta useimmat elimet haluavat päästä eroon kaikista paperiarkistoista, ja ”paperin” määrä hallinnossa vähenee. Kuntien hallintoelimissä arkistoitavat asiakirjat luovutetaan kunnalliselle arkistoinstituutiolle, kun niille hallinnollisissa elimissä ei enää ole tarvetta. Vastuu yksityisten arkistojen säilyttämisestä on, kuten nykyäänkin, jakautunut useille eri toimijoille. Vastuut kansallisesti, alueellisesti ja paikallisesti tärkeän yksityisen arkistomateriaalin osalta ovat kuten nykytilanteessa: hajallaan. Arkistot takaavat arkistomateriaalin saatavuuden ja käsittelevät arkistojen käyttäjäpyyntöjä kukin oman toimivaltansa puitteissa.

Skenaarion hyödyt

Nykyisen tilanteen jatkamisen etuna on – kun toimijoita on useita ja toiminnot hajallaan – joustavuus ja toiminnallinen moninaisuus. Hankalat ja aikaa vievät organisaatiomuutokset voidaan siirtää myöhempään vaiheeseen. Muutoksia odotellessa voidaan hankkia enemmän tietoa ja saada kokemusta muun muassa teknologisen kehityksen todellisista vaikutuksista. Tulevaisuudessa on mahdollista tehdä vielä parempia ja oikeasuuntaisempia päätöksiä laajemman kokemusasiantuntijuuden pohjalta. Voidaan rauhassa kehitellä vaihtoehtoisia malleja. Muutamat säädöskorjaukset mahdollistavat lisäksi sen, että analogisia aineistoja edelleen halutaan vastaanottaa ja säilyttää täysimääräisesti. Nämä pienet juridiset muutokset eivät kuitenkaan vastaa täysin arkistoalan haasteisiin, eikä toimintaa sopeuteta digitaaliseen maailmaan kovinkaan nopeasti.

Skenaarion haitat

Skenaario ei juurikaan vastaa useisiin arkistokentän perushaasteisiin, vaan korjaa vain tietyt lainsäädännön puutteet ja heikkoudet. Useat tässä selonteossa yksilöidyistä haasteista jatkuvat edelleen, jos tämä skenaario toteutuu. Arkistosektori on edelleen hajallaan, organisaatio- ja hallintokulttuurit ovat pirstoutuneet. Toimijat kamppailevat heikentyvien taloudellisten reunaehtojen kanssa, eikä aikaa riitä kehittämään omaa asiantuntemusta ja/tai siirtymistä kohti innovatiivisempia arkistointiympäristöjä. Arkistoalan yhteisten ratkaisujen etsiminen on marginaalista. Pienemmät arkistot ovat edelleen erityisen haavoittuvia. Arkistokenttä säilyy luonteeltaan kansallisena. Kansainvälinen yhteentoimivuus on heikkoa. Suomalaiset arkistot ovat huonosti sopeutuneet esimerkiksi Euroopan Unionin (jo aikaa sitten) asettamiin edellytyksiin avata julkista ja yksityistä dataa avoimeen käyttöön. Arkistojen yhteiskunnallinen vaikuttavuus ei ole kovin vahvaa.

Skenaario 2: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut

Skenaarion kuvaus

Skenaariossa suurin muutos nykytilanteeseen verrattuna on se, että selkeytetään edelleen tiedonhallintaa ja arkistoinnin ohjausta koskemaan asiakirjan koko elinkaarta. Arkistoitavien eli pysyvästi säilytettävien asiakirjatietojen määrittely tehdään elinkaaren alkuvaiheessa. Näin turvataan tiedon todistusvoima, säilyminen ja luotettavuus. Se edellyttää tiedon käsittelyvaiheiden dokumentoimista. Saadaan tarvittavat käytettävyyttä ja saataavuutta todentavat metatiedot. Valtiovarainministeriön hallinnonalan vastuulla olevaa tiedonhallinnan ohjausta vahvistetaan ja Kansallisarkisto osallistuu tiedonhallintalautakunnan suositusten valmisteluun. Asiakirjatiedon elinkaaren hallinnan kehittämistä tehdään yhteistyössä tutkijoiden, yliopistojen ja muun käyttäjäkunnan kanssa.

Skenaario ei edellytä hallinnollisia muutoksia arkistokentällä tai vastuualueiden uusjakoa. Tutkijat ja muut palveluiden käyttäjät joutuvat edelleen hyödyntämään useita eri palveluita, koska yksityisarkistokenttä säilyy yksityisenä eli heterogeenisena. Sen sijaan arkistolain uudistamisen yhteydessä selkeytetään Kansallisarkiston ohjaus- ja määräysenantovastuita ja määritetään sen suorittaman sähköisen arkistopalvelun asema julkishallinnon digitaalisena arkistona. Laaditaan yleisen edun mukaiset arkistona toimimisen kriteerit ja arkistojen yleinen asema vakautetaan.

Ohjausvastuiden selkeyttäminen säteilee myös kuntakentälle ja yksityisarkistoihin, kun arkistolainsäädäntöä uudistetaan asettamalla selkeät, asiakirjatiedon elinkaarihallinnan ohjausvastuut. Yhteistyö arkistojen välillä helpottuu samalla kun tietojärjestelmät yhdenmukaistuvat ja digitaalinen arkistointi muuttuu ensisijaiseksi arkistointitavaksi sekä julkishallinnon että yksityisen asiakirja-aineiston käsittelyssä. Kansallisarkisto edistää julkishallinnon digitaalista hallintoa. Sen toimintavastuisiin kuuluu – kuten myös ensimmäisessä skenaariossa – valtiohallinnon arkistoitavan aineiston massadigitointi. Kansallisarkisto osallistuu yhteistyössä valtionvarainministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa toimiin, joilla varmistetaan massadigitoinnin suunnitelmallinen ja riittävä rahoitus.

Arkistoitavien aineistojen päätösvalmistelussa tukeudutaan selkeään seulontapolitiikkaan ja -strategiaan. Kulttuurihistoriallisen arvon määrittely tapahtuu yhteistyössä muun muassa yksityisarkistokentän ja yliopistojen kanssa. Kansallisarkisto myös kehittää algoritmeja, joiden avulla voidaan tehdä tarkempaa ja yhteistä seulontaa siitä, mikä on säilyttämisen arvoista. Massadigitoinnin hyötynä on se, että enää ei tarvita julkishallinnolle uusia arkistotiloja tai -rakennuksia. Digitaalisten työvälineiden nopea kehitys korostaa tiedonhallinnallista kokonaisvastuuta. Arkistoitavan aineiston määrittelyssä tulee siksi ottaa

huomioon tietosuojalainsäädännön vaatimukset ja hyvää tiedonhallintatapaa edistävät kansalliset ja kansainväliset linjaukset.

Skenaarion hyödyt

Skenaario tarkoittaa, että Kansallisarkistolla yhdessä tiedonhallintalautakunnan kanssa on keskeinen rooli julkisen sektorin tieto- ja asianhallinnan kehittämisessä. Tämän skenaarion toteutuminen tarkoittaa, että arkistokentän kokonaishallinta yhtenäistyy, kun vastuita kirjastetaan. Sen seurauksena voidaan luoda selkeä työnjako erikokoisten ja maan eri puolilla sijaitsevien arkistojen välille. Itsenäisten yksityisarkistojen asemaa ja keskinäistä verkottumista vahvistetaan – tavoitteena on yhteistyön lisääminen alan toimijoiden välillä, ei hallinnollinen yhteen liittäminen. Edelleenkin olemassa ovat valtionapuarkestit, kunnalliset arkistot ja yksityiset pienarkistot. Kansallisarkisto vastaa edelleen valtionapupäätöksistä. Yksityisarkistojen neuvottelukunta saa vahvemman aseman ”kentän äänen” välittäjänä samalla kun se keskittyy koordinoimaan kansallista hankintapolitiikkaa ja yhteisten toimintamallien luomista aineistojen digitointiin. Digitaalisuus ja aineistojen vastaanottaminen sähköisenä mahdollistaa alan toimijoiden uudenlaisen, ylihallinnollisen yhteistyön ja työmuotojen yhteen hitsaamisen. Tavoitteena on tehostaa yhteistoimin arkistotoimijoiden resurssipulaa. Vastaanotettavien ja arkistoitujen analogisten aineistojen digitointi lisää yksityisarkistojen käytettävyyttä ja estää niiden marginalisoitumisen, kun toimintaympäristö muuttuu sähköistä tiedonhallintaa ja julkaisemista suosivaksi. Se edellyttää kuitenkin merkittävää julkishallinnon rahallista lisäpanostusta asiakirja- ja tiedonhallintaan.

Skenaarion haitat

Arkistokentän kokonaishallinnan ja integroinnin kehittäminen edellyttää merkittävää lisäpanostusta ja toteuttaminen saattaa viedä kauan sekä julkishallinnossa että yksityisarkistoissa. Tarvitaan selkeää ohjausta ja kirkkait pelisäännöt. Yhteisiin toimintamalleihin perustuvan skenaarion toteuttaminen vaatii huomattavia henkilökuntaan liittyviä lisäresursseja julkishallinnon kaikilla tasoilla, ja erityisesti suurissa hallintoyksiköissä, joilla on jo omat toimivat sähköiset käyttöjärjestelmänsä. Kun kokonaisohjaus ja uudet yhteistyömallit siirtävät vastuita pois paikallis- ja yksityisarkistoilta, voi niiden omaehtoinen kehittäminen jäädä marginaaliseksi. Pienten ja keskisuurten arkistojen ”muutosvastarinta” voi kasvaa samalla kun pelko itsellisyyden menettämisestä kasvaa. Arvokas, paikallinen tieto ja näkemys siitä, mikä on arkistoinnin kannalta arvokasta ja tärkeää, saattaa heiketä. Asetelma puolestaan vähentää kiinnostusta arkistojen väliseen yhteistyöhön ja yhteisten ratkaisujen kehittämiseen. Yhteinen tavoite arkistoidun tiedon saattamisesta sähköiseen muotoon tutkimuksen käyttöön ja kaikkien ulottuville saattaa näin kärsiä.

Skenaario 3: Asiakirjahallinnolle ja tiedonhallinnalle selkeät, yhteiset ohjausvastuut ja Kansallisarkistolle määräävä rooli digitaalisten palveluiden tuottajana

Skenaarion kuvaus

Kolmas skenaario noudattaa päälinjoissaan edellistä skenaariota, mutta arkistolainsäädännön uudistamisessa tavoitteeksi on otettu Kansallisarkiston roolin vahvistaminen edelleen. Sille annetaan asema eräänlaisena kansallisena digitaalisuuden keskusarkistona, joka erilaisten pakollisten, yleisten ja lainsäädännöllisten yhteistyö- ja hallintaelinten kautta johtaa kaikkea digitaalista arkistointia Suomessa. Niin yksityisen kuin julkisen asiakirjatiedon elinkaarihallinnan yksinomainen ohjausvastuu on Kansallisarkistolla. Arkistotehtäviä hajautetaan Kansallisarkiston luoman mallin mukaisesti ja sillä on valtaa ottaa haltuunsa kansallisesti tärkeiksi katsomiaan julkisia ja yksityisiä arkistoja. Kansallisarkisto valvoo, että arkistolainsäädännön vaatimukset toteutuvat hallinnon kaikilla tasoilla.

Tämän skenaarion toteutumisen edellytys on, että tietojen seulontaan ja säilyttämiseen sekä tiedon äärelle pääsyn valvonta tehdään tekniikalla, joka mahdollistaa keskitetyn asiakirjahallinnon. Koska arkistointi tapahtuu keskitetyssä ohjauksessa, useimmat yksityiset arkistot, kunnat ja kaupungit ovat lakkauttaneet ja/tai heikentäneet arkistotoimeaan. Tämä skenaario mahdollistaa myös sen, että Kansallisarkistolle annetaan ”yksinvaltainen” asema suhteessa julkishallinnon asiakirjahallintaan. Se tarkoittaa valvontaelimenä toimimista siten, että arkistolain säännöksiä noudatetaan valtion ja kuntien sektorilla. Kansallisarkisto on kansallisesti vastuussa säilyttämistä ja hävittämistä koskevien päätösten tekemisessä. Kansallisarkistolla on myös valta päättää, mitä ja minkälaista arkistointia tapahtuu julkishallinnossa ja lakkautetaanko arkistoja päällekkäistoimintojen karsimiseksi. Lopettuja arkistoja ohjeistetaan tarkasti siitä, mitä arkistolle tapahtuu. Tämä edellyttää, että lainsäädäntö mahdollistaa selkeät seuraamusvaihtoehdot, joita Kansallisarkisto voi määrätä arkistotoimijoille, jos sen ohjeita ei noudateta. Siksi on keskityttävä hankkimaan sellaisia tietoteknisiä ja yhteisiä järjestelmiä, jotka helpottavat pitkäaikaista säilyttämistä kaikilla tasoilla ja tavoilla.

Skenaarion hyödyt

Kansallisarkistolla on selkeä arkistosektorin johtajarooli, tehtävänään koordinoida ja suunnitella hallinnon arkistotyössä käyttämiä kansallisia standardeja kansainvälisten esikuvien mukaisesti. Kun kansainvälisyys on läpileikkaava teema Kansallisarkiston toiminnassa, sopeutetaan Suomen kansallinen arkistotoimi ajanmukaiseen muutokseen. Kokonaisvaltainen ja keskitetty toimintamalli hyödyttää koko arkistokenttää, kun digitalisaatio vääjäämättä etenee. Asiakirjatiedon kokonaisvaltainen elinkaarihallinnan selkeä ohjausvastuu

helpottaa kaikilla tasoilla asiakirjojen päivittäistä käsittelyä ja säilyttämistä jälkipolville. Kokonaisvaltaisuus ja keskitetty toimintatapa tarkoittavat, että voidaan luoda parempia ja tehokkaampia yhteisjärjestelmiä. Tutkimuksellisesti ja kulttuurihistoriallisesti tärkeiden yksityisarkistojen kytkeminen osaksi keskitettyä johtamista, selkeä työnjako arkistojen välillä ja yhteiset toimintatavat varmistavat monitahoisen ja luotettavan kokonaiskuvan muodostumisen arkistoaineiston pohjalta. Vastuut arkistojen säilyttämisestä ovat selkeämmät, kun arkistoja tarkastellaan laajemman kokonaisuuden osana.

Skenaarion haitat

Tässä ”kokonaisvaltaisessa” skenaariossa on riskinä, että säilytetään ”kaikki” sen sijaan, että arvioitaisiin aktiivisesti, mikä materiaali on säilytettävä ja hävitettävä. Kun teknologinen kehitys mahdollistaa suurten datamäärien tallentamisen ja käytön, voi seulontapäätösten tekeminen olla vaikeaa. Tässä skenaariossa Kansallisarkistolla on merkittäviä operatiivisia tehtäviä yksityisten arkistojen säilyttämiseen, ja sillä on valtuudet ottaa haltuunsa kansallisesti tärkeiksi katsomansa julkiset arkistot. Arkistokentän toimijoiden keskuudessa mainittu ”keskusjohteisuus” voidaan kokea haitallisena ja määräilevänä, sekä niiden itsenäisyyttä aidosti uhkaavana asiana. Kansallisarkisto pystyy arvioimaan arkistojen suojeluarvoa hallinnollisissa elimissä kulttuuri- ja tutkimusnäkökohtien perusteella ja ohjaamaan arviointia pyytäviä hallintoelimiä. Tässä skenaariossa Kansallisarkistolla on selkeämpi sektorijohtajarooli, jonka tehtävänä on koordinoida ja suunnitella hallinnon arkistotyössä käytettyjä standardeja.

Skenaario 4: Hyvinvointialueet ja alueellinen, hajautettu arkistohallinto

Skenaarion kuvaus

Neljäs skenaario myötäilee 2020-luvulla tehtyä Sote-uudistusta eli niin sanottujen hyvinvointialueiden luomisen aikaansaamia hallinnollisia seurauksia. Kuten *soteuudistus.fi* -sivustolla määritellään (Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaiksi lainsäädännöksi 2021) ”hyvinvointialue on kunnista ja valtiosta erillinen julkisoikeudellinen yhteisö, jolla on alueellaan itsehallinto. Hyvinvointialue tytäryhteisöineen muodostaa hyvinvointialuekonsernin. Hyvinvointialueen toiminta käsittää hyvinvointialueen ja hyvinvointialuekonsernin toiminnan lisäksi muun omistukseen, sopimukseen ja rahoittamiseen perustuvan toiminnan. Hyvinvointialue järjestää sille lailla säädetyt tehtävät. Hyvinvointialueen lakisääteisiä tehtäviä ovat toiminnan alkaessa sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestäminen.”

Hyvinvointialue muodostanee tulevaisuudessa oman tiedonhallintakokonaisuuden tai kuten uudessa lakiehdotuksessa todetaan, ”hyvinvointialueesta muodostuisi tiedonhallinnan tehtäviensä osalta tiedonhallintalain mukainen tiedonhallinnan järjestämisestä, tietoturvallisuudesta sekä asianhallinnasta vastaava tiedonhallintayksikkö. Myös mahdollisesti syntyvät hyvinvointiyhtymät muodostaisivat tiedonhallintayksiköitä. Valmisteltava uudistus tuottaisi uusia viranomaisia hyvinvointialueiden rakenteita vastaavalla määrällä. Uudistuksesta seuraavien tiedonhallintayksiköiden määräksi muodostuisi valmisteltavien säännösten perusteella alkuvaiheessa 22, mikä koostuisi 21 hyvinvointialueesta ja HUS-yhtymästä.” Helsingin osalta tiedonhallintayksikkökysymys ratkaistaan myöhemmin, millä olisi vaikutuksensa myös asiakirjahallintoon.

Muutos kohdentuu olemassa oleviin tiedonhallintayksikköihin, kuntiin, valtion virastoihin ja laitoksiin ja ministeriöihin. Skenaarion mukaan tiedonhallinnan ja myös arkistoinnin ohjaus muuttuu ja hajautuu alueellisesti. Tullaan lähelle entisiä läänin- ja maankunta-arkistoja, mutta nyt on muodostettu hyvinvointialuepohjainen arkistojärjestelmä eli 21 aluearkistoa. Alueista tehdään tiedonhallintayksiköjä, jotka ovat samalla arkistointiviranomaisia. Niiden toiminta on itseohjautuvaa, mikä tarkoittaa, että ne voivat itsenäisesti suunnitella ja laatia hyvinvointialueille kyseistä aluetta koskevia oikeussäännöksiä ja ohjeita, esimerkiksi säilyttämistä ja hävittämistä koskevia säännöksiä. Skenaario edellyttää näin viranomaistehtävien hajauttamista nykytilanteeseen verrattuna. Tässä skenaariossa Kansallisarkiston toiminta keskittyisi lähinnä valtionhallintoon.

Uudessa arkistolaissa, joka koskee julkishallintoa, tiedonhallinnan ja arkistoinnin välinen työnjako säilytetään suunnilleen nykymallissa. Alueellisia toimipisteitä kehitetään ja niille rakennetaan uusia toimitiloja tai vanhoja uudistetaan digitaalisuuden edellyttämällä tavalla. Aluearkistojen toimipisteiden yhteys Kansallisarkistoon säilyy, mutta itselisyys vahvistuu, kun aluearkistojen verkostoon liitetään kunnan- ja kaupunginarkistot. Aluearkistohallinnolla on myös selkeämpi mandaatti ja päävastuu alueidensa kotiseutu- ja kulttuuritoimintaan sekä elinkeinoelämään liittyvistä yksityisarkistoista. Päivittäistyössä aluearkistot muodostavat yhtenäisen toimintatason, jolla voi olla useita yhteistoimintoja ja strategisia tavoitteita. Julkista ja yleistä voivat olla myös yhteiset digitaaliset käyttöjärjestelmät, alustat ja hakutoiminnot sekä yhteiset verkkosivustot ja muut digitaaliset ratkaisut. Aluearkistojen toiminta perustuu sellaiseen organisaatiomalliin, jonka ne itse uskovat olevan tehokkain tapa toimia ja jotka parhaiten vastaavat funktionaalisiin tarpeisiin.

Skenaarion hyödyt

Aluearkistoilla on yhtenäinen hallintomalli ja ne ovat edelleen osaltaan valtiohallinnon arkistointiviranomaisia. Kansallisarkistolla on roolinsa asiakirjatiedon elinkaarihallinnan ohjauksessa, joka edelleen sovitetaan osaksi VM:n hallinnonalan vastuulla olevaa

tiedonhallinnan ohjausta. Aluearkistot voivat kehittyä moniammatillisesti alueensa asiakirjahallinnan osaamiskeskuksiksi ja alan tiedon informaatiopisteiksi. Kansallisarkisto kehittää yhdessä aluearkistojen kanssa yhteisiä digitaalisia ratkaisuja koskien sähköisen aineiston seulontaa ja säilytystä. Vahvat aluearkistot ovat eduksi, kun koordinoidaan muita alueellisia uudistuksia ja pohditaan tehtävänjakoa ja käyttöpalveluita valtion, alueiden ja kuntien välillä. Asetelmalla voi olla muitakin myönteisiä vaikutuksia muun muassa arkistojen arvomuodostuksen kannalta (paikallisdemokratia, vahva kansalaisyhteiskunta). Asetelma esimerkiksi voi parantaa alue- ja yksityisarkistojen välistä työnjakoa ja yhteistyötä samalla kun pienemmät kunnalliset arkistot voivat keskittyä ydintoimintoihinsa. Aluearkistot voivat myös saavuttaa mittakaavaetuja resurssien tehokkaammalla käytöllä. Tämä puolestaan voi johtaa kustannusten alenemiseen, mikä lisää taloudellista liikkumavaraa.

Skenaarion haitat

Aluearkistojen perustaminen voi johtaa hitaampaan keskitettyyn päätöksentekoon ja samalla hitaampaan reagointiin, mitä tulee digitalisaation asettamiin haasteisiin. Todellisuudessa voi olla vaikeampaa sopia yhteisistä strategioista ja tavoitteista, kun osapuolilla eli aluearkistoilla on erilaisia, uloskirjoitettuja tarpeita alueensa asiakirjallisen tiedon käsittelyssä. Voi syntyä muutosvastarintaa, jos tavoitteeksi asetetaan keskitettyjen sähköisten palveluiden ja digitaalisten tietopalveluprosessien yhtenäistäminen. Asiakirjahallinnollinen kenttä sirpaloituu edelleen, mikä saattaa lisätä sääntöjen ja ohjeiden vaihtelua. Aluearkistojen liittyminen hyvinvointialueiden toimintaan saattaa haitata muiden alueellisten ja kunnallisten aineistojen arkistointia. Kun toimintakulttuurien erot voivat aluearkistojen välillä olla suuria, annettujen määräysten toteuttamisen tavat poikkeavat todennäköisesti toisistaan.

Skenaario 5: Perustetaan Kansallinen Digitaalinen Arkistovirasto (KDA)

Skenaarion kuvaus

Kun arkistotoimen globaalina lähtökohtana on edelleen vahvistuva käyttäjälähtöisyys ja tietomassojen tehokas hyödyntäminen, on tämän skenaarion hieman utooppisena tavoitteena hahmotella mallia, jossa digitaalinen tulevaisuus taataan aikaisempia skenaarioita paremmin yhdistämällä arkistotoimi yhden viranomaisen hoidettavaksi. Luodaan säädosperusta, joka mahdollistaa Kansallisen Digitaalisen Arkistoviraston (KDA) perustamisen. Se toimii Suomessa opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa ja sen toiminta perustuu erillislainsäädäntöön. KDA:n tavoitteena on tehdä Suomesta maailman paras asiakirjahallinnon maa. Tässä digitalisaatio on yksi keskeinen keino.

Esikuvana on Kansallinen audiovisuaalinen instituutti (KAVI), jonka lakisääteisiin tehtäviin kuuluvat elokuvien ja televisio- ja radio-ohjelmien säilyttäminen sekä niihin liittyvä tutkimus, kuvaohjelmien tarjoamisen valvonta ja mediakasvatuksen edistäminen. KAVI:n perustaminen edellytti Suomen elokuva-arkiston, Mediakasvatus- ja kuvaohjelmakeskuksen (MEKU vuosina 2012–2013) sekä Valtion elokuvatarkastamon toimintojen yhdistämistä, joka toteutettiin 1. tammikuuta 2014. Esikuvaksi kelpaa myös vuoden 2020 alussa toimintansa aloittanut Digi- ja väestötietovirasto. Uuteen virastoon yhdistettiin väestörekisterikeskus, maistraatit ja Itä-Suomen aluehallintovirastossa toimiva Maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö. Tavoite asetettiin korkealle, sillä viraston ”tehtävänä on osaltaan näyttää suuntaa, uudistaa yhteiskuntaa ja tukea kansalaisten asiointia julkisen hallinnon kanssa”.

Audiovisuaalisen instituutin lailla KDA yhdistää hallinnollisesti kaikki arkistokentän julkiset ja yksityiset toimijat. Vuoteen 2050 mennessä ne ovat eri reittejä pitkin tulleet samaan lopputulokseen toiminnan yhdistämisen merkittävistä skaalaeduista, ja lainsäätäjä vain sine-töi kehityksen. Kun valtaosa analogisesta aineistosta on digitalisoitu ja arkistojen sisään-otto tapahtuu täysin sähköisesti, päättävät arkistotoimijat yhdistää resurssinsa. Omista arkistorakennuksista ja -tiloista on voitu pääosin luopua, koska on pystytty sopimaan selkeästä menettelytavasta, jolla päätetään sekä hävitettävästä että kulttuurihistoriallisen ja tieteellisen arvon perusteella pysyvästi arkistoistavasta aineistosta. Kaikkia kansallisia aineistoja tarjotaan yhteisillä alustoilla, temaattisesti, käyttäjälähtöisesti ja digitaalisesti. Uusi arkistovirasto jakautuu kahteen osastoon. Toisen muodostaa Kansallisarkisto-niminen arkisto-organisaatio, johon kuuluvat Kansallisarkisto ja seitsemän (entistä) maakunta-arkistoa. Siihen on sulautettu kuntien, kaupunkien ja hyvinvointialueiden sekä kirkkokuntien arkistot. Toisen osaston muodostavat Yksityisarkistot-niminen arkisto-organisaatio. Yhteinen pääjohtaja vastaa kokonaisuudesta, apunaan arkistoneuvottelukunta ja osastopäälliköt. Rahoituspohja on vakaa ja valtiollinen, ja siinä on huomioitu toiminnan ikuisuusluonne. Arvonmuodostus on edelleen selkeää. KDA:lla on vahva julkinen ääni ja rooli sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Pohjoismaisen arkistokulttuurin aiemmin esitellyt paradigmat toteutuvat täysimääräisesti vuonna 2050.

Skenaarion hyödyt

KDA mahdollistaa uudenlaisen, kokonaisvaltaisen johtamisotteen. Sen perustaminen johtaa kokonaisvaltaisen, sähköisen arkisto- ja tiedonhallintakentän muodostamiseen ja arkistokentän perinteisten näkyvien ja näkymättömien raja-aitojen liudentamiseen. Siitä tulee yksi Suomen tärkeimmistä yhteiskunnan, kulttuurin ja historian tutkimuksen infrastruktuureista, yhdessä KAVI:n sekä kirjasto- ja museokentän vastaavien toimijoiden kanssa. KDA:n kautta on mahdollista avata erilaisia digitaalisia verkko-, tieto-, asiakirja- ja rekisteriaineistoja ”yhden tiskin periaatteella” tutkimus- ja hyötykäyttöön. KDA:n osapuolten digitaaliset

toiminnot yhdistetään, mikä helpottaa tiedon keräämistä isoista aineistoista kokoamalla hakutoiminnot kattavasti yhteen.

Massadigitointi ja sen ohjaus on keskitetty yhteen, Kansallisarkiston johtamaan palveluun. Yksityisarkistot-osasto hyödyntää sitä täysimääräisesti. Yhdenmukainen toimintatapa säästää kuluja, vapauttaa resursseja ja tiloja sekä vähentää lisärakentamisen tarvetta. Massadigitointi ulotetaan laajasti ja kattavasti jo säilytyksessä olevan julkisen ja yksityisen aineiston ajantasaiseen ja takautuvaan digitointiin. Kansallisarkisto-niminen arkisto-organisaatio vastaa massadigitointiin liittyvästä työstä, johon kuuluu myös huolellinen laadun varmistaminen sekä aineistojen kulttuurihistoriallisen arvon määrittäminen. Yksityisarkistot-niminen arkisto-organisaatio vastaa kokonaisuudesta, joka koskee yksityisarkistojen vastaan ottamista ja säilyttämistä, digitaalisena ja/tai analogisena.

KDA:n toiminnallisena tavoitteena on koko arkistokentän kattava digitointi eli kansalliseen ja paikalliseen historiaan liittyvien aineistojen saattaminen digitaaliseen muotoon. Näin koko yhteinen kulttuuriperintöaineisto on helposti ja laajasti kaikkien kiinnostuneiden käytettävissä. Samalla vähentyy paine luovuttaa alkuperäisaineistoja tutkijoille ja muille käyttäjille, mikä säästää aineistoja kulumiselta ja mahdollistaa niiden asianmukaisen säilymisen tulevien sukupolvien käyttöön. Asiaan kuuluu myös pohdinta digitoitujen aineistojen hävittämisestä massadigitoinnin eri vaiheissa. KDA vastaa arkistoeettisestä ohjeistuksesta, sähköisen tiedonhallinnan palveluista ja alan toimijoiden opetuksesta ja ohjauksesta.

KDA edistää keskitetysti alan kansainvälistä yhteistyötä ja osallistuu eurooppalaisten ja pohjoismaisten asiantuntijaryhmien ja ammattilaisten yhteistyöskentelyyn. KDA on aloitteellinen uusien palveluiden ideoinnissa, digitaalisessa kehittämisessä ja hyödyntämisessä sekä tutkimus- ja näyttely-yhteistyön kartoittamisessa kulttuuriperintökentän perinteisten toimijoiden, korkeakoulujen ja tutkimusinstituuttien kanssa, uusia käyttäjäryhmiä selvitelten. Yhteistyöhön kuuluu uusien kohdennettujen ja yhteisten rahoitustyökalujen hakeminen ja suunnittelu niin paikallisella ja kansallisella kuin eurooppalais-globaalilla tasolla.

Skenaarion haitat

Skenaariossa, jossa perustetaan yksi kansallinen arkistoviranomainen ja sille annetaan laajennettu toimeksianto, on myös useita haasteita ja haittariskejä. KDA:n toteuttaminen edellyttää riittäviä resursseja, jotta yhteiset tehtävät voidaan suorittaa tyydyttävällä tavalla. Se edellyttää vakaata, julkista rahoituspohjaa ja luottamusta mallin toimivuuteen. On epävarmaa, voidaanko luoda rahoitusjärjestelmä, joka kattaa sekä julkishallinnon, kuntien ja kaupunkien että yksityisarkistojen toimintakulut nykyiseen tilanteeseen verrattuna. Seurauksena voi olla, että tehtävien suorittamisen laatu kärsii ja esimerkiksi

kokonaisdigitalisaatioon liittyviä tavoitteita ei saavuteta. On myös mahdollista, että vahvojen, yksittäisten arkistojen toiminnallinen yhteen liittäminen synnyttää muutosvastarintaa ja huolta oman perinteisesti itsenäisen aseman menettämisestä. Keskittämisen luonnollisena seurauksena on lisäksi se, että tehtävien suorittaminen tapahtuu kauempana aluetoimijoista. Haitat asemoituvat hyötyjä suuremmiksi, jos yhteistyö säröilee alkutekijöissään ja/tai henkilösuhteet eivät toimi.

Liite 1

Kysely suomalaisille arkistotoimijoille / kevät 2021

Inarin kunta / lähi- ja pääarkistot

Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä? Suurimmat haasteet, suurimman onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana?

- haasteet: TOS/TOJ, pienet arkistointitilat, seulonta ja hävittäminen
- haasteena ajanpuute (esim. koulutuksiin)
- onnistumiset: saatiin TOS maaliin

Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?

- täsmällisyyttä ja selkeyttä; helposti ymmärrettäviä ja toteutettavia ohjeita ja määräyksiä
- esim. selkeämmät säilytysaikaoppaat (ilman viittauksia "ks. yleishallinto... ks. se ja se")
- lait/säädökset/ohjeet useasti vaikeasti tulkittavia
- koulutus toimii

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

- sähköisenä
- helposti hallittavana ja selkeänä kokonaisuutena

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttää ja -toimea koskeva visionne?

- selkeäsi ohjeistettu, sähköinen – mahdollisimman laajasti digitoituna vanhempikin aineisto, varsinkin pysyvästi säilytettävä
- digitoinnista kuultua, se olisi mahdollista vain arkki kerrallaan. voiko olla??
- arkistointi sähköisenä kokonaisuutena ja ajantasaisena

Vapaa sana: kertokaa ajatuksia, unelmia ja toiveita.

- *sähköisen arkiston helppokäyttöisyys, myös kuntalaisille pääsy julkisiin tietoihin vahvan tunnistautumisen kautta – vähentää tietopyyntöjä*

Jakobstads museums arkiv och Jakobstads stadsarkiv

Museets arkiv är lokalhistoriskt och består av föreningars, privatpersoners, företags etc arkiv. Stadens arkiv består av kommunalt material som staden Jakobstad producerat. Stadens elektroniska arkivering sköts av stadskansliet.

Eftersom allt mera styrs över till elektronisk hantering, har papprets status inom stadshuset sjunkit. Närarkiven i stadshuset töms och det som måste sparas kommer till "mitt" slutarkiv. En stor del av min tid de senaste åren har gått till att tömma närarkiv som moderna kanslisterna inte vill röra. Helt naturligt att det är så då de ärvt arkivet efter den tidigare kanslisterna och själva arbetar elektroniskt. De vet inte vad där finns och vad som ska sparas. Tömningsarbetet har kommit ganska långt, t.ex. de flesta avslutade skolors och liknande arkiv är omhändertagna liksom en stor del av stadens olika verks pappersarkiv. Min position i stadshuset är en blandning av arkivröjare och forskare. Då de olika verken överlätit sina arkiv till slutarkivet, har i stället förfrågningarna ökat och mera tid går numera åt till uppgiftssökningar och små utredningar, sådant de själva gjorde så länge de hade arkivet i grannrummet. Den största utmaningen i stadshusets arkiv blir att få förtecknat de olika arkiven. Ordningen är bra och man hittar bra där, men förtecknandet kraschade i början på 1970-talet efter ett misslyckat arkiveringsprojekt.

Angående lagar så understöder jag sådana formuleringar och paragrafer som stöder de åsikter som finns här i mina andra svar. Arkivet ska vara så öppet och tillgängligt för forskare som möjligt. Museets arkiv är i princip redan öppet alla arbetsdagar 8-16. Stadens arkiv har mera hemligt material och kräver mera övervakning men det som får visas ska inte undanhållas om någon vill se materialet. Jakobstads handlingar som är av allmänt intresse, t.ex. rådstuvurättens protokoll, bouppteckningar och andra handlingar som används av forskare, är till största delen överförda till Vasa landsarkiv där en del redan digitaliserats. Bra så. Det som finns kvar här är nyare handlingar från stadens olika verk. Den stora mängden och att uppgifterna nästan helt används internt inom stadshuset, har gjort att bara delar av äldre handlingar tills vidare har digitaliserats, och endast för eget behov och användning.

Jag tror på pappersarkivet. 500 år gamla dokument visar att papper håller. Jag hoppas viktiga handlingar också i fortsättningen kommer att finnas i pappersform. Elektroniska

lösningar kommer att dominera men man kan ju se pappersversionen som en säkerhetskopia (fast jag ser pappret som original och den elektroniska som en arbetskopia).

Digitalisering av vissa gamla handlingar är bra för att öka tillgängligheten över nätet. Det här minskar på originalens slitage och då håller dokumentet 1000 år!

Rautavaaran kunnan arkistot

Arkiston nimi ja rooli arkistokentällä

Rautavaaran kunnan arkistot; iso päätearkisto, hallinnon arkisto, tekninen arkisto ja perusturvan arkisto. Julkishallinnon arkisto.

Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä? Suurimmat haasteet, suurimman onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana?

Kunnan suurin haaste on varmastikin sähköinen arkistointi ja luvat täyttävä asianhallintajärjestelmä. Haasteena koen myös saattaa paperiarkistot kuntoon niin, että ne säilyvät jälkipolville. Onnistumisena voidaan pitää, että meillä on ollut viimeiset vuodet asiantunteva koulutettu asiakirjahallinnon suunnittelija (siis jo ennen minua), olemme voineet korjata arkistoissa tapahtuneet virheet, tehdä seulontaa, hävittää ja järjestellä. Kunnan johto on ymmärtäväinen ja näkee arkistoinnin tärkeäksi osaksi tukitoimintoja. Koulutuksiin on päässyt ja arkistoharjoittelijoita on voinut palkata.

Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?

Mielelläni noudatan Arkistolaitoksen/Kansallisarkiston ohjeita kaikessa vaikkakin VM ohjeistaa nykyisin mutta niistä ohjeista ei oikein ota selvää. Sieltä puuttuu ilmeisesti arkisto-osaaminen ja varsinkin sellainen osaaminen millä ohjeet, lait ja säädökset kirjoitetaan ymmärrettävässä muodossa. Sillä tavalla, että täällä maallakin ne ymmärrettäisiin.

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

Meidän kunnan arkistoista löytyy paljon lähistoriatietoa, kulttuurihistoriaa ja sukuhistoriaa. Haluaisin tarjota arkistot myös kuntalaisten käyttöön ja tietoisuuteen. On ymmärrettävää, että pieni kunta ei pysty digitoimaan aineistoja ja tarjoamaan niitä netin kautta.

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttä ja -toimea koskeva visionne?

Arkisto-ohjeita laadittaessa tulisi muistaa, että esim. maalla kunnan- ja kaupungintaloilla arkistoissa työskentelee toimistoalan henkilöitä, joilla ei välttämättä ole arkistoalan koulutusta. Ohjeiden tulisi olla selkeitä, ymmärrettäviä eikä korkeatasoisesti kirjoitettuja, että niistä saisi selvää ja ymmärtäisi mitä tarkoittaa. Olen monen monta kertaa törmännyt ohjeisiin, jotka itse olen kyllä ymmärtänyt mutta jotka olisi varmasti voinut kansantajuemmin sanoa ja laatia.

Vapaa sana: kertokaa ajatuksia, unelmia ja toiveita.

Olen hyvin arkistoalalla verkostoitunut ja minulle tulee usein kysymyksiä mm. ohjeista mitä tarkoittaa yms. varmaan sen takia, kun olen aiemmin toiminut pääkaupunkiseudulla esim. Arkistolaitoksella kouluttajana, projektipäällikkönä ja minulla on pitkä 30 vuoden arkistoalan kokemus takana. Neuvon usein täällä lähikuntien arkistoalan työntekijöitä, joilla harvalla on arkistoalan koulutusta ja ovat toimistoalan ihmisiä, jotka tekevät osana työtä arkistoja. Jo pääkaupunkiseudulla toimiessani ajattelin usein, että mikähän siinä on, että akateemisesti koulutetut eivät osaa puhua asioista kansantajuisesti niin, että sen vähemmän koulutettu henkilö ymmärtäisi. Tästä olen usein puhunut ja omissa koulutuksissani olen aina ottanut tämän huomioon saaden muuten usein akateemiset kulmakarvojen kohotukset. Teen omalta osaltani yhteistyötä Kansallisarkiston kanssa ja mielestäni on perin outoa ja erikoista, että Kansallisarkistolta viedään jalansijaa arkistoalan suunnanäyttäjänä ja päätöksentekoa siirrettään VM:öön. Arkistolaitos/Kansallisarkisto on Suomen vanhimpia virastoja jossa arkistoalan osaaminen on huipputasoa ja siellä työskentelee asiantuntijat arkistoalan tehtävissä.

Toiveet ja unelmat liittyvät varmastikin siihen, että saisimme kuntaan nykyaikaisen, toimivan asianhallintajärjestelmän. Ja pitää muistaa, että vaikka arkistoala sähköistyy hyvää vauhtia niitä paperiarkistojakin pitää hoitaa ja pitää ne hyvässä kunnossa. Meillä ainakin tulee viikoittain tietopyyntöjä arkistoon ja se on meillä pienessä kunnassa kunnia-asia, että pystymme niihin kaikkiin vastaamaan.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto

Arkiston nimi ja rooli arkistokentällä

- SKS on tieteellinen seura, arkisto on sen osasto
- valtionapua saava yksityisarkisto
- SKS:n arkisto kuuluu suuriin yksityisarkistoihin, se on keskeinen toimija kulttuuriperintöorganisaatioiden kentällä, mukana erilaisissa yhteistyöhankkeissa kehittämässä arkistotoimintaa

Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä? Suurimmat haasteet, suurimman onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana?

- Vuonna 2021 SKS viettää 190-vuotisjuhlaansa ja rakentaa uutta maanalaista arkisto- ja kirjastomakasiinia päärakennuksensa edustalle Hallituskadun alle. Vuonna 2022 tilat otetaan käyttöön, jolloin aineistolle saadaan asianmukaiset säilytysolosuhteet ja Helsingin asiakaspalvelu keskitetään päärakennukseen. Myös osa henkilöstöä, joka on työskennellyt toisessa kiinteistössä, siirtyy päärakennukseen. Tämä vahvistaa entisestään SKS:n arkiston asemaa.
- Yksittäisten suurimpien onnistumisten sijaan haluan nostaa esille sen, että SKS on kukoistava arkisto, jonka asiantuntemukseen luotetaan. Asiakkaat arvostavat palvelujamme, saamme runsaasti aineistoa, muistitietokeruumme kiinnostavat, toteutamme uraauurtavia yhteistyöhankkeita (Suomen romaniin arkisto, 1918 – minä olin siellä, Inkeri ja inkeriläiset, Stalinin vainojen muistot). Uuden makasiinin valmistuttua pystymme entistä paremmin turvaamaan aineistojemme säilymisen ja kun siirrymme samalla yhteen Helsingin tutkijasaliin, aineistot ovat asiakkaiden saatavilla samassa salissa.
- Viimeisen 10 vuoden suurimmat haasteet ovat olleet digitalisaatio ja AHAA-hanke, Kansallisarkiston muuttuva yksityisarkistopolitiikka, tieto Veikkaus-voittovarojen vähenemisestä ja koronapandemia.
- Digitalisaatio ja AHAA-hanke:

AHAA-aineistonhallintapalvelua on tehty vuodesta 2011 alkaen. Sen tuotantokäyttö käynnistyi vuonna 2020, mutta asiakasliittymiin aineistoa aletaan viedä vasta tänä vuonna. Hanketta vetää Kansallisarkisto, mukana on viisi yksityisarkistoa, joista SKS on suurin. Kuten näkyy, projekti on ollut todella pitkä. Se on ollut myös erittäin vaikea ja raskas. Mukaan lähdimme, koska OKM haluaa rahoittaa ainoastaan yhteishankkeita, ja alussa

meille luvattiin, että tämä tulee täyttämään meidän tarpeemme, vaikka yhdessä toteutusta tehdäänkin.

Hankkeeseen on käytetty todella paljon arkiston omaa työaikaa. Se ei ole kuitenkaan palvelut meidän tarpeitamme, sillä KA:n johdolla toteutettuna viranomaisnäkökulma on jyrännyt yksityisarkistot. He ovat sanelleet esimerkiksi päätöksiä, järjestelmän rakennetta, toiminnallisuuksia, ominaisuuksia ja etenemistahtia, kun taas me olemme tehneet työtä. Esimerkiksi nyt kun järjestelmää on vuoden verran käytetty, se on edelleen täysin keskeneräinen ja viikoittain törmäämme tilanteisiin, joissa löydämme uusia puuttuvia ominaisuuksia tai toimintoja, jotka on tehty väärin – me selvitämme, mikä on väärin, puramme tilannetta ja toimitamme tiedot KA:lle. Tällöin heillä on valmis testausdata olemassa, jolla he voivat virheet korjata. Me teemme heidän käyttöönotto työtään, koska joudumme omassa operatiivisessa toiminnassamme käyttämään järjestelmää. Samaan aikaan moni meidän oma prosessimme ei toimi, sillä järjestelmää ei ole tehty meidän tarpeitamme ajatellen.

AHAA-vuosien aikana meillä ei ole ollut mahdollisuutta tehdä juurikaan muuta kehitystyötä, sillä sen vaatimat panostukset ovat olleet todella mittavat. Digitalisaatio on kuitenkin tässä ja nyt, ja meidän pitäisi pystyä vastaamaan asiakkaiden tarpeisiin. Nämä vuodet ovat jättäneet meidät jälkeen muusta digikehityksestä, jota joudumme nyt kuromaan umpeen, sillä haluamme olla mukana kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyössä. Halu yhteistyöhön onkin asia joka yhdistää meitä ennen kaikkea muihin organisaatioihin ja vie pois Kansallisarkistosta – KA on tunnettu siitä, että se tekee asioita itse ja omalla tavallaan. Yksityisarkistot katsovat mieluummin kulttuuriperintöorganisaatioiden yhteistyön suuntaan, jossa on saatavilla suurempaa synergiaa, kuin KA:n suuntaan, sillä etenkin AHAA on osoittanut, kuinka vaikeaa on saada omaa ääntään kuuluviin KA:n kanssa.

- Kansallisarkiston muuttuva yksityisarkistopolitiikka

Vielä kymmenen vuotta sitten Kansallisarkistossa oli erillinen yksityisarkistoyksikkö ja vahva rooli yksityisarkistoja hankkivana ja ylläpitävänä organisaationa. Sittemmin KA on käynyt läpi erinäisiä organisaatiomuutoksia ja voimaan on astunut uusi Kansallisarkistolaki. Erillinen yksikkö katosi jo kauan sitten, henkilökuntaa on eläköitynyt ja siirtynyt muihin tehtäviin, ja lopputuloksena nykyisin yksityisarkistotoiminta on lähestulkoon kadonnut, eikä aineistoa juurikaan oteta vastaan. Sen sijaan uusi laki määritteli Kansallisarkistolle todella vahvan aseman. Jo lain 1 § toteaa:

Kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien asiakirjojen ja niihin sisältyvien tietojen pysyvän säilymisen ja saatavuuden varmistamiseksi sekä käytön edistämiseksi on Kansallisarkisto.

Sanamuoto antaa yksin Kansallisarkiston harteille koko asiakirjallisen kulttuuriperinnön, eli vallan yli kaiken arkistotoiminnan. Tehtävistä määritellään 2 §:ssä:

4) edistää kansalliseen kulttuuriperintöön kuuluvien yksityisten asiakirjojen ja niihin sisältyvien tietojen säilymistä, hankkia näitä aineistoja pysyvään säilytykseen sekä osallistua yksityisen arkistotoiminnan kehittämiseen yhteistyössä yksityisen arkistotoiminnan harjoittajien kanssa. Hallituksen esitys avaa tarkoitusta näiden sanamuotojen takana seuraavasti:

Säännös toisi nykytilaa selkeyttävästi esille Kansallisarkiston roolin yksityisten asiakirjojen säilymisen edistäjänä ja säilyttäjänä. Lisäksi se loisi Kansallisarkistolle velvoitteen osallistua yksityisiin arkistoaineistoihin kohdistuvan arkistotoiminnan kehittämiseen yhteistyössä yksityisten arkistotoimijoiden kanssa.

Vuodesta 2017 alkaen Kansallisarkistolla on siis ollut lakisääteinen velvollisuus osallistua yksityisten arkistojen toiminnan kehittämiseen. Tämä on erittäin ongelmallista, sillä yksityisten riippumaton asema voi joutua uhatuksi, kun valvonnasta ja rahoituksesta vastaava viranomaisena on myös se, joka johtaa toiminnan kehittämistä. Mikä tilanne on silloin, kun kehittämisestä ollaan eri mieltä?

- Veikkausvoittovarojen väheneminen ja koronapandemia

Tiedot veikkausvoittovarojen vähenemisestä ja koronapandemia ovat asettaneet meidät, kuten koko muunkin arkistosektorin odottavaan poikkeustilaan. Emme tiedä, millaisia tulevat rahoitusleikkaukset tulevat olemaan ja miten pandemiasta palaudutaan. Arkistotoiminta on hyvin pitkäjänteistä, joten rahoituksen tulee olla vakaata. Emme voi toteuttaa tehtäväämme vaihtelevilla projektirahoituksilla, sillä meidän olemassaolomme perustuu vuosikymmenien ja vuosisatojen aikana rakentuneelle aineistokokoelmalle ja institutionaalisoituneelle luottamukselle.

Tällä hetkellä rahoituspäätökset saadaan vuosi kerrallaan ja päätökset tulevat aina vasta joululomalla, joten minkäänlaiseen pitkäjänteisyyteen tai ennakointiin ei ole mahdollisuutta, vaikka kyseessä onkin pysyväisluontoinen valtionapu. Tämän vuoden päätöksiin kaiken lisäksi Kansallisarkisto teki viime hetkellä muutoksen, jonka se joutui vielä muuttamaan, koska päätös paljastui valtionapulain vastaiseksi.

Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?

Lainsäädäntöä tuli muuttaa niin, että se purkasi Kansallisarkiston kolmois- tai jopa neloisroolia. Yksityisarkistojen valvonta, ohjaaminen ja rahoittaminen on erotettava toisistaan ja on arvioitava, mikä Kansallisarkiston on asema yksityisarkistotoimintaa harjoittavana ja

kehittävänä organisaationa. On huomioiden, että KA:n panostus on vuosi vuodelta pienentynyt, vastaanotto on kutistunut, henkilötyövuodet ovat vähentyneet. Sen profiili on muuttunut toteuttamisesta muiden valvonnaksi ja ohjaamiseksi, joten onko se vakavasti otettava yksityisarkistotoimija vai ainoastaan organisaatio, jonka tehtävä on kontrolloida yksityisarkistoja, jotka kuitenkin ovat yksityisiä toimijoita ja joiden riippumattomuus on alan moninaisuuden lähtökohta.

Kansallisarkistolailla asetetun yksityisarkistojen neuvottelukunnan asemaa tulee vahvistaa. Tällä hetkellä neuvottelukunta toimii Kansallisarkiston alaisuudessa, vaikka jäsenet nimittää OKM. Puheenjohtaja on Kansallisarkistosta se johtaja, joka vastaa yksityisarkistotoiminnasta, joten kyse ei ole missään nimessä riippumattomasta toimielimestä. Neuvottelukunta tulisi siirtää esimerkiksi Tieteellisten seurain valtuuskunnan alaisuuteen ja sen puheenjohtajaksi valita esimerkiksi yliopistojen edustaja – joka tapauksessa taho, joka ei edusta yhtäkään arkistoa. Kuitenkin neuvottelukunnan tulee olla ensisijaisesti arkistojen neuvottelukunta, ei asiaa tutkimuksen kannalta tarkasteleva elin, sillä yksityisarkistoala tarvitsee kipeästi ammatillisen neuvottelukunnan.

Lainsäädännöllä ja johtosäännöllä pitää muillakin tavoin purkaa yksittäisiin henkilöihin keskittyvää valtaa. Mainittu Kansallisarkistossa toimiva yksityisarkistoista vastaava johtaja (tällä hetkellä viranhaltijana Vuokko Joki) pitää käsissään liikaa yksityisarkistoihin liittyvää valtaa. Hän toimii yksityisarkistoasiain neuvottelukunnan puheenjohtajana, hän toimii esittelijänä valtioavuisissa, hän johtaa KA:n johdolla tehtävää yksityisarkistojen kehittämistä, yksityisarkistot raportoivat hänelle toimintansa ja tuloksellisuutensa, hän vetää Kansallisarkiston (vähäistä) yksityisarkistotoimintaa. Hän on jopa yksityisarkistojen AHAA-palvelun ohjausryhmän puheenjohtaja. Tämä kritiikki ei missään nimessä kohdistu viranhaltijaan, vaan siihen, että kuinka yhdelle virkamiehelle voidaan antaa yhdestä sektorista näin suuri yksinvalta?

Tietosuojalainsäädäntö ja tekijänoikeuslaki:

Tietosuojalainsäädäntö antaa yleisen edun mukaisessa arkistointitarkoituksessa tehtävälle henkilötietojen käsittelylle hyvät edellytykset. On kuitenkin tarpeen, että käytettäväksi asettaminen (mikä mainitaan lain perusteluissa) nostetaan paremmin esille – digitalisaatio on tässä ja nyt. Tietosuojalainsäädäntö ja tekijänoikeuslaki rajoittavat sitä, miten voimme tarjota verkkopalveluita aineistoistamme. Tällä hetkellä odotamme, miten DSM-direktiivin kansallinen implementointi tullaan tekemään ja tuleeko se parantamaan mahdollisuuksia antaa asiakaspalvelua verkon kautta.

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

Organisaationa, joka on entistä vahvempi toimija kulttuuriperintöorganisaatioiden kentällä ja jonka ei tarvitse tinkiä riippumattomuudestaan. Organisaationa, joka pystyy entistä paremmin ja pitkäjänteisemmin suunnittelemaan toimintaansa ja varautumaan toimintaympäristön muutoksiin. Organisaationa, joka vastaa asiakkaiden (mukaan lukien luovuttajien) tarpeisiin ja pitää yllä mainettaan erinomaisen, ensiluokkaisen asiakaspalvelun paikkana.

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttää ja -toimea koskeva visionne?

Haluaisin toimivamman yhteistyön Kansallisarkiston kanssa. Haluaisin yksityisarkistoille yhteistyöelimen, joka on aidosti riippumaton, kuten Museoliitto. Ymmärrän, että kenttä on huomattavasti pienempi, joten vastaava osakeyhtiömuotoinen toiminta ei onnistu, mutta tarvitsisimme jonkinlaisen toimintaa kehittävän, etujamme ajavan elimen, joka on riippumaton Kansallisarkistosta. Yksityisarkistotoiminnan kehittäminen ei saisi olla sidoksissa valtionapuihin, vaan sen tulisi lähteä yksityisarkistotoiminnan edusta – rahoitusmallista riippumatta.

Vapaa sana: kertokaa ajatuksia, unelmia ja toiveita. Tällä hetkellä esimerkiksi lainsäädäntö kohtelee yksityistä arkistotoimintaa harjoittavia organisaatioita eri tavoin riippuen siitä, mistä lähteestä rahoitus tulee. Me yksityistä valtionapua saavat arkistot olemme ehkä etuoikeutetuimpia, mutta me olemme Kansallisarkiston neloisroolin alla. OKM:n muuta rahoitusta saavat, yliopistojen erillislaitokset ja yksityiset organisaatiot ovat täysin erilaisessa asemassa, vaikka arkistolliset lähtökohdat ovat samat. Näin ollen olisi kokonaisuutta arvioitava uudelleen niin, että arkistollisella tasolla organisaatioille olisi tuotava tasa-arvoa. Tämä ei kuitenkaan saa asettaa rahoitusta vaaraan: yksityisarkistojen toiminta on luonteeltaan pysyvää, joten nykyisin valtionapua saavat organisaatiot eivät saa joutua vuosittain pelkäämään sitä, ettei rahoitusta tulekaan. Emme voi yllättäen lopettaa toimintaa vuodeksi.

Tampereen kaupungin kaupunginarkisto

Arkiston nimi ja rooli arkistokentällä

Tampereen kaupungin konsernihallintoon kuuluva asiakirjahallinto ohjaa, valvoo ja kehittää koko kaupungin asiakirjahallintaa. Asiakirjahallinnon tavoitteena on varmistaa, että organisaatiolla on käytävissään autenttiset, luotettavat, käyttökelpoiset ja todistusvoimaiset asiakirjatiedot. Asiakirjahallinto ohjaa asiakirjatiedon elinkaarta sen alusta loppuun asti.

Asiakirjahallintoon on keskitetty asiakirjahallintaa kaupungissa ohjaavat resurssit. Nimeytyt suunnittelijat ohjaavat palvelualueiden asiakirjahallintaa, kaupungin digitaalista arkistoa ja kaupunginarkiston toimintaa. Suunnittelijoita on yhteensä 5 henkeä. Parhaillaan on käynnissä uuden digitaalisen arkiston hankinta- ja käyttöönottoprojekti, josta vastaa asiakirjahallinnossa työskentelevä projektipäällikkö. Kaupunkilaajuisesta digitointiprojektista, jossa digitoidaan n. kilometrin verran kaupungin paperimuotoisia aineistoja sähköisiksi prosessien käyttöön, on menossa toinen tuotantovuosi ja sen parissa työskentelee määräaikainen arkistonhoitaja. Yksi suunnittelijoista toimii oman työnsä ohella digitointiprojektin projektipäällikkönä. Kaikki projektissa digitoitavat aineistot eivät kuitenkaan sijaitse kaupunginarkistossa, joten toinen puoli määräaikaisen arkistonhoitajan työajasta kuluu kaupunginarkiston seulontaprojektin parissa. Seulontaprojekti valmistaa kaupunginarkistoa tulevaan muuttoon, sillä arkistolle suunnitellaan parhaillaan uusia tiloja. Rakennuttamisvaihe alkaa tämän vuoden lopulla. Tampereen historian uuden osan tekemisen parissa työskentelee määräaikainen tutkimusavustaja, sillä kaupunginarkiston tehtäväksi on vastuutettu tutkimusaineiston kokoaminen ja käsittely.

Kaupunginarkisto on osa asiakirjahallintoa. Päätearkiston parissa työskentelee kokoelmavastaava ja tietopalvelusihteeri. Tampereen kaupunginarkisto toimii Tampereen kaupungin pysyvästi säilytettävän asiakirja-aineiston arkistona sekä kotiseutuarkistona.

Kaupunginarkisto tarjoaa kuntalaisten ja tutkijoiden käyttöön noin viisi hyllykilometriä Tamperetta koskevia asiakirjoja. Pääosan kokoelmista muodostavat kunnallisten viranomaisten arkistot, mutta niiden lisäksi arkistoon on luovutettu n. 450 erilaista tamperelaisien yhdistysten ja yksityishenkilöiden arkistoa.

Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä? Suurimmat haasteet, suurimman onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana?

Onnistumiset:

- arvostettu asema omassa organisaatiossa, toimiva asiakirjahallinnan organisointitapa
- Viimeisen 15 vuoden ajan on tehty paljon työtä, jotta asiakirjahallinto on saanut ajantasaistettua organisaation käyttöön toimintaa tukevan asiakirjahallinnan ohjausvälineistön. Pitkäjänteisen työn ja koulutusten ansiosta, myös käyttäjät tuntevat sen hyvin.
- kaupungin toiminnassa syntyvä aineisto säilytetään digitaalisena lähes kokonaan, sillä kaupungilla on ollut jo pitkään (v. 2008 lähtien) käytössä kansalliset sähköisen arkistoinnin vaatimukset täyttävä digitaalinen arkisto. Näin ollen

työtä digitaalisuuden edistämisen parissa ollaan ehditty tekemään yli vuosikymmenen ajan. Jatkumoa tälle työlle on parhaillaan käynnissä oleva Arkisto 2.0 -projekti, jossa hankitaan ja otetaan käyttöön uusi sähköinen arkisto. Tavoitteena on hankkia kansalliset vaatimukset täyttävä arkistojärjestelmä, jonka avulla tieto pystytään jakamaan entistä tehokkaammin käyttöön sekä kaupungin sisäisesti että ulkoisille toimijoille.

- Raffe -digitointiprojektin käynnistys ja rahoituksen varmistaminen. Asiakirjahallinnossa on menossa vuosien 2019–2022 aikana toteutettava arkistojen digitointi -projekti, jossa muunnetaan merkittävä osa kaupungin käytetyimmistä paperiarkistoista digitaaliseen muotoon (n. 1 km). Projektin ensimmäisen vuoden aikana kilpailutettiin ja hankittiin digitointipalvelu kaikkien kaupungin yksiköiden käyttöön sekä laadittiin digitoinnin ohjeistus ja seurantamallit. Arkistoinnin näkökulmasta digitoinnilla varmistetaan aineiston säilyminen ja käytettävyys ja lisäksi digitointi parantaa organisaation tietoaineiston saavutettavuutta. Projektin tavoitteena on tuoda digitoitu tieto mahdollisimman hyvin kaupungin prosessien käyttöön ja hyödyntää markkinoilla olevia kehittyneitä välineitä tietojen muuntamiseen ja siirtämiseen olemassa oleviin sähköisiin rekistereihin.

Haasteet:

- asiakirjahallinnan merkityksen esiin tuominen oman organisaation sisällä on vaatinut paljon pitkäjänteistä työtä
- asiakirjahallinnan organisoiminen toimivaksi kokonaisuudeksi on vienyt omassa organisaatiossa pitkän ajan. Normipohjan epätahtiin tapahtuvat muutokset tuovat isoja haasteita toiminnan kehittämislle ja hyvälle organisointitavalle
- kansallinen sähköisen arkistoinnin epäselvä ohjaus varsinkin kuntakenttään kohdistuen on hidastanut kehittämistyötä, uusien toimijoiden tulo ohjauskentälle ei välttämättä selkiytä tilannetta tulevaisuudessa
- uusien toimintatapojen käyttöönotto on isossa organisaatiossa pitkä ja haastava prosessi. Tämä pätee myös asiakirjahallinnan toimintatapojen muutoksiin.
- paperimaailman lähtökohtiin aikanaan tehty arkistolaki on vanhentunut ja se on jo pitkään vaatinut soveltamista digitaalisessa toimintaympäristössä

- asiakirjahallinnan/asianhallinnan/tiedonhallinnan käsitteistön epäselvyys kansallisella tasolla

Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?

Tällä hetkellä vaikein ongelma on se, että arkistolakia ei ole vielä uudistettu ja samaan aikaan tiedonhallintalaki kuitenkin vaikuttaa arkistolailla ohjattaviin asioihin. GDPR:stä käsitteistöä omaksunut tiedonhallintalaki muutti vakiintunutta käsitteistöä esimerkiksi arkistoinnin/pysyvän säilytyksen määrittelyn osalta ja se aiheuttaa ongelmia jokapäiväisessä asiakirjahallinnan ohjaustyössä.

Yksityisarkistojen aineistojen kertymisen osalta on pelkona, että GDPR:n tulon reagoidaan liiankin tehokkaasti siten, että juuri mitään aineistoa ei säilytetä myöhemmän tutkimuksen tarpeisiin.

Tiedonhallintalain tavoitteet ovat erittäin hyviä. Lain toteuttaminen käytännössä on kuitenkin edelleen epäselvää.

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

Hyvin organisoitu ja toimiva asiakirjahallinnan kokonaisuus, jonka avulla ohjataan laadukkaasti ja vaikuttavasti kaupungin toiminnassa syntyvän asiakirjatiedon elinkaarta.

- tiedot laadukkaasti digitaalisesti käytettävissä sähköisten palvelukanavien kautta. Tämä mahdollistaa kaikille helposti saavutettavan ja arkiston.
- arkisto on vuorovaikutteinen ja houkutteleva

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttä ja -toimea koskeva visionne?

Kansallinen sähköinen arkisto koko julkishallinnolle (myös kunnille). Arkistointi mukaan kansallisen tason yhteiskäyttöisiin järjestelmiin kuten Koski, Vati, Varda. Yhteentoimiva lainsäädäntö.

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiön ylläpitämä Urho Kekkosen arkisto

1. Arkiston nimi ja rooli arkistokentällä
2. Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä? Suurimmat haasteet, suurimman onnistumiset viimeisen 10 vuoden aikana?
3. Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?
4. Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?
5. Minkälainen olisi tärkein arkistokenttää ja -toimea koskeva visionne?
6. Vapaa sana: kertokaa ajatuksia, unelmia ja toiveita.

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiön ylläpitämä Urho Kekkosen arkisto, joka on ns. ”80 %” valtionapuarkisto”. Ryhmäämme kuuluu kahdeksan muuta arkistoa, jotka edustavat puolueita, elinkeinoelämää, ammattiyhdistyksiä sekä urheilua.

Olemme Suomen ainoa presidentinarkisto – UKK perusti sen vuonna 1970. Tällaisia ei enää tule, koska tasavallan presidentin aseman on vain varjo entisestään. UKK:ta edeltävien presidenttien arkistot ovat pikkuhiljaa siirtyneet Kansallisarkistoon. Edustamme ainutlaatuista tutkimusarkistoa. Tehtäviimme ei kuulu vastaanottaa erilaisten puolueosastojen, järjestöjen tai yhdistysten aineistoa ja toimia loppusijoitusvarastona. Keskitymme perustajamme Tasavallan Presidentti Urho Kekkosen vuonna 1970 antamaan ohjeeseen: toimimme historian tutkimuksen edistämiseksi, minkä varmistamiseksi hän talletti oman kirjallisen aineistonsa Orimattilan Niinikoskelle ja esitti työtovereilleen toivomuksen saada tutkijoille aineistoa Orimattilaan. Tämä työ jatkuu ja nykyisin yksityiskokoelmia – UKK:n työtovereiden, lähipiirin, ystävien ja aikalaisten poliitikkojen – on yli 80. Aineistomme on kansainvälistikin ainutlaatuista.

Onnistumisemme löytyvät tutkimuskirjallisuuden esipuheista, TV-ohjelmien lopputeksteistä sekä kaupallisten julkaisujen palstoilta. Haluamme palvella monipuolisesti tutkijoita – Orimattilan Niinikoskella on hyvien ja rauhallisten työtilojen ohella tarjolla maksuton yöpymismahdollisuus. Professori Timo Soikkanen totesi: saatoin tutkia Kekkosen alkuperäisiä, erittäin salaisia asiakirjoja Kekkosen työpöydän ääressä, saunoa UKK:n saunassa ja nukkua hänen Hästens-sängyssään eikä tarvinnut välittää aukioloajoista. Olemme Kansallisarkiston ohella ainoa arkisto, jossa käy huomattava määrä vierailijaryhmiä, joilla ei välttämättä ole kiinnostusta tutkijatyöhön. UKK-arkisto on sisustettu vuonna 1970 presidenttiä varten ja täällä on myös ns. museohuone, jossa on Kekkosten kodin rakkaimpia esineitä.

Olemme saaneet 25 vuoden aikana 10 000 vierasta, jotka ovat maksutta saaneet tutustua taloon. Tutkijoita on ollut 1 500 ja he ovat tehneet lähes 6 000 tutkijakäyntiä taloon ja Kekkosten vuoteissa on nukkunut yli 2 000 tutkijaa. Haluamme vastaisuudessakin tarjota innostavan työympäristön, korkeatasoisen arkistomateriaalin ja kohdata tutkijayhteisön – ihan fyysisesti. On upea tunne, kun voi konkreettisesti auttaa tutkijaa, ohjata hänet eteenpäin tiellään. Kekkosesta ja hänen aikakaudestaan kiinnostuneiden vieraiden vastaanotto ja talon sekä asiakirjojen esittely on meille mieluisaa, eikä pelkästään propagandasyistä. Tunnumme onnistuneemme valistustyössämme!

Haasteet liittyvät sähköiseen toimintaympäristöön. Arkistonjohtaja oli aluksi sähköistä säilytystä vastaa – hän piti Tampereen liikearkistopäivillä jopa esitelmän ”arkisto ilman sähköä”. YKSA-tietokanta hankittiin kuitenkin jo 2014 ja se on osoittautunut erittäin toimivaksi ja varsinkin koronaepidemian aikana olemme digitoineet lähes 150 000 sivua tutkijoiden etäkäytön edistämiseksi. Emme tee tätä tilansäästösyistä – asiakirjamme ovat pysyvästi säilytettäviä, mutta jo turvallisuussytkin puolustavat digitointia ja toki myös mikrofilmausta.

Kaikkien 80 % valtionapuarkistojen toimintaa rasittavat erilaiset pakolliset tiedonkeruutarpeet, joiden mielekkyyttä emme ymmärrä. Laitamme tunnontarkasti muistiin työaikamme – tosin esim. UK arkiston ylipitkiä aukioloaikoja ei oikein voi tilastollisesti esittää. Tämä on kutsumustyö, joka vaatii oikeanlaista asennetta. Tilastoimme tutkijakäynnit, heille kannettujen arkistokoteloiden määrän ja paljon muuta, mutta emme ole saaneet bonuksia hyvistä suoritteista, tai sanktioita päinvastaisessa tapauksessa. Polttava ongelma on tekijänoikeusasiat, varsinkin valokuvien käytön suhteen ne ovat varsin haasteellisia. Uskallammeko toimittaa asiakkaillemme digitoimaamme aineistoa – maksut ovat pienet, Eduskunnalle annoimme kuvia ilmaiseksi ja saimme kuvaajan sukulaiselta laskun. Toivoisimme, että arkistolakiin saataisiin päätös, jolla valokuva-asiat laitettaisiin kuntoon: valtiolta kertakorvaus kuvaajille ja museoille ja arkistoille oikeus antaa tarvitsijoille pientä korvausta vastaan kuvia, vaikkapa 25 vuoden karenssilla kuvanottohetkestä. Salassapitoaikojen lyheneminen on helpottanut asiakirjapuolen toimintaamme, mutta tietosuoja voi aiheuttaa ongelmia – saako tutkijoille antaa kirjeitä ja asiakirjoja, joissa presidenttiä lähestytään poliittisilla, uskonnollisilla tai sairauteen liittyvillä asioilla – entä valokuvat näistä aihepiireistä? Aina löytyy joku, joka pahoittaa mielensä.

Toivoisimme valtionapulain palautuvan vanhaan, hyvään muotoonsa, jota arkistolaitoksen tilaama kansainvälinen arvioitsijaryhmä kehui 2000-luvun alussa. Rahat jaetaan tietenkin toteutuneiden menojen mukaisesti, mutta olisi hyödyllistä, jos voisimme tehdä suunnittelutyötä vähintään viideksi vuodeksi eteenpäin. Omistamme arkistotilamme, mikä on jo 50 vuotta osoittautunut taloudellisesti erittäin kestäväksi ratkaisuksi. Vuokratiiloissa olevat, varsinkin pääkaupunkiseudulla olevat arkistot, maksavat vuosittain yhä suurempia vuosia, joista valtio korvaa 80 %. Ulkomaiset kiinteistösijoittajayhtiöt hurraavat

tälle. Me omistajat emme saa nykyisin tilojemme käytöstä ja kulumisesta minkäänlaisia korvauksia, mikä on vääryys. Kiinteistöä pitää korjata vuosittain, mutta tämä on edullista verrattuna vuokranmaksuun ja voiko vuokratiloissa olevat tehdä pitkän tähtäimen suunnitelmia tilojensa suhteen?

Kaikkien valtionapuarkistojen toiminta kestää tarkastukset – UKK-arkisto sai täysin puhtaata paperit vuonna 2020 tehdystä tiliasioiden tehotarkastuksista, mutta tähänkin riittää se perinteinen: kuitit säilytetään kuusi vuotta.

Toivon tulevaisuudessa kaikenlaisen byrokratian radikaalia vähenemistä ja sitä, että me kaikki voimme keskittyä varsinaiseen työhömmme: asiakirjojen järjestämiseen, digitointiin, tutkijapalveluun, omaan tutkimukseen ja hyvän yhteistyön laajentamiseen. Yksityiset Keskusarkistot on hyvä esimerkki siitä, miten arkistot voivat tehdä hedelmällistä yhteistyötä ideologisista ym. eroista huolimatta.

Suomen Urheiluarkisto

Arkiston nimi ja rooli arkistokentällä

Suomen Urheiluarkisto on aloittanut toimintansa yksityisluonteisena valtioapua 80 prosenttisesti nauttivana arkistona vuonna 1985. Valtioapua saa kaksi henkilöä (2 htv). Urheiluarkisto kuuluu osana Suomen Urheilumuseosäätiön palveluihin. Synergiaetu on ollut koko toiminnan aikana erittäin merkittävä. Pystymme hyödyntämään Urheilumuseon viestintää, aukiolopalveluja, talous- ja palkanlaskenta sekä muita hallinnollisia palveluja. Eri-tyisen merkittävää on laajan ja perusteellisen liikunta- ja urheiluhistoriallisen tiedon saanti nopeasti. Koko säätiön kokoelmat muodostavat liikunta- ja kulttuurihistoriallisesti ainutlaatuiset kokoelmat myös kansainvälisesti vertaillen: asiakirjat (2 033 hm), kymmenet tuhannet kirjat & lehdet, 450 000 valokuvaa ja 35 000 esinettä.

Kertokaa lyhyesti, millaiseksi koette asemanne tällä hetkellä arkistokentällä?

Ehdottomasti suurin haaste on talous. Saamme valtioapua tällä hetkellä 80 prosenttia kuluistamme. Useamman vuoden meitä on jo peloteltu sillä, että valtioapu (sidottuna veikkausvoittovaroihin) tulee radikaalilla tavalla laskemaan. Tällaisessa ”pelon ilmapiirissä” työskentely ei ole ollut kovinkaan inspiroivaa. Vieläkään emme tiedä, mitä tulee syksyn hakemusrumbassa tapahtumaan.

Toisaalta tässä ollaan pakotettuja miettimään perin pohjin toimintaa, mikä on hyvä asia. Vaihtoehtoja ei tietyksi ole paljon tällaisessa kahden henkilön arkistossa, kun aineistotakaan ei voi luopua ja sitä kautta vähentää vuokratuloja. Arkistothan eivät ole mitään

”rahantekomasiinoita”. Silti me 80 prosenttia valtionapua saavat arkistot sinnittelemme ja löydämme sen puuttuvan viidenosan kattamaan kulujamme. Siinähan Kansallisarkisto eli siis suomalaiset veronmaksajat saavat hyvää vastinetta, kun 80 prosentin panostuksella Kansallisarkisto pääsee meitä valvomaan koko toiminnan osalta.

Millaisia muutoksia toivoisitte työtänne ohjaaviin lakeihin (arkistolaki, julkisuuslaki, tiedonhallintalaki yms.), säädöksiin ja ohjeisiin? Mikä toimii, mikä ei toimi?

Sitä omaa yksityisluontoisten arkistojen lakiahan 2010-luvun puolivälin maissa alettiin kovasti ajaa. Lain kohdetta (meitä yksityisluonteisia arkistoja) ei otettu valmisteluihin riittävästi mukaan, mikä aiheutti sen, että suhtauduimme lakiin hyvin epäilevästi. Ja toki monet lakiin ehdotetut kirjaukset ruokkivat tuota suhtautumista.

Mitä nyt ensisijaisesti haluaisi, että meitä otettaisiin laajasti mukaan valmistelutyöhön. Meidän asiantuntemustamme arvostettaisiin, kun uudistuksia tehdään.

Toki täytyy todeta, että Kansallisarkiston johtajan (vastaa meistä yksityisluonteisista arkistoista) Vuokko Joen ja ylitarkastaja Taina Tammenmaan aikana moni asia on parantunut, mutta hekään eivät pysty muuttamaan syvällä olevia asenteita ja toimintakulttuureja, jotka eivät useinkaan anna meille sitä arvostusta, joka meille kuuluisi. Ikään kuin valtion tuottamat asiakirjat ovat paljon arvokkaampia kuin yksityispuolen. Siellä on myös paljon viranomaistoimintaan liittyvää varovaisuutta. Kun kantaa ei oteta, niin ei sitten syöllisty virheisinkään.

Laajasta ja monisyisestä tiedonhallintalaista selvittiin muistiorganisaation yhteistyöllä ja käyttämällä muutaman isomman toimijan lakimiesapuja. Kansallisarkistolta konkreettista tukea sai vähän.

Lakeihin noin yleisesti ottaen toivoisi, että meidänkin yksityissektoritoiminta konkreettisesti huomioitaisiin ja yhdessä arvioitaisiin/neuvottaisiin, miten eri lakeja meidän tulee soveltaa.

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

Valtionapu on varmistettu. Siitä ei tarvitse joka hetki kantaa huolta. Arkistomme ottaa hyvin suunnitellun prosessin avulla syntysähköistä aineistoa vastaan, vanhojen kokoelmien digitointi etenee ja näin aineistomme saatavuus on huomattavasti parantunut. Tätä kautta annamme vahvan tukemme suomalaisen liikunta- ja urheiluhistorian akateemiseen mutta myös vähemmän ammattitaitoiseen tutkimukseen, minkä ansiosta seurojen eri toimijoiden historian tietämyksen kasvaessa ylpeys omista juurista kasvaa. Se tuo toimintaan jämmäkyyttä ja identiteettiä. Välillisesti olemme siis vaikuttamassa tutkimuksen

edistämisen lisäksi suomalaisten liikkumiseen, mikä kansanterveydellisestikin on arvokasta.

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttä ja -toimea koskeva visionne?

Rohkeus. Ei pelätä. Tuodaan hyvällä itseluottamuksella esiin meidän arvoamme yhteiskunnassamme. Ollaan yhdessä huolehtimassa, että historiattomuus on asia, josta suomalaisten nuorten ei tarvitsisi jatkossakaan kärsiä. Yleisesti ottaen arkistokentän tulisi tehdä konkreettista yhteistyötä muiden muistiorganisaatioiden kanssa. Tarvittaessa noustaisiin vaikka barrikadeille puolustamaan humanistisia arvoja yhdessä yliopistojen tutkijoiden kanssa. Meitä tarvitaan! Rahalla ei voi yhteiskunnassa kaikkea mitata. On paljon henkisiä arvoja, jotka tuovat elämään sisältöä ja merkitystä. On tärkeää, ettei Suomen tarvitse Eurooppa-yhteistyössä kärsiä identiteettiongelmista.

Vapaa sana: kertokaa ajatuksia, unelmia ja toiveita.

Ne unelmat taisi tulla tuossa edellisessä visiossa. Kyllähän sitä toivoisi, että ihmisten ennakkoluuloiset käsitykset arkistotyöstä väistyisivät. Me emme ole pölyyn homehtuneita, 1900-luvun pysähtyneisyyden tilaan jääneitä. Toimimme modernisti ottaen vastaan JOUSTAVASTI syntysähköistä aineistoa. Olemme jatkuvasti somessa ja siellä missä ihmiset ovat esittelemässä toimintaamme. Kutsumassa tutkimaan hurjinta mielikuvitusta rikkaampia vanhoja asiakirjoja, joista vain murto-osa on netissä. Todellinen aarreaitta on edelleen odottamassa kaikkia julkisesti toimivissa arkistoissa. Kynnys tulla arkistoon on edelleen aivan liian korkea.

Svenska centralarkivet

Millaisena haluaisitte nähdä arkistonne tulevaisuudessa?

Näen että tulevaisuudessakin Svenska centralarkivetin rahoitus on turvattu niin että se voi jatkaa toimintaansa itsenäisenä, keskeisenä suomenruotsalaisten analogisten ja digitaalisten kulttuuriperintöaineistojen säilyttäjänä sekä tukea tutkimusta ja arkistoaineistojen näkyvyyttä, saavutettavuutta ja monipuolista käyttöä.

Minkälainen olisi tärkein arkistokenttä ja -toimea koskeva visionne?

Tärkeää on että yksityisten valtionapuarkistojen toimintaedellytykset, siis rahoitus, turvataan ja se tehdään niin että pitkäjänteisempi toiminnan suunnittelu on mahdollista ja voi luottaa siihen että rahoitusta ei yllätäen leikata.

Ymmärretään laajasti myös yksityisarkistojen merkitys yhteiskunnalle. Kun suunnitellaan mitä tahansa lakeihin ja rahoitukseen liittyvää yksityisarkistojen ammattitaitoa arvostetaan ja ne otetaan myös heti alusta mukaan kaikkeen suunnitteluun, joka vaikuttaa niiden toimintaedellytyksiin. Kannatan enemmän ja tasavertaista yhteistyötä arkistojen ja koko KAM sektorin kesken esim. aineistojen tunnettuuden ja käytettävyyden lisäämiseksi; yhteisnäyttelyt, webinaarit, valtakunnallisen hankintapolitiikan laajentaminen (sen sijaan ei enää suunnitelmia arkistojen yhdistämisistä tai yhteisistä fyysisistä tiloista kuten Arkistolaitoksen tekemässä kokonaisselvityksessä 2013).

Svenska centralarkivet (Sca) perustettiin 1970-luvulla RKP:n, puolueen sisarjärjestöjen ja Svenska kulturfondenin päätearkistoksi. Mutta alusta asti säännöt kirjoitettiin siten että arkisto myös ottaa vastaan muiden suomenruotsalaisten organisaatioiden aineistoja. Sca on etenkin 2000-luvulla kasvanut varsinaiseksi suomenruotsalaisten yhdistysten keskusarkistoksi, jonne monet keskeiset toimijat, kuten Svenska Folkskolans Vänner, Arbetets Vänner, Finlands Svenska Skolungdomsförbund, Natur och Miljö, ovat luovuttaneet arkistonsa. Sca:n hankintapolitiikkaan kuuluu myös pääkaupunkiseudun paikallisia yhdistyksiä esim. Helsingfors svenska Marthaförening.

Sca:n noin 324 arkistonmuodostajasta noin 189 ovat muita kuin taustajärjestöihin kuuluvia. Sca:lla on laaja verkosto suomenruotsalaisten organisaatioiden parissa ja hyvät yhteydet arkistonmuodostajiin ja aineistojen luovuttajiin jotka luottavat Sca:n henkilökunnan ammattitaitoon. Tämä edesauttaa että saamme aineistoja talteen mutta myös että arkistolta pyydetään neuvontaa ja koulutusta arkistoinnista ja asiakirjahallinnosta, mikä on erityisen tärkeää koskien digitaalisia aineistoja joissa elinkaaren alkuvaihe ratkaisee säilyvätkö digitaaliset tiedostot ja pystyykö niitä käyttämään tulevaisuudessa. Sca pitää aktiivisesti yhteyttä arkistonmuodostajiin, taustajärjestöihin ja suomenruotsalaiseen yhdistyskenttään ja tekee aktiivista hankintaa ja dokumentaatiotyötä, myös yhteistyössä tutkijoiden kanssa.

Arkistothan eivät vain passiivisesti säilytä aineistoja, vaan tekevät koko ajan työtä sen eteen, että aineistot saavat näkyvyyttä ja niitä käytetään. Tulevaisuudenvisio on, että Sca:alla on enemmän yhteistyötä tutkimusyhteisön ja yliopistojen kanssa ja saa myös sitä kautta aineistoja enemmän käyttöön. Sca on pienellä henkilökunnalla pystynyt lisäämään hankintaa, koulutusta ja näkyvyyttä sekä uudistumaan ja kehittämään uusia tapoja tuoda aineistoja ja toimintaa esille. Mutta lisää ei voi vähentää vaarantamatta jopa arkiston ydintoimintoja, asiakaspalvelua ja aineistojen kuvailemista ja luettelointia ym.

Yhteistyö

Sca haluaa yhdistää pienen arkiston vahvuudet (esim.ketteryys, henkilökunnan monipuoliset työtehtävät ja osaaminen) ja yhteistyön tuomat mahdollisuudet. Viime vuosina

arkistosektorin yhteistyö on lisääntynyt, mm. arkistojen yhteistyöverkosto ja valtakunnallisen hankintapolitiikan kehittäminen. Tätä kannattaa jatkaa ja saada mukaan enemmän erityyppisiä arkistoja ja sitä kautta erilaisia näkökulmia mm. kunnista, korkeakouluista ja eri järjestöistä.

Yksityiset keskusarkistot (YKA) tekevät paljon yhteistyötä; digitointiprojektit, gradupankki, yhteisesiintymiset, digitaalisen arkistoinnin ohje, edustus mm. arkistolaitoksen neuvottelukunnassa, yksityisarkistojen neuvottelukunnassa ja Unescon maailman muistiohjelman Suomen toimikunnassa. Tällä hetkellä YKA on Sca:n esityksestä suunnittelemassa ”Naiset arkistoon” hankintaprojektia, joka tähtää siihen, että saadaan kattavammin talteen ja tutkijoiden käyttöön myös naisten aineistoja.

Myös koko KAM sektorin yhteistyö on lisääntynyt mm. juridiikkatyöryhmä ja KDK (nyt digime.fi)/PAS/Finna yhteistyö. Näissä kaikissa Sca on aktiivisesti mukana. Sca on vuodesta 2012 ollut mukana kehittämässä Kansallisarkiston ja viiden muun yksityisarkiston yhteistä AHAA metadata- ja kuvailujärjestelmää ja sen kautta Sca on liittymässä Finnaan kesän 2021 aikana. Valtionapua saavien yksityisarkistojen kustannukset ovat nousseet ja nousevat hyvin maltillisesti ja arkistot tekevät yhteiskunnan kannalta merkittävää (turvataan kulttuuriperintö, oikeudelliset näkökulmat, tutkimukselle monipuolinen ja kattava aineisto jne.) työtä, jota rahoitetaan suurelta osin myös muulla kuin valtionavulla. (Esimerkiksi Svenska centralarkivetin valtionapu vuodelle 2021 on 163 000 € ja toiminta-avustus Svenska kulturfondenilta 101 000 €.) Voi siis todeta, että arkistojen toiminta on todella kustannustehokasta ja sitä kannattaa tukea vastaisuudessakin.

Liite 2

Kansallisarkiston strategia 2025

1. Julkisen tiedon elinkaaren hallinnan ja arkistoinnin keskeisin toimija

1.1. Asiakirjatiedon elinkaarihallinnan ohjausvastuut ovat selkeät

Kansallisarkiston tiedonhallinnan ja arkistoinnin ohjaus kohdentuu asiakirjatiedon koko elinkaareen. Ohjaustoiminta ja määräyksenantovaltuutus sovitaan osaksi valtiovarainministeriön hallinnonalan vastuulla olevaa tiedonhallinnan ohjausta. Kansallisarkisto osallistuu tiedonhallintalautakunnan suositusten valmisteluun. Asiakirjatiedon elinkaaren hallinnan kehittämisessä tehdään yhteistyötä myös yliopistojen kanssa.

1.2. Digitaalinen arkistointi on ensisijainen arkistointitapa julkishallinnossa

Kansallisarkisto edistää julkishallinnon digitaalista arkistointia määräämällä julkishallinnon arkistoitavista asiakirjatiedoista ja massadigitoimalla valtionhallinnon arkistoitavat aineistot. Arkistoitavien aineistojen päätösvalmistelu tukeutuu seurantapolitiikkaan ja -strategiaan sekä kulttuurihistoriallisen arvon määrittelyn kriteereihin. Arkistoitavan aineiston määrittelyssä otetaan huomioon tietosuojalainsäädännön vaatimukset ja hyvää tiedonhallintatapaa edistävät kansainväliset ja kansalliset linjaukset.

Arkistoitavat asiakirjatiedot vastaanotetaan Kansallisarkistoon ensisijaisesti digitaalisessa muodossa. Syntysähköisten aineistojen järjestelmällinen vastaanotto käynnistetään sähköisen arkistopalvelun valmistuttua. Kansallisarkiston tarjoamat palvelut mahdollistavat viranomaisten suorat haut omiin tietoihinsa Massadigitoinnin suunnitelmallinen ja riittävä rahoitus varmistetaan yhteistyössä valtiovarainministeriön ja opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa. Massadigitoinnin tehtävänä on taata, ettei julkishallinnossa synny tarvetta arkistotilan lisärakentamiseen.

1.3. Tutkimuksellisesti ja kulttuurihistoriallisesti tärkeiden yksityisarkistojen vastaanotto, selkeä työnjako arkistojen kesken ja yhteiset toimintatavat varmistavat monipuolisen ja luotettavan kokonaiskuvan muodostumisen eri aikakausia suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen toimijoista. Sähköisten

yksityisarkistojen vastaanotto ja analogisten aineistojen digitointi lisäävät aineistojen käytettävyyttä ja tukevat yhteiskunnallista vaikuttavuutta.

Yksityisarkistot muodostavat viranomaisarkistojen rinnalla tärkeän kanavan yhteiskunnan dokumentoijina. Kansallisarkiston vastuulla olevat valtion-apupäätökset ja yksityisarkistojen neuvottelukunnan tarjoama mahdollisuus hankintapolitiikan kansalliseen koordinointiin tukevat kaikkien alan toimijoiden työtä ja lisäävät sen tehokkuutta ja tarkoituksenmukaisuutta.

- 1.4. Arkistolaki uudistetaan vastaamaan digitaalisen julkishallinnon tarpeita. Kansainväliset toimintamallit luovat perustan uudistamiselle. Kansallisarkiston oikeus ostaa tai kopioida kansallisesti merkittäviä yksityisiä aineistoja varmistetaan säilyttämällä nykyisen arkistolain antamat valtuudet.

Arkistolain uudistamisen yhteydessä selkiytetään Kansallisarkiston ohjaus- ja määräyksenantovastuut, määritetään Kansallisarkiston sähköisen arkistopalvelun asema julkishallinnon yhteisenä palveluna sekä laaditaan yleisen edun mukaisena arkistona toimimisen kriteerit. Lakia valmisteltaessa otetaan huomioon Ruotsin ja Norjan uusien arkistolakien periaatteet ja EU:n jäsenmaiden tavoitteet yhteisten eurooppalaisten käytäntöjen toteuttaminen Suomessa. Kansallisarkiston lisäresurssitarpeet selvitetään ja turvataan.

2. Digitaalisten arkistopalveluiden edelläkävijä

- 2.1. Kansallisarkiston asiakkaista 95 % käyttää verkkopalveluita ainoana palvelukanavana. Monikanavaisia, tietoturvallisia ja helppokäyttöisiä palveluita kehitetään yhteistyössä kumppanien ja asiakkaiden kanssa.

Kansallisarkisto hyödyntää ennakkoluulottomasti vastuullista tekoälyä aineistojen monimuotoisen käytön mahdollistamisessa ja aineistojen automatisessa metatiedottamisessa. Kehittämisessä seurataan aktiivisesti kansainvälistä tutkimuksen muutosta ja teknologian kehitystä. Pohjoismaista ja eurooppalaista yhteistyötä tiivistetään erityisesti käsinkirjoitetun tekstin tunnistamisessa ja muussa sisällöntunnistamisessa.

Arkistolain uudistamistyön yhteydessä määritetään Kansallisarkiston rooli kansallisena arkistoaineistojen metatietopalveluiden tuottajana. Tehtävä edellyttää lisäresursointia. Kansallisarkisto varmistaa palveluidensa jatkuvuuden erilaisissa häiriötilanteissa ja varautuu kasvaviin turvallisuusuhkiin.

- 2.2. Kansallisarkiston verkkopalvelut tukevat datan ja datamassojen haku- ja analysointimahdollisuuksia.

Sisältötunnistetun aineiston ja rekisteritiedon hakua ja käyttöä kehitetään dataperustaiseksi. Käyttölupakäytäntöjä uudistetaan vastaamaan tutkimusprosessin tarpeita. Sisällöntunnistamisessa hyödynnetään sidosryhmien osaamista sekä joukkoistamisen tarjoamia mahdollisuuksia.

- 2.3. Takautuva digitointi vastaa tutkijoiden ja tutkimushankkeiden tarpeita. Kansallisarkisto edistää asiakas- ja vapaaehtoisdigitointia ja tarjoaa digitointia maksullisena palveluna etenkin julkishallinnon organisaatioille. Joukkoistamista ja vapaaehtoistoimintaa hyödynnetään ottaen lähtökohdaisesti huomioon aineistoturvallisuus ja tekijöiden riittävän osaamisen varmistaminen.

Jo vastaanotettuihin aineistoihin kohdistuvaa takautuvaa digitointia suunnataan voimallisesti vastaamaan tutkijoiden ja tutkimusprojektien tarpeita ja luodaan malli pitkäjänteisen yhteistyön ja vuoropuhelun varmistamiseksi aineistojen priorisoinnissa. Lisäksi tarjotaan aktiivisesti palveluita maksullisen digitoinnin ja yksityisaineistojen digitoinnin edistämiseksi. Digitoiminta hajautetaan vaiheittain Kansallisarkiston kaikkiin toimipaikkoihin. Tavoitteena on turvata alueellisesti tärkeiden aineistojen digitointi eri käyttäjäryhmien tarpeisiin. Kansallisarkisto pyrkii vaikuttamaan säätiöihin, jotta ne ottaisivat aineistojen digitoinnin ja digitaalisen aineistojen monipuoliset käyttötarpeet huomioon rahoituspolitiikassaan.

3. Laaja-alainen tieteellisen tutkimuksen infrastruktuuri

- 3.1. Kansallisarkisto tekee aktiivisesti kansainvälistä ja kansallista yhteistyötä yliopistojen ja muiden toimijoiden kanssa digitaalisen tutkimusprosessin kehittämisessä.

Kansallisarkisto osallistuu aktiivisesti kansainvälisiin ja kansallisiin tutkimusprojekteihin, joissa kehitetään digitaalisen aineiston tutkimuskäyttöä.

- 3.2. Kansallisarkisto seuraa tutkimuksen tiedonhallinnan kehitystä ja edistää aineistojensa tunnettuutta ja käytettävyyttä eri tieteenaloilla.
- 3.3. Kansallisarkisto tekee tiivistä yhteistyötä yliopistojen kanssa tutkimusinfrastruktuurien kehittämisessä sekä tietoon perustuvien tutkimusedellytysten ja eri käyttötarkoituksen sopivien toimintatapojen luomisessa.

4. Osaava ja pitkäjänteisesti osaamistaan kehittävä organisaatio

- 4.1. Kansallisarkiston talous on vakaa ja ennustettava ja mahdollistaa toiminnan, talouden ja henkilöstöpolitiikan pitkäjänteisen suunnittelun siten, että ne tukevat strategisten tavoitteiden saavuttamista. Maksullisen palvelutoiminnan ja ulkopuolisen hankerahoituksen osuus palkka- ja toimintamenobudjetista on vuositasolla vähintään 20 %.
- 4.2. Henkilöstön osaamisessa ja koulutuksessa painotetaan digitaalisen toimintaympäristön hallintaa, verkottunutta toimintatapaa sekä Kansallisarkiston kykyä hoitaa tehtäviään valtakunnallisesti
- 4.3. Kansallisarkiston tavoitteena on, ettei Suomessa enää rakenneta uutta arkistotilaa analogisille aineistoille. Tavoite saavutetaan panostamalla aineistojen vastaanottoon digitaalisessa muodossa, viranomaisilla vielä olevan aineiston massadigitointiin sekä jo vastaanotettujen aineistojen takautuvaan digitointiin. Tavoitteen saavuttamista tukee selkeä menettelytapa, jolla päätetään sekä hävitettävistä että kulttuurihistoriallisen ja tieteellisen arvon perusteella pysyvästi arkistoitavasti aineistoista. Aineistonhallinta ja hyvä logistiikka tukevat tarkoituksenmukaisia toimintatapoja.
- Veikkauusvoittovarojen väheneminen vaikuttaa Kansallisarkiston valtionaputoimintaan. Kansallisarkisto tuottaa yhdessä valtionapuarkistojen kanssa taloudelliseen tilanteeseen perustuvan kehittämissuunnitelman näiden toimijoiden tuottamien palveluiden tarkoituksenmukaisesta yhdistämisestä ja yhteisistä tilaratkaisuista. (Tästä juttelin SKS:n edustajan kanssa ja hän kertoi, että KA oli vilautellut jopa useamman pienemmän arkiston yhdistämistä yhteisiin tiloihin. Myös tämä aiheuttaa hankauksia KA ja yksityisarkistojen välillä.)
- 4.4. Kestävän kehityksen tavoitteet otetaan huomioon kaikessa toiminnassa.
- 4.5. Ulkoinen ja sisäinen viestintä antavat asiakkaille, sidosryhmille ja omalle henkilökunnalle luotettavan, ajantasaisen ja myönteisen kuvan Kansallisarkiston toiminnasta.

Lähteet ja käytetty kirjallisuus

Lait, asetukset ja suositukset

Arkistolaki 1994/831

Asetus arkistolaitoksesta 832/1994

Kuntalaki 410/2015

Laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta 906/2019

Laki Kansallisarkistosta 1145/2016

Laki yksityisten arkistojen valtionavusta 1006/2006

Laki yleisistä kirjastoista 2016/1492

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 1999/621

Tietosuojalaki 1050/2018

Recommendation No. R (2000) 13 of the Committee of Ministers to member states on a European policy on access to archives. <https://rm.coe.int/16804cea4f> (30.09.2021).

Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi. <https://soteuudistus.fi/documents/16650278/42899360/4.2.+P%C3%A4%C3%A4asialliset+vaikutukset.pdf/f21961b9-f11b-ec4e-5a9c-f2e89caae21f/4.2.+P%C3%A4%C3%A4asialliset+vaikutukset.pdf?t=1603964074852> (30.09.2021).

Lausuntoja, raportteja ja strategioita

Archiving y design – what it is how it can be used? A discussion paper presented to the EAG-meeting, June 2021. Espen Sjøvoll.

Eduskunnan kanslian strategia 2020–2023. https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/Organisaatio/eduskunta-tyonantajana/Documents/Strategia_2020-2023.pdf?csf=1&e=jtv2a1 (30.09.2021).

Arkistointia koskevan lainsäädännön nykytila ja keskeiset haasteet. Arkistolain esiselvitys -työryhmän raportti, 23.6.2020. <https://minedu.fi/documents/1410845/33413091/Arkistolain+esiselvitysraportti.pdf/5c7763b9-9081-fabf-98b8-3e69dfeeedd2/Arkistolain+esiselvitysraportti.pdf?t=1598526812096> (30.09.2021).

Arkiv för alla. Arkivutredning till statsrådet och chefen för Kulturdepartementet. Stockholm 2002. <https://www.regeringen.se/49bb99/contentassets/67b9ed65472f4dcaa018fff27c95af06/arkiv-for-alla---nu-och-i-framtiden> (30.09.2021).

Häri från till evigheten. En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv Betänkande av Arkivutredningen. Stockholm 2019 SOU: 2019:58. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2019/12/sou-201958/> (30.09.2021).

Julkisen hallinnon uudistamisen strategia. Valtiovarainministeriö 1.12.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-684-8>.

Kansallisarkiston strategia 2025. Toim. Jussi Nuorteva & Päivi Happonen. Keuruu: 2020. <https://arkisto.fi/strategia2025> (30.09.2021).

Kartlegging av oppgave-og ansvarfordelingen på arkivfeltet /2018_15 // ©Oslo Economics, 11. oktober 2018. https://www.regjeringen.no/contentassets/d4091c3f6abc4eacae1ae527a4cef30b/nn-no/sved/digitalt_vedlegg_1_oslo_econ.pdf (30.09.2021).

Suomen Kuntaliitto: Kysely kuntien ja kaupunkien arkistoille 2021.

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö [verkkajulkaisu]. ISSN=2341-8699. 2017. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/sutivi/2017/sutivi_2017-08-24_tie_001_fi.html (30.09.2021).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Väestön tieto- ja viestintätekniiikan käyttö [verkkajulkaisu]. ISSN=2341-8699. 2019, 1. Suomalaisen internetin käyttö 2019. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/sutivi/2019/sutivi_2019-11-07_kat_001_fi.html (30.09.2021).

Sähköisen arkistoinnin nykytilan selvitys. Korkeakoulu- ja valtiosektorien yhteenveto 2020. Susanna Kokkinen & Minna-Liisa Mäkiranta. https://minedu.fi/documents/1410845/33413091/S%C3%A4hk%C3%B6isen+arkistoinnin+nykytila_yhteenveto.pdf/0c26cd8f-7afe-467f-4e10-c881d77af27b/S%C3%A4hk%C3%B6isen+arkistoinnin+nykytila_yhteenveto.pdf?t=1598525688803 (30.09.2021).

What lessons can we learn from the wicked problem of records management in Norway, May 2021. Espen Sjøvoll, Arkivverket.

Kirjallisuus, artikkelit ja tutkimukset

Cox, Richard J. (2013) "Archival Futures: The Future of Archives." *Collections*. 9(4): 331–352. <https://doi.org/10.1177/155019061300900402>.

Evidence! Europe Reflected in Archives. (2000) Santiago de Compostela: European Cities of Culture.

Forsell, Christina & Nuorteva, Jussi (2007) "Kansallisarkisto", teoksessa *Kansalliset kulttuurilaitokset*, toim. Itkonen, Satu & Kaitavuori, Kaija. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Gilliland, Anne J. (2021) "Permeable Binaries, Societal Grand Challenges, and the Roles of the Twenty-first-century Archival and Recordkeeping Profession", UCLA, <https://escholarship.org/uc/item/90q5538g>.

Happonen, Päivi (2018) "Arkistot tutkimuksen mahdollistajina". Sivustolla *Vastuullinen tiede. Tutkimuseetiikka ja tiedeviestintä Suomessa*, <https://vastuullinentiede.fi/fi/jatkokaytto/arkistot-tutkimuksen-mahdollistajina> (30.09.2021).

Hupaniittu, Outi & Peltonen, Ulla-Maija (2021, toim.) *Arkistot ja kulttuuriperintö*. Tietolipas 268. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Kerkkonen, Martti (1988) *Suomen arkistolaitos Haminan rauhasta maan itsenäistymiseen*. Valtionarkisto, Helsinki.

Kranzberg, Melvin (1986) "Technology and History: 'Kranzberg's Laws.'" *Technology and Culture* 27(3): 544–560. <https://doi.org/10.2307/3105385>.

Lahtinen, Anu (2018) "Finis historiae?" *Historiallinen aikakauskirja* 116(3): 243–245.

Lybeck, Jari et al. (2006) *Arkistot yhteiskunnan toimiva muisti: Asiakirjahallinnon ja arkistotoimen oppikirja*. Arkistolaitos, Helsinki.

Nuorteva, Jussi & Happonen, Päivi (2016) *Suomen arkistolaitos 200 vuotta – Arkivverket i Finland 200 år*. Kansallisarkisto/ Riksarkivet, Helsinki / Helsingfors.

Ojala, Jari & Vainio-Korhonen, Kirsti (2018) "Tuleva tiedonhallintalaki voi vaikeuttaa tutkimustyötä", *Helsingin Sanomat* (vieraskynä 18.4.2018), <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000005645471.html> (30.09.2021).

Saarikoski, Petri & Suominen, Jaakko & Turtiainen, Riikka & Östman, Sari (2009) *Funetista Facebookiin: Internetin kulttuurihistoria*. Gaudeamus, Helsinki.

Szekely, Ivan (2017) "Do Archives Have a Future in the Digital Age?" *Journal of Contemporary Archival Studies* 4.

Tolonen, Mikko & Lahti, Leo (2018) "Digitaaliset ihmistieteet ja tutkimus", teoksessa *Menneisyyden rakentajat: teorian historian tutkimuksessa*, toim. Hannikainen, Matti O. & Danielsbacka, Mirikka & Tepora, Tuomas. Gaudeamus, Helsinki.

OPETUS- JA
KULTTUURIMINISTERIÖ

Meritullinkatu 10
PL 29, 00023 Valtioneuvosto
p. 0295 16001
minedu.fi

ISSN 1799-0351 PDF
ISBN 978-952-263-894-6 PDF